

Pored toga, u tradicionalnoj koncepciji vreme je pokaživalo i magijski aspekt. Kako je svaka tačka ciklusa – putem zakona analognih podudaranja – imala svoju osobnost, trajanje je razvijalo periodičan sled tipičnih ispoljavanja određenih uticaja i određenih moći: predstavljalo je, dakle, povoljna i nepovoljna vremena, srećna i kobna. Ovaj kvalitativni element vremena bio je suštinski deo nauke obreda; delovi vremena nisu se mogli smatrati nevažnim u odnosu na nešto što treba da se ispuni, već su pokazivali aktivan karakter koji je trebalo da se uzme u obzir.⁷ Svaki je obred, prema tome, imao svoje „vreme“ – morao je biti izveden u određenom trenutku, izvan kojeg je njegova moć bila oslabljena ili paralisana, ako čak ne bi proizvela suprotan efekat. U mnogim gledištima možemo se čak složiti s onim ko je rekao da drevni kalendar nije beležio drugo do periodičan niz sistema obreda.⁸ Uopšteeno, znalo se za discipline – poput augurske nauke – okretnute ispitivanju toga da li je određeni trenutak ili period povoljan ili nepovoljan za izvršenje određene radnje, a istakli smo koliko je velika bila briga koja se tome pridavala u rimskoj vojnoj veštini.

Vredi naglasiti da sve to ne upućuje na „fatalizam“; tu se pre ističe stalna namera tradicionalnog čoveka da produži svoju moć i upotpuni sopstvenu snagu nekom neljudskom snagom, otkrivajući trenutke u kojima dva ritma – onaj ljudski i onaj prirodnih sila – po zakonu sazvučja, usaglašene akcije i podudarnosti između fizičkog i metafizičkog mogu postati samo jedna stvar, tako da podstaknu nevidljive moći na delovanje.⁹ I na taj način se, prema tome, potvrđuje kvalitativna koncepcija živog vremena, u kojem svaki sat i svaki tren imaju svoje obliče i svoju „vrlinu“ i gde – na najvišoj, simbolično-sakralnoj ravni¹⁰ – važe ciklični zakoni koji istovetno razvijaju određeni „unutrašnji lanac večnosti“.

⁷O tome up., na primer, karakteristične Makrobijeve izraze, *Saturnalia*, 1, 15.

⁸H. Hubert i M. Mauss, *Mélanges*, nav. delo, str. 195–196.

⁹Up. *Introduzione alla Magia*, nav. delo, t. II, str. 55 i dalje.

¹⁰Takva ravan ne bi trebalo da se pomeša s magijskom ravni u užem smislu, osim ukoliko ova, u krajnjem slučaju, ne prepostavi red saznanja koja manje-više neposredno potiču iz prve. Isto tako, zasebnu klasu čine oni obredi i proslave – već pomenute kada je bilo govora o vitorijama (*victoriae*) – koji, mada imaju ciklični karakter, nemaju prave pravcate podudarnosti u prirodi, već potiču iz sudbonosnih događaja vezanih za određenu rasu.

Ovim se može stići do veoma važnih razmatranja. Ako je, tradicionalno, empirijsko vreme bilo ritmovano i meleno transcendentnim vremenom koje nije sadržalo događaje već značenja, i ako se u ovom suštinski nadistorijskom vremenu prepoznaje mesto gde tradicionalni mitovi, heroji i bogovi žive i „deluju“, može se zamisliti i prelaz u suprotnom smislu, odozdo nagore. Može se, namente, dogoditi da su pojedini stvarni istorijski događaji ili ličnosti ponovili i dramatizovali neki mit, da su otelotvorili – delimično ili potpuno, znajući to ili ne – nadistorijske strukture i simbole. Samim tim, tada ti događaji ili bića prelaze iz jednog vremena u drugo, postajući novi izrazi preegzistentnih stvarnosti. Oni pripadaju i jednom i drugom vremenu, to su ličnosti i događaji istovremeno i stvari i simbolični i na toj osnovi mogu se prenositi iz jednog perioda u drugi, pre ili posle svog stvarnog postojanja, imajući u vidu nadistorijski element koji oni predstavljaju. Stoga se izvesna istraživanja modernih naučnika o manjoj ili većoj istoričnosti pojedinih događaja ili ličnosti tradicionalnog sveta, njihova nastojanja da odvoje istorijski element od onog mitskog i legendarnog, njihova začuđenost nad „infantilnošću“ tradicionalnih hronika i, napokon, pojedine njihove ideje o takozvanim evemerizacijama* zasnivaju, sve u svemu, na šupljim konstrukcijama. U pomenutim slučajevima – to smo već rekli – upravo su mit i antiistorija put u potpunije saznavanje „istorije“.

Pored toga, u manje-više istom načinu razmišljanja treba potražiti i pravi smisao legendi o ličnostima koje je ugrabilo „nevidljivo“, stoga „nikad neumrlim“, određenim „da se probude“ ili ponovo pokažu po svršetku izvesnog vremena (ciklična podudarnost), kao što su, na primer, Aleksandar Veliki, Kralj Artur, „Fridrih“ i kralj Sebastijan; oni su različita otelotvorena jedinstvene teme pomerene iz stvarnosti u nadstvarnost. Na toj istoj osnovi treba napokon razumeti hinduističko učenje o avataru ili o periodičnom utelovljavanju božanskog u različitim ličnostima koje ipak izražavaju uvek iste funkcije.

Ako je, dakle, tradicionalni čovek imao suštinski različito iskustvo vremena od modernog čoveka, slična razmatranja mogu se razviti u pogledu *prostora*. Prostor se danas smatra običnom „posudom“ za tela i pokrete, po sebi

*Po učenju grčkog eruditte Evemera iz Mesine (4.3. v. pre n.e.), koji je smatrao da su bogovi, u stvari, zasluzni ljudi koji su proglašeni za božanstva. – *Prim. prev.*

neutralnom i prema jednom i prema drugom. On je homogen: jedna njegova oblast je ekvivalentna drugoj i činjenica da se neka stvar nalazi – ili da se neki dogadaj odvija – u jednoj tački prostora umesto u drugoj, ne daje nikakvo posebno svojstvo intimnoj prirodi te stvari ili tog dogadaja. Mi ovde govorimo o onome što prostor predstavlja u neposrednom iskustvu modernog čoveka, a ne o pojedinim novijim fizičko-matematičkim koncepcijama prostora kao zakriviljenog i prostora koji je nehomogen i višedimenzionalan. Osim činjenice da je tu reč o običnim matematičkim shemama čija je vrednost tek pragmatična i kojima ne odgovara nikakvo iskustvo, različite vrednosti koje predstavljaju mesta svakog od tih prostora, posmatranih kao „jaka polja“, ne odnose se na drugo do na materiju, energiju i gravitaciju – ni po čemu na nešto vanfizičko ili kvalitativno.

Međutim, u iskustvu tradicionalnog čoveka, i čak u ostacima tog iskustva koji su ponekad još prisutni u pojedinim divljim populacijama, prostor je *živ*, zasićen je svim vrstama svojstava i intenziteta. Tradicionalna zamisao prostora se veoma često meša s onom o „vitalnom eteru“ – *akaša* (âkâsha) ili *mana* – koji je sveprožimajuća mistična supstanca-energija, više nematerijalna nego materijalna, više psihička nego fizička, često shvaćena kao „svetlost“, raspodeljena prema različitim stepenima zasićenosti u različitim oblastima, tako da se svaka od njih javlja kao da poseduje sopstvene snage i da suštinski učestvuje u moćima koje tu počivaju, u toj meri da od svakog mesta, da kažemo, načini sudbonosno mesto obdareno vlastitim intenzitetom i okultnom osobenošću.¹¹ Ako se u poznatim rečima svetog Pavla, da „u Bogu bivamo, živimo i hodimo“, umesto Boga stavi „božansko“, *sacrum* ili numinozno, one mogu, dakle, biti upotrebljene da označe ono što je za tradicionalnog čoveka bio prostor – za razliku od prostora modernih ljudi, koji je apstraktno i bezlično „mesto“ za objekte i pokrete.

Nije moguće ovde raspravljati o svemu onome što se u tradicionalnom svetu zasnivalo na takvim opažanjima prostora. Ograničićemo se na nekoliko razmatranja, u dva već pomenuta različita reda – jednom magijskom, drugom simboličnom.

Što se ovog drugog tiče, pomenimo da je vreme u stariji neprestano služilo kao osnova za najkarakterističnije

izraze metafizičkog. Oblasti neba i zemlje, visoko i nisko ne manje od uspravnog i vodoravnog, desnog i levog, i tako dalje, pružale su materijal za tipičnu simboliku, ekspresivnu i univerzalnu, čiji je jedan od najpoznatijih oblika simbolika krsta. Mogao je postojati neki odnos između dvodimenzionalnog krsta i četiri strane sveta, između onog u tri dimenzije i sheme dobijene dodavanjem pomenu tim stranama sveta pravaca gore i dole, a da se time ni najmanje ne potkrepljuju naturalistička (geoastronom-ska) tumačenja drevnih simbola. Tu zapravo treba pomenuti ono što je već rečeno povodom astralnog elementa kalendara, to jest činjenicu da pronalaženje krsta u prirodi treba samo da znači „da se prava simbolika, daleko od toga da bude čovekov veštački izum, nalazi u samoj prirodi ili, bolje rečeno, da čitava priroda nije drugo do simbol transcendentnih stvarnosti“.¹²

S druge strane, prešavši na magijsku ravan, nalazimo da su svakom pravcu u prostoru u davnini odgovarali određeni „uticaji“, često dati u obliku bića, duhova (*genija*) i sličnih; i ta spoznaja je zasnovala ne samo važne aspekte augurske nauke i geomantije (karakterističan je razvoj te discipline na Dalekom istoku) već i nauku o svetom orijentisanju u obredu i položaju hramova (veština orijentisanja katedrala održala se u Evropi do srednjeg veka), uvek saglasno zakonu o analogijama i mogućnostima koje taj zakon nudi da se ljudsko i vidljivo produži u kosmičkom i nevidljivom. Kako jedan trenutak tradicionalnog vremena nije imao istu vrednost kao neki drugi za određenu radnju – pre svega obrednu – koja je trebalo da буде izvršena, tako, uopšte uvezvi, nijedna tačka ili mesto tradicionalnog prostora nije bila ekvivalentna drugima, čak ni u daleko širem smislu od onog zbog kojeg su, na primer, pojedinim obredima odgovarala podzemna mesta ili pećine, drugima planinske visine, i tako dalje. U tradicionalnom smislu je, zapravo, postojala prava pravcata *sveta geografija* – ne proizvoljna već primerena fizičkim transpozicijama metafizičkih elemenata – iz koje je potekla i teorija o „svetim“ zemljama i gradovima, tradicionalnim središtimu duhovnih uticaja na zemlji, kao i o posvećenim ambijentima koji posebno „vitalizuju“ svaku akciju okrenutu prema transcendentnom koja se tu odvija. Uopšte, u svetu Tradicije mesto osnivanja hramova, kao i mno-

¹¹ Up. L. Lévy-Bruhl, *La mentalité primitive*, nav. delo, str. 91–92.

¹² R. Guénon, *Le symbolisme de la Croix*, nav. delo, str. 38. O simbolici krsta, pored ovog dela, up. J. Evola, *La Tradition égyptienne*, nav. delo.

gih gradova, nije bilo slučajno niti je sledilo obične kriterijume pogodnosti, a izgradnja se, pored toga što su joj prethodili određeni obredi, povinovala posebnim zakonima ritma i analogije. Mogli bismo da izaberemo bilo kojeg od prikupljenih elemenata koji pokazuju da prostor gde se odvijao tradicionalni obred nije prostor kako ga shvata moderni čovek, već živi, sudbonosni, magnetni prostor gde svaki pokret ima svoju vrednost, a svaki znak, svaka izgovorena reč i svaka obavljena radnja poprimaju smisao neizbežnosti i večnosti i pretvaraju se u neku vrstu naredbe nevidljivog. Ali prostor za obred treba posmatrati tek kao najintenzivnije stanje istog opšteg opažanja prostora koje je čovek Tradicije imao.

Iz takvog sistema razmatranja, dakle, ne proističe naznaka da je, kako to misle naši savremenici, čovek minulih vremena stvorio „mitove“ maštovitim kićenjem različitih elemenata i aspekata prirode. Istina je da ovde još jednom nalazimo onu suprotnost između hiperrealizma i humanizma, koja odvaja ono što je tradicionalno od onog što je moderno.

„Osećaj prirode“, kako ga moderni ljudi razumeju – to jest kao neki lirsko-subjektivni faktor podstaknut u osećajnosti pojedinca prizorom stvari – gotovo je potpuno nedostajao tradicionalnom čoveku. Pred vrhovima planina, tišinama šuma, oticanjem rečnih struja, tajnom pećine, i tako dalje, on nije imao subjektivne poetske utiske neke romantične duše, već prave, mada često konfuzne osećaje natčulnog, to jest moći – *numina* – koje prožimaju ta mesta; ti osećaji su se prevodili u različite slike – *genije* i bogove elemenata, izvora, šuma i sličnog – određene svakako maštom, ali ne proizvoljno i subjektivno, već prema nužnom procesu. U tradicionalnom čoveku sposobnost maštanja nije bila samo proizvođač materijalnih slika podudarnih s čulnim utiscima ili proizvoljnih subjektivnih slika, kao u slučaju *rêveries** ili snova modernog čoveka. Treba, međutim, uzeti u obzir da je u tradicionalnom čoveku moći mašte bila u određenoj meri oslobođena jarma fizičkih čula, kao što se još i danas događa u stanju sna ili pod dejstvom droge, ali tako pobuđena da je često mogla primati i prevoditi u plastičke oblike najtanjanije – ali ne i proizvoljne i subjektivne – utiske o okruženju. Kada u stanju sna neko fizičko opažanje, re-

cimo pritisak pokrivača, biva dramatizovano slikom stene koja pada, reč je svakako o proizvodu mašte, ali ne i proizvoljnom: slika je proistekla iz nužnosti, nezavisno od Ja, kao simbol kojem zaista odgovara određeno opažanje. Isto se pomišљa o onim bajkovitim slikama koje je tradicionalni čovek uvodio u prirodu. Vidi se da je on, zajedno s fizičkim opažanjem, imao i psihičku ili suptilnu percepciju stvari i mesta koja odgovaraju „prisustvima“ tu raspoloženim; ta percepcija je, kao stvorena sposobnošću mašte i u različitoj meri oslobođena fizičkih čula, određivala podudarne simboličke dramatizacije u prirodi – bogove, demone i *genije* mestâ, pojava i elemenata. Ako su se prema različitim sposobnostima za dramatizaciju koje pokazuju mašte različitih rasa, a ponekad i različitih ljudi, često dobijale različite personifikacije, stručno oko je iza ove različitosti nalazilo jedinstvo – na isti način na koji bi neka budna osoba odmah ustanovila jedinstvo u zbrkanom utisku kojeg bi snena mašta više osoba mogla prevesti u različite simbolične, ali uprkos tome ekvivalentne slike, ukoliko bi one bile svedene na zajednički objektivan uzrok opažen odvojeno.

Daleko od toga da budu poetske fabule tkane od prirode, to jest od onih njenih materijalnih slika koje su jedine dospele do modernog čoveka, mitovi drevnih ljudi, njihove osnovne bajkovite predstave, bili su dakle, u početku, integracija objektivnog iskustva prirode, nešto što se spontano umetalo u splet čulnih datosti dovršavajući ih živim – ponekad i vidljivim – simbolima suptilnog, „demonskog“ ili pak svetog elementa prostora i prirode.

Ova razmatranja tradicionalnih mitova koji su posebno vezani za smisao prirode proširuju se naravno – što je već pomenuto – na svaki tradicionalni mit. Treba razumeti da svaka tradicionalna mitologija izniče iz nužnog procesa u vezi s pojedinačnom svesti, čije poreklo počiva na stvarnim – ma koliko često nesvesnim i tamnim – odnosima s nadstvarnošću, koje mašta različito dramatizuje. Tako je – da se još jednom vratimo na već istaknuti moment – ne samo za naturalističke ili „teološke“ mitove, već i za one istorijske utvrđeno da nije reč o dodatku koji se tiče događaja ili ličnosti, proizvoljnom i bez ikakve objektivne vrednosti, nego o njihovom upotpunjavanju koje nije nastalo slučajno, a ipak preko najrazličitijih slučajnih uzroka, u smislu dopunjavanja „sensibilizacije“ nadistorijskog sadržaja koji u tim istorijskim činjenicama ili poje-

* Ft.: sanjarenje. – Prim. prev.

dincima može biti stvoren manje-više potencijalno i nesavršeno. Usled toga, eventualno odsustvo podudarnosti istorijskog elementa s nekim mitom pokazuje pre neistinitost istorije nego mita – što je osetio Hegel kada je govorio o „nemoći (*Obnmacht*) prirode“.

Ono što je dosad rečeno dovodi se u vezu s postojanjem posebne egzistencijalne situacije koja se, uopšteno posmatrano, tiče osnovnog odnosa između Ja i ne-Ja. Ta je veza tek u poslednje vreme obeležena čistim i strogim razdvajanjem. Proizlazi, dakle, da su u početku granice između Ja i ne-Ja bile potencijalno fluidne i nestabilne, tako da su u nekim slučajevima bivale delimično uklanjanе, s dvostrukom mogućnošću kao posledicom – bilo mogućnošću prodiranja ne-Ja (to jest „prirode“ u smislu njenih elementarnih sila i njenog psihizma) u Ja, bilo Ja u ne-Ja. Prva mogućnost objašnjava ona prodiranja koja su u istraživanjima vezanim za običaje u kojima su se zadržali ostaci stereotipnih stanja o kojima govorimo nazvana „pogibeljima duše“ – *perils of the soul*. To je misao da jedinstvo i autonomija ličnosti mogu biti ugroženi i pogodeni procesima pomame i *bantise*¹², pa otud različiti obredi i institucije koje imaju za cilj duhovnu odbranu pojedinca i kolektiviteta i potvrđivanje nezavisnosti vladavine Ja i njegovih struktura.¹³

Druga mogućnost – uklanjanje granica radi prodiranja u suprotnom smislu, to jest Ja u ne-Ja – bila je opšta pretpostavka efikasnosti određene kategorije postupaka magijskog karaktera u užem smislu. Obe mogućnosti imaju istu osnovu; prednosti druge imaju na naličju egzistencijalne rizike koji potiču iz prve.

Treba imati na umu da su u poslednje vreme, kako je Ja progresivno postajalo sve telesnije, obe mogućnosti nestale. Aktivna i pozitivna mogućnost (magija) više ne postoji osim u sporadičnim, beznačajnim i marginalnim ostacima. Što se „pogibelji duše“ tiče, moderni čovek, koji se hvali da je konačno postao slobodan i prosvetljen i koji ismeva sve ono što je u davnini poticalo iz tog različitog odnosa između Ja i ne-Ja, veoma se zavarava ako veruje da je u skloništu. Te su se opasnosti samo preobukle u drugi oblik, takav da se više ne prepoznaju same po se-

¹²Fr.: napast. – *Prim. prev.*

¹³To se ipak u suštini odnosi na ono što je bilo svojstveno civilizacijama višeg tipa; ubrzo ćemo pomenuti, govoreći o zemlji, suprotnu nastrojenost u primitivističkim vezama između čoveka i zemlje.

bi; moderni čovek je sklon kompleksima „kolektivnog nesvesnog“, emotivnim i iracionalnim strujanjima, masovnim sugestijama i ideologijama čije su posledice daleko zlokobnije i više za osudu od onih koje se mogu ustanoviti u drugim epohama i koje su nastale usled različitih uticaja.

Vrativši se na prethodno izloženo, reći ćemo na kraju nešto o drevnom značenju zemlje i vlasništva nad zemljom.

U tradicionalnom smislu, između čoveka i zemlje, između krvi i zemlje postojao je blizak odnos, psihičkog i živog karaktera. Kako je određena oblast pored svoje geografske individualnosti imala svoju psihičku individualnost, onaj ko bi se u njoj rodio nije mogao – u izvesnom pogledu – da ne zavisi od nje. Zato se u takvoj zavisnosti doktrinarno razdvaja dvostruki aspekt, jedan naturalistički, drugi natprirodan, što nas vraća na već pomenutu razliku između „totemizma“ i tradicije pročišćavanja patricijske krvi elementom „odozgo“.

Prvi aspekt se odnosi na bića koja ne prevazilaze svakodnevno iskustvo i svakodnevni život. U takvim bićima preovladava kolektivno, bilo kao zakon krvi i roda, bilo kao zakon zemlje. Podstakne li se i u njima mistični smisao oblasti kojoj pripadaju, takav smisao neće prevazići nivo pukog „telurizma“; mada mogu poznavati neku tradiciju obreda, takvi obredi za njih imaju samo demonsko-totemsko obeležje, i doprinose učvršćivanju i obnavljanju zakona (pre nego da ga prevaziđu i otklene) po kojem pojedinac i nema sopstveni život i suđeno mu je da se rasstvari u subpersonalnom poreklu svoje krvi. Ovakvo stanje može biti u skladu s nekim gotovo komunističkim, a potkad matrijarhalnim režimom unutar nekog klana ili plemena. Pa ipak, u njemu se još može naći ono što se u modernom čoveku ugasilo ili postalo nacionalistička ili romantičarska retorika: *organski, živi* osećaj sopstvene zemlje, neposredna izvedenica kvalitativnog iskustva prostora uopšte.

Sasvim je različit drugi vid tradicionalnog odnosa između čoveka i zemlje. Tu ulazi u igru ideja o pravom pravcatom natprirodnom delovanju koje je za određenu teritoriju vezivalo viši uticaj otklanjajući demonsko-telurski element tla, nametnuvši mu „triumfalni“ pečat i svedeći ga na običnu podlogu za sile koje ga transcendiraju. Ovu misao našli smo izraženu već u uverenju drevnih Per-

sijanaca da „slava“, nebeska vatra, živa i „trijumfalna“, koja pripada isključivo kraljevima, prožima sve zemlje koje je arijska rasa osvojila i koje ona poseduje i brani protiv „nevernika“ i sile u službi boga tame. S druge strane, i u novija vremena postoji dublja, a ne samo ona empirijska, živa veza koja je tradicionalno postojala između koplja i pluga i između plemstva i zemljoradničkog staleža na zemlji koju je posedovalo. Isto tako, nije bez značenja ni činjenica da su arijska božanstva, kao na primer Mars ili Donar-Tor (Donnar-Thor), istovremeno i bogovi rata i pobjede („stihijskih priroda“, u slučaju Tora) i bogovi obradivanja zemlje. A već smo pomenuli simboličke, kao i inicijacijske transpozicije koje su često tradicionalno prepostavljale upravo koncept „ratara“, „kultivatora“, toliko da je još i danas ostalo sećanje na njih u izvedenici same reči „kultura“.

Drugi karakterističan izraz iste ideje leži u činjenici da je u svakom višem obliku tradicije vlasništvo nad zemljom kao privatno vlasništvo bilo aristokratsko-sakralna povlastica; na zemlju su imali pravo samo oni koji su imali obrede – u već objašnjrenom specifičnom patricijskom smislu – to jest oni koji su živi nosioci „božanskog“ elementa: u Rimu samo *patres*, gospodari koplja i žrtvene vatre; u Egiptu samo ratnici i sveštenici, i tako dalje. Robovi, oni bez imena i bez tradicije, samim tim su onesposobljeni za posedovanje zemlje. Ili, pak, kao u drevnoj astečko-nahuatskoj civilizaciji, koegzistiraju dva različita, štaviše suprotstavljenia tipa vlasništva: jedan aristokratsko-nasledni, diferenciran da se može prenositi zajedno s položajem, a drugi narodni i plebejski, po mešovitom tipu ruskog *mira*.¹⁴ Ova suprotnost se može pronaći u različitim civilizacijama i povezana je s onom između uranskog i htonskog kulta. U tradicionalnom plemstvu uspostavlja se misteriozan odnos – koji bi započinjao u hramu ili na oltaru postavljenom u središtu posedovane zemlje – između bogova ili heroja *gensa* i same te zemlje. Preko svojih božanstava, *numina*, kao i čistim naglašavanjem značenja (prvobitno ne samo materijalnog) posedovanja, gospodstva, *gens* se vezivao za svoju zemlju sve do tačke kada su se usled simbolične, a možda i magijske transpozicije njenе granice – grčki ēpkoç, rimski *herctum* – javljale kao sve-

¹⁴ Ruska seoska zajednica sa svojim članovima. – *Prim. prev.*

¹⁵ Up. A. Réville, *Les religions du Mexique*, nav. delo, str. 31.

te, sudbonosne, neprikosnovene, zaštićene od strane uranskih božanstava reda – poput Zevsa i Jupitera – i koje su na drugoj ravni gotovo ekvivalentne unutrašnjim granicama kaste i plemićke porodice.¹⁵ Može se, dakle, na tom nivou reći da granice zemlje, poput duhovnih međa kasti, nisu bile granice koje su podjarmljivale, nego granice koje su čuvale i oslobođale. Odatle se može razumeti zašto je izgnanstvo imalo vrednost kazne čiju je težinu danas teško zamisliti: bilo je gotovo kao smrt za ljude na koje se odnosilo.

Isto razmišljanje potvrđuje se u činjenici da je u različitim civilizacijama sveta Tradicije nastanjivanje u nekoj novoj nepoznatoj ili divljoj zemlji, njeni zaposedenje, smatrano kreativnim činom, slikom prvobitnog čina kada je haos pretvoren u kosmos; to nije bio običan profani ljudski čin, već ritualno i, u određenoj meri, „magijsko“ delovanje za koje se mislilo da je dalo zemlji i prostoru „oblik“, učinivši da učestvuju u svetom, čineći ih živim i stvarnim u uzvišenom smislu. Stoga ima primera ritualnog prisvajanja zemalja i teritorijalnih osvajanja – kao u slučaju *landnâma* na drevnom Islandu ili u arijskom slavljenju neke teritorije podizanjem oltara s vatrom na njoj.¹⁶

Posebno je zanimljivo da je na Dalekom istoku čin kojim se neki feud uvodio u posed, koji bi od običnog kneza stvarao princa – *zhubou* – uključivao, između ostalog, dužnost održavanja žrtvenog obreda za sopstvene božanske pretke koji su postali zaštitnici teritorije i za boga te zemlje koji je „stvoren“ za samog princa.¹⁷ S druge strane, ako je u drevnom arijskom pravu prvorodenom sinu pripadal nasledstvo nad očevom imovinom i zemljom – često uz obavezu neotudivosti – ono mu je zapravo pripadal kao nekom ko nastavlja porodični obred i ko je *pontifex* i βασιλεὺς svog naroda, kao onom ko će preuzeti održavanje svete vatre i ko neće dopustiti da se ugasi, jer je ona telo-život božanskog pretka. Treba zatim uzeti u obzir da su nasleđivanje obreda i zemlje tim putem činili nedeljivu celinu punu značenja. U tom pogledu treba još

¹⁵ Up. N. D. Fustel de Coulanges, *La Cité antique*, str. 64 i dalje.

¹⁶ M. Eliade, *Traité d'histoire des religions*, Paris, 1948, str. 345; *Le mythe de l'éternel retour*, Paris, 1949, str. 26–29. Autor tačno ističe da je u vreme osvajanja hristijanizovanih naroda podizan ili postavljan krst (gde se danas postavlja samo zastava) na svakoj novoj zemlji koja bi bila osvojena, što predstavlja poslednji odraz navedenih značenja.

¹⁷ Up. H. Maspéro, *La Chine antique*, nav. delo, str. 132, 142.

jednom ukazati na *odel, mundium* slobodnih nordijsko-arijskih ljudi, u kojem se ideje o posedovanju zemlje, plemstvu, ratničkoj krvi i božanskom kultu i ne javljaju osim kao različiti vidovi neke nerazdvojive sinteze. U preuzimanju nasleđene zemlje tradicionalno je postojala prečutna ili iskazana obaveza prema njoj, gotovo kao varijanta dužnosti prema božanskom i aristokratskom nasleđu prenesenom krvlju, na kojem se pravo vlasništva i zasniva. Poslednji tragovi tih vrednosti pronalaze se u epohi feudalne Evrope.

Iako tada pravo na vlasništvo nije više pripadalo tipu aristokrata sa svetim poreklom koji je oko sebe imao tek one sebi ravne ili manje vredne – kao u prvobitnim tradicionalnim oblicima koji se, između ostalog, mogu pronaći u najdrevnijem ustrojstvu Germana – i mada je prvenstveno ratnička aristokratija postala glavni posednik prava na zemlju, ipak bi se kao varijanta takvog prava tražila sposobnost posvećivanja, ako ne u sveto, a ono u nadlično. Tako je uvođenje feudalnog dobra u posed počevši od Franaka podrazumevalo da feudalac preuzme obavezu *vernosti* (*fides*) svom gospodaru, to jest dužnost koja je, kao što smo videli, pored političko-vojne imala herojsko-religioznu vrednost (*sacramentum fidelitatis*) jer je značila i spremnost na smrt i žrtvu, dakle vezanost za viši posredak posredno, a ne više neposredno kao kod sakralne aristokratije; ponekad nije bilo metafizičkog uvida, ali je i dalje ostajala muževna nadmoćnost nad naturalističkim i individualističkim elementom i sve ono što je poticalo iz etike časti. Tim putem, onaj ko razmatra ne samo prolazan i istorijski vid institucija, već značenje koje su kadre da imaju na nekoj višoj ravni, može u srednjovekovnom feudalnom režimu, kao i na osnovu takozvanog eminentnog prava, razaznati tragove tradicionalne ideje o aristokratsko-sakralnoj privilegiji posedovanja zemlje, po kojoj posedovanje neke zemlje, ili gospodarenje njom (što je neotuđivo pravo viših loza) jeste titula i duhovna, a ne samo politička obaveza. Napokon, može se istaći da je feudalna međuzavisnost između položaja ljudi i položaja zemlje imala svoje posebno značenje. Prvobitno, položaj ljudi određivao je status njihovih teritorijalnih svojina; po tome da li je neki čovek bio više ili manje sloboden, više ili manje moćan, zemlja koju je zauzimao poprimala je ovakvo ili onakvo svojstvo, što se, recimo, može videti zabeleženo u različitim titulama plemstva. Status zemlje bio

je tako odraz položaja pojedinca. Uostalom, zavisnost između ideje gospodstva i posedovanja zemlje, stvorena na takvoj osnovi, postala je tako duboka da se kasnije svojstvo javljalo gotovo kao uzrok; ne samo da je zemlja ukazivala na položaj pojedinca već ga je i određivala, a društveni uslovi i različita hijerarhijska i aristokratska dostojanstva našli su se, da kažemo, kao sastavni deo poseda.¹⁸

Misao koju je izrazio De Kulanz – da je pojava „testamenta“ u smislu individualističke slobode onih koji raspolažu pravom da svoje vlasništvo razdele, da ga u svakom slučaju rasparčaju i otkinu od nasleda krvi i rigoroznih normi očinskog prava i prvorodstva jedna od karakterističnih manifestacija izopačenja tradicionalnog duha – jeste sasvim opravdana. Uopšte uzevši, rečeno je da se kada pravo vlasništva prestane da bude privilegija dveju viših kasti i kada pređe na dve niže kaste – trgovce i sluge – javlja nužnost virtualne naturalističke regresije; dolazi do obnavljanja čovekove zavisnosti od „duhova zemlje“, koje su u drugom slučaju, u okvirima solarne tradicionalnosti gospodara tla, viša „prisustva“ pretvarala u zone povoljnijih uticaja, u „granice stvaranja“ i čuvare. Zemlja, koja može pripadati i nekom „trgovcu“ (*vaiši* [vaysha]; vlasnici u kapitalističko-buržoaskoj eri mogu se smatrati savremenim ekvivalentima drevne trgovачke kaste) ili nekom sluzi (savremenom radniku), jeste oskrnavljena zemlja: nije, dakle, različita od one koja (upravo saglasno interesima dveju nižih kasti, koje su i uspele da je konačno otrgnu od drevnog tipa „gospode“) ne vredi više od „ekonomskog“ faktora, i koju treba do krajnjih granica u svim vidovima izrabiti mašinama i ostalim modernim rukotvorinama. Stigavši do tle, prirodno je uočiti druge karakteristične simptome takvog opadanja: *vlasništvo sve više teži da od individualnog pređe u kolektivno*. Paralelno s padom aristokratskog prava na posed i sa ekonomijom koja je zagospodarila zemljom javljaju se prvo nacionalizam, zatim socijalizam i na kraju komunistički marksizam. To je, naime, upravo povratak carstva kolektivnog nad individualnim, čime se isto tako potvrđuje kolektivistički i promiskuitetni koncept vlasništva svojstven nižim rasama, kao „prevazilaženje“ privatnog vlasništva, kao podržavljenje, podruštvljenje i „proletarizacija“ dobara i zemlje.

¹⁸Up. M. Guizot, *Essais sur l'Histoire de France*, Paris, 1868, str. 75. Otud među plemstvom običaj da sopstveno ime vezuju za neku zemlju ili mesto.

20. MUŠKARAC I ŽENA

Da bismo upotpunili ova razmatranja o tradicionalnom životu, ukratko ćemo se osvrnuti na svet polova.

I tu u tradicionalnoj koncepciji imamo podudaranje stvarnosti sa simbolima, radnji sa obredima; iz tih podudarnosti izvučeni su principi za razumevanje polova i odnosa koji u svakoj normalnoj civilizaciji treba da se uspostave između muškarca i žene.

U tradicionalnoj simbolici natprirodni princip je bio shvaćen kao „muški“, a onaj prirode i postajanja kao „ženski“. U helenističkim terminima, muško je „jedno“ – τὸ ἕν – koje „jeste u samom sebi“, dovršeno i dovoljno; žensko je dijada*, princip različitog i „drugog“, dakle, i želje i pokreta. U hinduističkim terminima (Sâmkhya), muško je bestransni duh – *puruša* (purusha) – žensko je *prakrti*, aktivna matrica svakog uslovljenog oblika. Dalekoistočna tradicija u kosmičkoj dvojnosti *janga* (yang) i *jina* (yin) izrazila je koncepte iste vrednosti, po kojima je *jang* – muški princip – povezan s „nebeskom vrlinom“, a *jin*, ženski princip, s vrlinom „zemlje“.¹

Razmatrana po sebi, ta dva principa su u suprotnosti. Ali u smislu onog kreativnog oblikovanja – za koje je više puta ponovljeno da je duša tradicionalnog sveta i za koje ćemo videti i kako se istorijski razvija u odnosu na sukob različitih rasa i različitih civilizacija – oni se preobražavaju u elemente sinteze u kojoj svaki od njih ipak zadržava odvojenu funkciju. Ovo nije mesto za pokazivanje kako se iza različitih prikaza mita o „padu“ često krije misao o postovećivanju muškog sa ženskim i gubljenju muškog principa u ženskom, sve do njegovog prelaska na način postojanja poslednjeg. U svakom slučaju, kada se to dogodi, kada ono što je po svojoj prirodi princip po sebi,

*Gr.: dvojstvo, dvoje, par. – *Prim. prev.*

¹Šira metafizička i mitska razmatranja kod J. Evole, *Metafísica del sesso*, nav. delo. Posebno se kod filozofa dinastije Sing nalazi učenje da Nebo „proizvodi“ muškarce, a Zemlja žene, i da otud žena treba da bude potčinjena muškarцу, kao što je zemlja nebu (up. Plath, *Religion der alten Chinesen*, I, str. 37).

otvorivši se silama „želje“, podlegne zakonu onoga što u sebi nema sopstveni princip, svakako moramo govoriti o padu. Upravo na tome, na planu ljudske realnosti, zasniva se podozriv stav koji su razne tradicije pokazale u odnosu na ženu, često smatraru principom „greha“, nečistote i zla, kao i iskušenjem i opasnošću za onoga ko se okreće prema natprirodnom.

Međutim, pravcu „pada“ može se suprotstaviti druga mogućnost – ispravan pravac. On se uspostavlja kada se ženski princip, čija je priroda upućenost na drugog, ne okreće nečemu što izmiče, nego „muškoj“ čvrstini koja mu postavlja granice. „Postojanost“ biva prenesena i to zapravo u toj meri da najdublje preobražava svaku mogućnost „ženskog“. Tako dobijamo sintezu u pozitivnom smislu. Potrebno je, dakle, takvo „preobraćanje“ ženskog da ono postane potpuno suprotan princip; i potrebno je, takođe, da muški princip pre svega ostane apsolutno, u potpunosti takav. Tada – u metafizičkim simbolima – žensko postaje „nevesta“ koja je i „moć“, instrumentalna generativna sila koja prima prvi princip pokreta i oblike nepokretnog muškarca, kao u već pomenutom učenju o Šakti, koje se, drugačije izraženo, može pronaći i u aristotelizmu i u neoplatonizmu. Pomenute su i tantričko-tibetanske simbolične predstave, veoma značajne u tom pogledu, u kojima je muškarac „nosilac skiptra“ nepokretan, hladan i sazdan od svetlosti, dok je Šakti koja ga obavlja, i čija je on osovina, oteletvorena u promenjivoj vatri.²

Ova značenja, već više puta ponovljena, u tom specifičnom obliku čine osnovu tradicionalne norme konkretno vezane za polove. To je norma koja se pokorava samom principu kastinskog režima i naglašava temelje *dbarme* i *bbaktija*, ili *fides-a*: sopstvenu prirodu i aktivnu odanost.

Ako rođenje nije pitanje slučaja, onda tek nije slučajno da li će se biće „probuditi“ u telu muškarca ili žene. I tu fizička razlika treba da bude sagledana kao podudarnost sa duhovnom razlikom; otud je neko fizički muškarac ili žena samo zato što je to metafizički, a obeležje pola (daleko od toga da je irelevantna stvar u pogledu duha) jeste znak koji pokazuje određeni put, izdvojenu *dharmu*. Zna se da želja za redom i „formom“ čini osnovu sva-

²U erotskoj simbolici pomenutih tradicija isto značenje je dato u predstavama božanskog para u *viparita-maitbhuna*, to jest u polnom odnosu u kojem je muškarac nepokretan, a Šakti je ta koja izvodi pokret.

ke tradicionalne civilizacije, da tradicionalni zakon ne usmerava prema kvalitativno neodređenom, istovetnom, nedefinisanom – prema onom u kojem različiti delovi celine postaju promiskuitetno ili atomski slični – već hoće da ti delovi budu svoji, da sve savršenije izražavaju svoju sopstvenu prirodu. Tako se muškarac i žena, posebno razmotreni kao polovi, predstavljaju kao dva tipa – i ko se rodi kao muškarac, treba da se ostvari kao muškarac, a ko se rodi kao žena, kao žena, u potpunosti i bez izuzetka, prevazilazeći svako mešanje i promiskuitet; i u pogledu upravljanja prema natprirodnom, muškarac i žena treba da imaju svako svoj sopstveni put, koji se ne može promeniti a da se ne upadne u protivrečan i neorganski način postojanja.

Već smo razmatrali način postojanja koji posebno odgovara čoveku; a već je bilo reči i o dva osnovna oblika približavanja vrednosti „bića po sebi“: Akciji i Kontemplaciji. *Ratnik* i *Asketa* su, dakle, dva osnovna tipa čiste muževnosti. Njima simetrične jesu dve ženske prirode. Žena ostvaruje samu sebe kao takvu i uzdiže se na isti nivo muškarca Ratnika i Askete ukoliko je *Ljubavnica* i ukoliko je *Majka*. To su dihotomije jedne iste idealne loze – kao što postoji aktivni heroizam, tako postoji i negativni; kao što postoji heroizam apsolutnog uspeha, tako postoji i onaj apsolutne odanosti – i jedno može biti sjajno koliko i drugo, jedno može biti plodonosno koliko i drugo tokom prevazilaženja i oslobođanja, kada bude proživljeno sa čistotom, sa značenjem žrtve. Upravo ova diferencijacija u herojskoj lozi određuje razlikujuće obeležje puteva ostvarenja za muškarca i za ženu kao tipove. Stavu Ratnika i Askete koji se – jedan posredstvom čiste akcije, drugi posredstvom čistog odričanja – potvrđuju u jednom životu koji je s one strane života, kod žene odgovara potpuno davanje drugom biću, da bude cela za neko drugo biće, bio on voljeni čovek (tip Ljubavnice – afrodisitska žena), bio on sin (tip Majke – demetrička žena), nalazeći u tome smisao sopstvenog života, sopstvene radosti, sopstvenog opravdanja. Nema druge *bhakti* ili *fides* koja bi zasnovala normalni i prirodni put sudelovanja za tradicionalnu ženu – i u smislu „forme“, kao i s one strane „forme“, kada se ona apsolutno, bezlično doživljava. Ostvarivanje sebe na sve odlučniji način u skladu s ta dva izdvojena pravca koji se ne mogu pomešati, smanjivanje u ženi svega onog što je muškarac i u muškarцу svega onog

što je žena, težnja ka „apsolutnom muškarcu“ i „apsolutnoj ženi“ – takav je tradicionalni zakon za polove, u zavisnosti od različitih ravnih života.

Tako je, tradicionalno, žena mogla ući samo posredno, preko odnosa sa drugim – s muškarcem – u sakralni hijerarhijski poredak. U Indiji žene, čak ni iz više kaste, nisu imale svoju inicijaciju; one nisu pripadale sakralnoj zajednici plemića – *arija* – sem preko svog oca pre udaje i, kasnije, preko svog muža koji je bio i mistični starešina porodice.³ U dorskoj Heladi žena tokom čitavog svog života nije uživala nikakva prava; kao neudatoj njen κύριος⁴ bio je njen otac.⁵ U Rimu, saglasno duhovnosti srodnog tipa, žena, daleko od toga da bude „ravnopravna“ muškarcu, bila je pravno izjednačena s kćerkom svog muža – *filiae loco*^{**} – i sa sestrom svoje sopstvene dece – *sororis loco*^{***}; kao dete bila je u vlasti (*potestas*) oca, vođe i sveštenika svog *gensa*; kao uodata, u braku je bila, kako je to oštroski izkazano, *in manum viri*^{****}. Takvi tradicionalni propisi o potčinjenosti žene nalaze se i drugde,⁵ i oni nisu značili nepravdu ili bahatost, kao što bi to „slobodni duhovi“ danas hteli da veruju, već su imali vrednost određivanja granica i prirodnog mesta jedinog duhovnog puta saglasnog čistoj ženskoj prirodi.

Ovde možemo da pomenemo drevna gledišta u kojima je jasno opisan upravo čist tip tradicionalne žene, sposobne za žrtvu koja je na granici između onoga što je ljud-

³Up. E. Sénot, *Les castes dans l'Inde*, nav. delo, str. 68; *Mānavadharmaśāstra*, IX, 166; V, 148; up. V, 155: „Nema žrtve, ili kulta, ili askeze koji se posebno odnose na ženu. Žena treba da voli i poštuje svog muža i biće cenjena na nebu.“ Ovde se ne možemo zaustaviti i raspravljati o smislu ženskog svešteničkog zvanja i reći zašto ono ne protivreči upravo izloženoj misli; takav sveštenički red je imao lunarni karakter i umesto drugog puta izražavao je potenciranje ženske *dharme* kao potpunog brisanja svakog ličnog principa da bi se dao slobodan prostor, na primer, glasu proroštva i boga. Ali kasnije će biti reči o skrnavljenju koje je svojstveno civilizaciji opadanju u kojoj lunarno-ženski element uzurpira hijerarhijski vrh. Posebno treba razmotriti sakralnu i inicijacijsku upotrebu žene u „putu sekса“ (o tome up. J. Evola, *Metafizika sekса*, nav. delo).

⁴Grč.: gospodar. – Prim. prev.

⁵Up. *Handbuch der klassischen Altertumswissenschafts*, t. IV, str. 17.

^{**}Lat.: postavljena za kćerku. – Prim. prev.

^{***}Lat.: postavljena za sestruru. – Prim. prev.

^{****}Lat. u muževljevoj ruci. – Prim. prev.

⁵Tako se i za drevnu Kinu čita u *Nujie jibian* (V): „Kada neka žena prede iz očinske u muževljevu kuću, gubi sve, čak i ime. Ona više nema ništa

sko i onoga što je više nego ljudsko. Pošto podsetimo na astečko-nahuatsku tradiciju po kojoj su u privilegiji nebeske besmrtnosti svojstvene ratničkoj aristokratiji uživale jedino majke umrle na porodaju,⁶ jer se u tome videla žrtva slična stradanju na bojnom polju, možemo navesti, recimo, tip hinduističke žene, žene do srži svog bića, sve do krajnjih mogućnosti čulnosti, ali koja ipak živi u nevidljivoj i zavetnoj *fides* čijom je snagom ta žrtva, koja se već ispoljila u erotskom posvećenju tela, ličnosti i volje kulminirala u drugoj žrtvi – veoma različitoj i sasvim s one strane čula – usled čega je udata žena bacala svoj život u vatru arijske pogrebne lomače da bi u onostranom sledila muškarca kome se dala. Ova tradicionalna žrtva – čist „varvarizam“ u očima Evropljana i evropeizovanih – u kojoj se udovica spaljivala zajedno s telom mrtvog muža, na sanskritu se naziva *sati*, od korena *as* i osnove *sat* (biti) odakle dolazi i *satya* (satya), istina; a znači i dar, vernost, ljubav.⁷ Ona je, prema tome, koncipirana kao kulminacija odnosa između dvaju bića različitog pola, kao absolutni, odnosno istiniti i natčovečni odnos. Tu se čovek uzdiže na vrednost oslonca za *bhakti* koja oslobođa, i ljubav postaje put i kapija. Zapravo, tradicionalno je učenje da žena koja je u smrti sledila svog muža uspeva da dostigne „nebo“; ona se preobražavala u istu supstancu kao njen muž,⁸ učestvovala je u tom preoblikovanju – kroz „vatru“ – tela od mesa u božansko telo od svetlosti čiji je simbol u arijskim civilizacijama bilo ritualno spaljivanje leša.⁹ Analogno je i odricanje od života koje se često javlja kod germanskih žena ako bi im muž ili ljubavnik pao u ratu.

svoje; ono što ona nosi, ono što ona jeste, njena ličnost, sve pripada onom koji joj je dat za muža“, a u *Nuxian shu* se podvlači da žena treba da bude u kući „kao senka i običan odjek“ (nav. kod S. Trovatelli, *Le civiltà e le legislazioni dell'antico Oriente*, Bologna, 1890, str. 157–158).

⁶Up. A. Réville, *Les religions du Mexique*, nav. delo, str 190.

⁷Up. G. de Lorenzo, *Oriente ed Occidente*, Bari, 1931, str. 72. Analogni običaji pronalaze se i kod drugih indoevropskih loza: kod Tračana, Grka, Skita i Slovaca (up. C. Clemen, *Religionsgeschichte Europas*, Heidelberg, 1926, t. I, str. 218). U civilizaciji Inka je samoubistvo udovica da bi sledile muž bilo uobičajeno, mada nije bilo utvrđeno zakonom, i one žene koje nisu imale hrabrosti da ga izvrše ili su verovale da imaju razloga da budu toga poštene navlačile su na sebe prezir (up. A. Réville, *Les religions du Mexique*, nav. delo, str. 374).

⁸Up. *Mānavadharmaśāstra*, IX, 29: „Ona koja ne izdaje svog muža i čije su misli, reči i telo čisti, uspeva da ostvari posle smrti boravište svog muža.“

⁹Up. *Brhadāraṇyaka-upanishad*, VI, ii, 14; Proklo, *In Timaeum*, V, 331 b; II, 65 b.

Već je navedeno da je suština *bhakti*, uopšteno govoreći, ravnodušnost prema predmetu ili sadržaju akcije, to jest čisto delovanje, čista raspoloživost. To nam može pomoći da razumemo kako je u jednoj tradicionalnoj civilizaciji, kao što je hinduistička, obredno žrtvovanje udovice – *sati* – moglo imati institucionalnu vrednost. Zaista, kada se neka žena daje i žrtvuje samo zbog jače i uzvraćene veze u ljudskoj strasti s drugim bićem, još ostajemo u okvirima običnih privatnih sentimentalnih zbivanja. Tek kada njen posvećenje može da se održi i razvija bez ikakvog oslonca, tada ono učestvuje u transcendentnoj vrednosti.

U islamu institucija *barema* ima slična značenja. Da bi se neka žena u hrišćanskoj Evropi odrekla javnog života i povukla u manastir, bila je potrebna posvećenost Bogu – i uz to, ona je predstavljala samo izuzetak. U islamu je za to bio dovoljan muškarac, a život u povučenosti u *baremu* je bio prirodna stvar koju nijedna žena iz pristojne kuće nije pomisljala da dovede u pitanje, niti je namerala to da odbije: izgledalo je prirodno da žena usredsredi čitav sopstveni život na muškarca koji je voljen na tako širok i nesebičan način da pristaje da i druge žene učestvuju u istom osećanju i da se s njim sjedinjuju preko iste spone i istog posvećenja. Upravo to osvetljava karakter „čistote“ koja se smatra suštinskom za put o kojem se govori. Ljubav koja postavlja uslove i za uzvrat traži od muškarca ljubav i posvećenje, nižeg je reda. S druge strane, pravi muškarac ne bi mogao spoznati ljubav u tom smislu a da se ne feminizira, te tako izgubi upravo onu unutrašnju sposobnost zbog koje žena može u njemu naći podršku, nešto što je ushićuje u njenom zanosu da se potpuno preda. U mitu Šiva, shvaćen kao veliki asketa visina, samo jednim pogledom baca u prah *Kamu* (Kâma), boga ljubavi, kada je ovaj pokušao da u njemu probudi strast prema nevesti Parvati. Isto tako, postoji dublje značenje legende o Kalki-avatari, u kojoj se govori o nekoj ženi koju niko nije mogao posedovati jer bi muškarce koji su je žeeli i koji su bili obuzeti njome pretvarala u žene. Što se pak žene tiče, u njoj zaista ima veličine kada je njen davanje ono koje ne traži, plamen koji se sam pali, ljubav koja je utoliko veća ukoliko je njen objekt manje vezan, pa se ne otvara, već stvara razdaljinu, ukoliko je on više Gospodar, a ne običan muž i ljubavnik. U duhu *barema* je bilo mnogo toga – prevazilaženja ljubomore, dakle sebične ostrašćenosti žene i njene potrebe da poseduje,

monaškog posvećenja od trenutka kada se ona kao žena probudila u životu deteta pa sve do njene starosti, i vernosti nekome ko je mogao imati i druge žene oko sebe, posedujući ih sve, a ne „dajući“ se nijednoj. Upravo je u tom „nečovečnom“ bilo asketskog, gotovo se može reći svetog.¹⁰ U tom prividnom posedovanju plamti neko pravo posedovanje – prevazilaženje, a i oslobađanje: jer pred jednom tako neuslovjenom *fides*, čovek u svom ljudskom aspektu nije ništa više nego sredstvo i već se podstiču mogućnosti vezane za ono što više nije zemaljsko. Kako je pravilo *barema* oponašalo ono manastirsko, islamski zakon za ženu ga je prenosio (u skladu s mogućnostima njene prirode, ne isključujući već obuhvatajući, štaviše izoštavajući sam život čula) na ravan monaške askeze.¹¹ Uostalom, u manjem stepenu, analogni stav žene trebalo bi uzeti za prirodnu prepostavku u civilizacijama gde je institucija konkubinata imala (na svoj način) regularan karakter i bila zakonski priznata kao komplementarna monogamnom braku – u Grčkoj, Rimu i drugde. Seksualna zatvorenost je tako bila prevaziđena.

Naravno, ovde ne podrazumevamo ono na šta se u jednom ili u drugom slučaju mogao materijalno svesti *barem*, kao i svaka druga slična institucija. Imamo u vidu ono čemu on odgovara u čistoj tradicionalnoj ideji, stoga i višu mogućnost za koju je, u principu, ostajao prijemčiv. Zadatak je tradicije – ponavljamo – da iskopa čvrsta koriga da bi haotična strujanja života oticala u ispravnom pravcu. Slobodni – to su oni koji preuzimajući taj tradicionalni pravac ne osećaju da im je nametnut, već se u njemu spontano razvijaju, u njemu se prepoznaju, tako da im to olakšava – gotovo nekim pokretom iznutra – ostvarenje najviše, „tradicionalne“ mogućnosti njihove prirode. Ostali, oni poslušni koji slepo slede institucije – ali ne razumevajući ih i ne doživljavajući ih na pravi način – jesu nesamostalni i potreban im je oslonac: budući lišena svetlosti,

¹⁰ U spisu *Manavadharmashāstra* ne samo da se propisuje da žena ne treba nikada da ima sopstvenu inicijativu i da, s obzirom na svoj položaj, treba da bude očeva, muževljeva ili sinovljeva stvar (V, 147–148; IX, 3), već se kaže (V, 154): „Čak i ako ophodenje muža nije ispravno, ako se on prepusta drugim ljubavima i u njemu nema vernosti, žena ipak treba da ga poštuje duboko kao boga.“

¹¹ Sakralno žrtvovanje tela i samog devičanstva bilo je rigorozno utvrđeno u još nečemu što je predmet sablasni modernih: u svetoj prostituciji praktikovanoj u drevnim hramovima Sirije, Likije, Lidije, egipatske Tebe i tako dalje. Žena je trebalo da žrtvuje samu sebe, ali ne iz strasti koju je

njihova poslušnost ih virtuelno vodi preko njihovih individualnih ograničenja i postavlja ih na isti pravac sa onima koji su slobodni. Međutim, za one koji ne slede tradicionalni tok ni duhom, ni oblikom, ne preostaje ništa drugo do haosa. Oni su izgubljeni, „pali“.

To je slučaj sa našim savremenicima i što se žene tiče. Zapravo nije bilo moguće da jedan svet, koji je „prevazišao“ kaste, vrativši – da se izrazimo u jakobinskom žargonu – svakom ljudskom biću njegovo „dostojanstvo“ i njegova „prava“, može iole sačuvati osećaj za ispravne odnose između dva pola. Oslobađanje žene od potčinjenosti moralno je nužno da usledi posle emancipacije slugu i glorifikacije onih bez klase i bez tradicije, to jest parija. U društvu koje više ne razume niti asketu, niti ratnika, u društvu u kojem ruke poslednjih aristokrata, pre nego za mač ili štit, izgledaju stvorene za teniske rekete ili šejkere za *cocktails*, u društvu u kojem – kada to nije bleđa maska „intelektualca“ i „profesora“, narcisistička marioneta „umetnika“ ili prezaposlena mašina za proizvodnju prljavog novca bankara ili političara – tip muževnog muškarca predstavlja bokser ili filmska zvezda, bilo je prirodno da se i žena uzdigne potražujući i ona za sebe neku „ličnost“ i slobodu baš u anarhističkom i individualističkom smislu koji je karakterističan za naše vreme. I dok je tradicionalna etika tražila od muškarca i žene da budu sve više svoji, da sve odlučnijim potezima izražavaju ono što od muškarca čini muškarca, a od žene ženu – sad se, evo, nova civilizacija okreće prema izjednačavanju, prema bezobličnom, prema stanju koje zaista nije s one, već s ove strane individualizacije i diferencijacije polova.

I abdikacija je uzeta kao „korak napred“. Posle vekova „ropstva“, žena je, dakle, htela da bude slobodna, da bude svoja. Ali takozvani feminizam nije umeo da koncipira za ženu „ličnost“ osim kao oponašanje one muške, tako da njeni „zahtevi“ prikrivaju suštinsko nepoverenje nove žene u sebe, nemoć da bude i vredi kao ono što ona jeste: kao žena, a ne kao muškarac. Usled takvog nerazume-

podstakao neki određeni muškarac; ona se morala dati prvom muškarцу koji bi joj u svetom prostoru pružio novčić bilo koje vrednosti – u smislu slike žrtve, dara boginja. Tek posle tog ritualnog darivanja svog tela žena se mogla udati. Herodot (I, 199) rečito izveštava da „pošto se posle vratila kući, može se [tom detetu koji je postal ženą] ponuditi najveća svota; i ona ne bi ni po koju cenu više pristala na to“, što već samo po sebi kazuje koliko je u svemu tome bilo „razuzdanosti“ i „prostitucije“.

vanja, moderna žena je osetila umišljenu inferiornost svog položaja u tradicionalnom društvu i gotovo uvredu što se s njom postupa „samo kao sa ženom“. Takav je bio početak jedne pogrešne vokacije; ona je zbog toga htela osvetu, povraćaj svog „dostojanstva“, pokazivanje svoje „vrednosti“, i prešla je u odmeravanje s muškarcem – samo što tu nikako nije reč o pravom muškarцу, već o muškarcu-konstrukciji, muškarcu-marioneti jedne standardizovane, racionalizovane civilizacije koja ne uključuje gotovo više ništa zaista diferencirano i kvalitativno. U takvoj civilizaciji očigledno ne može više biti reči o mamekojoj legitimnoj privilegiji, i žene, nesposobne da prepoznaaju svoju prirodnu vokaciju i da je brane, osim na najnižoj ravni (jer nijedna seksualno ispunjena žena nikada ne oseća potrebu da oponaša muškarca i da mu zavidi), lako mogu da pokažu da i one prividno poseduju sposobnosti i veštine – materijalne i intelektualne – koje pronalazimo kod drugog pola i koje se, uopšte, traže i vrednuju u društvu modernog tipa. Muškarac je, uostalom, zaista neodgovorno dopustio da se to desi, štaviše pomogao je, bio je taj koji je ženu gurnuo na ulice, u kancelarije, u škole, u fabrike, na sva kontaminirana raskršća savremenog društva i kulture. Tako je dat poslednji zamah poravnjanju.

A tamo gde duhovno škopljenje materijalizovanog modernog čoveka nije prečutno obnovilo prvenstvo žene hetero (svojsvetno drevnim ginekokratskim zajednicama) koja sudi muškarcima podivljanim od čula i u njenoj službi, rezultat je bilo izopačenje ženskog tipa gotovo do somatskih obeležja, atrofija njenih prirodnih mogućnosti, gušenje njene specifične nutrine. Otuda tip *garçonne** i prazne, tašte devojke, nesposobne za bilo kakav zanos izvan sebe same, nesposobne, na kraju krajeva, i za samu čulnost i grešnost. Za modernu ženu mogućnosti same fizičke ljubavi često su manje zanimljive od narcisističkog kulta sopstvenog tela, od pokazivanja u haljinama ili sa što je moguće manje odeće, fizičkog *training-a*, plesa, sporta, novca, i tako dalje. Evropa je malo toga znala o čistoti žrtve i vernosti koja sve daje i ništa ne traži, o ljubavi dovoljno jakoj da nema potrebe za isključivostima. Na stranu čisto konformistička i buržoaska vernost – ljubav koju je Evropa odabrala jeste ona koja ne toleriše volje-

nom da ne voli. Kad neka žena, da bi mu se sva posvetila, traži od muškarca da joj dušom i telom pripadne, ona je već ne samo „očovečila“ i osiromašila svoju žrtvu, nego je prvenstveno počela da izdaje čistu suštinu ženskosti da bi i u tom pogledu pozajmila način postojanja svojstven muškoj prirodi, i to onoj najnižoj: posedovanje, pravo na drugog i ponos ega. Zatim je usledilo sve ostalo, kao i u svakom padu, prema zakonu o ubrzavanju. U nekom narednom trenutku, sa porastom egocentrizma, muškarci više neće biti ti koji će je zanimati, već samo ono što bi joj oni mogli dati za njeno zadovoljstvo ili njenu taštinu. Kao epilog, uslediće oblici izopačenja koje prati ista takva površnost, to jest praktično-eksteriorizovani život muškog tipa koji je ženu izopačio i bacio u istu mušku jamu rada, zarade, paroksističke praktične aktivnosti i čak politike.

Nema drugih rezultata zapadne „emancipacije“, koja je uostalom sada već na putu da okuži čitav svet brže od kuge. Tradicionalna, apsolutna žena se – u svom davanju, u življenju ali ne za sebe, u *btenju* da sva bude za drugo biće s jednostavnošću i sa čistotom – ispunjavala, pripadala je sebi, imala je *svoje* herojstvo i, u suštini, bivala nadmoćna nad običnim muškarcem. Moderna žena se uništala u želji da bude svoja. „Ličnost“ za kojom žudi oduzima joj svaku ličnost.

Zato je lako predvideti šta po tom kriterijumu moraju postati odnosi između polova, čak i sa materijalne strane. Tu je, kao u magnetizmu, kreativna iskra jača i življa što su polovi određeniji: kad je muškarac zaista muškarac, a žena zaista žena. A čega uopšte i može biti između ta dva pomešana bića, lišena svakog odnosa s najdubljim silama svoje prirode? Između tih bića u kojima polnost počinje i završava se na običnoj fiziološkoj ravni, sve dok se ne ispolje nenormalne sklonosti „trećeg pola“? Između tih bića koja u duši nisu ni muškarci ni žene, nego žena-muškarac ili muškarac-žena, i koji još hvale kao nekakvu onostranost seksa ono što je zapravo puka ovostranost? Nijedan odnos neće moći da bude ništa drugo već samo dvosmislen i raščinjen – kamaradski promiskuitet, morbidne „intelektualne“ simpatije, banalnosti novog komunističkog realizma – drugim rečima, patiće se od neurotičnih kompleksa i svega ostalog na čemu je Frojd izgradio „nauku“ koja je uistinu pravi znak naših vremena. Nisu različite ni mogućnosti sveta „emancipovane“ žene; a pret-

*Fr.: muškobanjasta devojka. – *Prim. prev.*

hodnice jednog takvog sveta, Rusija i Severna Amerika, već su prisutne i nude, u tom pogledu, svedočanstva puna značenja.¹²

Sve to mora da ostavi posledice na poredak stvari, koji uveliko nadilazi ono što, u svojoj nepromišljenosti, moderni ljudi mogu da naslute.

21. OPADANJE VIŠIH RASA

Daleko od toga da se moderni svet suočio sa opasnošću opadanja nataliteta i porasta mortaliteta; besmislena je uzbuna koju su nedavno lansirale pojedine političke vođe, iskopavši ponovo absurdnu parolu: „Broj je moć“. Opasnost dolazi upravo sa suprotne strane, naime usled neprestanog i neobuzdanog umnožavanja stanovništva u čisto kvantitativnim okvirima. Opadanje pogađa jedino loze koje su nosioci sila koje nadilaze čisti *demos* i svet masa, i koje zasnivaju svaku istinsku ljudsku veličinu. Kritikujući rasistička gledišta govorili smo o okultnoj sili koja, kada je prisutna, živa i aktivna, predstavlja princip rađanja u višem smislu i reaguje na svet kvantiteta utiskujući mu oblik i kvalitet. Na osnovu toga možemo reći da se više zapadne rase već stolećima nalaze u agoniji, tako da sve veći porast stanovništva na zemljii ima isto značenje kakvo imaju rak ili crvljanje prilikom raspada organizma – i rak je razuzdana hipertrofija plazme koja proždire normalno diferencirane strukture nekog organizma, otevši se zakonu koji ga reguliše. Eto tako izgleda moderni svet: regresiji i opadanju oplodjujućih i oblikujućih sila u višem smislu pandan je neograničeno bujanje „materije“, bezobličnosti, čoveka-mase.

Ovaj fenomen može biti blizak svemu što smo u prethodnom poglavlju naglasili govoreći o polu i odnosima između muškarca i žene u poslednje vreme, jer oni nameću problem rađanja i njegovog smisla. Ako je tačno da moderni svet više ne poznaje šta su absolutna žena i absolutni muškarac, ako je u njemu seksualizacija bića nepotpuna – a u ime „duha“ taj svet hoće da ona bude nepotpuna, to jest ograničena na telesni plan – onda je sasvim prirodno što je sam seks izgubio one više, čak transcendentne dimenzije koje je svet Tradicije poznavao u mnogim oblicima, i to takođe ostavlja posledice na seksualne odnose i mogućnosti koje oni pružaju ili kao čisto erotsko iskustvo ili pak (a upravo je ovaj drugi aspekt ovde u pitanju) kao radanje koje se ne svodi na običnu, nejasnu biološku činjenicu.

¹²Po obrađenim statistikama iz 1950 (C. Freed i W. S. Kroger), 75% severnoameričkih devojaka moglo bi da bude „seksualno umrtvljeno“, a njihov „libido“ (da upotrebimo frojdovski termin) pomeren je u pravcu narcisističkog egzibicionizma. Kod anglosaksonskih žena bila je karakteristična neurotična i tipično ženska inhibicija seksualnog života, a poticala je iz lažnog idealja „dostojanstva“ čije su žrtve postale, pored predrasuda puritanskog moralizma. Reakcija takozvane seksualne revolucije ne vodi dalje do u bljutavu vladavinu sitne korupcije, u seks kao uobičajeni potrošački artikal.

Svet Tradicije je zapravo poznavao seksualni *sacrum* i magiju seksa. Bezbrojni su simboli i običaji iz najrazličitijih oblasti koji neprestano ukazuju da seks predstavlja više stvaralačku i prvobitnu nego ličnu snagu.

U ženi su se budile ponorne moći strasti i svetlosti, opasnosti i raspadanja.¹ U njoj se ogledala htomska sila, Zemlja, a u muškarcu – Nebo. Organski i svesno se proživljavalo sve ono što prost čovek, danas više nego ikada, proživljava u obliku perifernih utisaka, nagona strasti i tela. Rađanje je bilo određeno zakonom,² a rođeni je, kao što je rečeno, imao da bude prvenstveno „sin dužnosti“, onaj ko treba da preuzme i neguje natprirodni element loze, da bude produženje pretka; on treba da primi i prenese „silu, život, postojanost“. Kao nikada ranije, u modernom svetu sve se to izvrglo u glupu maštariju, a muškarci su umesto da upravljaju seksom opsednuti njime i kao pijani teturaju, a da više ništa ne znaju o onome što se razdražuje u njihovim zagrljajima, niti vide demona koji se njima bedno poigrava dok oni pohotno i nezajažljivo jure za uživanjima. A onda se, bez njihovog znanja i često bez htenja, povremeno rodi novo biće iz neke od njihovih noći, često kao uljez, bez duhovnog kontinuiteta, a u poslednjim generacijama čak i bez bledog ostatka sinovljeve osećajnosti građanskog tipa.

Kada stvari tako stoje ne treba se čuditi da više rase izumiru, jer takvoj posledici neizbežno vodi logika individualizma koja naročito takozvane „savremene više klase“ danas udaljava od interesa za rađanje – čak i ako pređemo čutke preko svih ostalih faktora degeneracije usled mehanizovanog i urbanizovanog načina društvenog života, a pre svega civilizacije koja više ništa ne zna o spasenosnim i tvoračkim granicama koje su utvrđivale kaste i tradicije krvi. Rodnost se zato koncentriše u najnižim društvenim slojevima i u nižim rasama, gde je životinjski nagon jači od svakog računa i od svakog racionalnog razmatranja. Neizbežna posledica toga je *obrnuta selekcija*, uspon i prodiranje nižih elemenata, protiv kojih „rasa“ vi-

¹Up. J. Evola, *Metafizika seksa*, nav. delo, posebno pogl. V i VI.

²Upaniadske formule za seksualno sjedinjavanje: „Svojom muževnošću, svojim sjajem, tebi upućujem sjaj“; „Ja sam on a ti si ona, ti si ona a ja sam on. Ja sam nebo, ti si zemlja. Kao što zemlja zaklapa u svom krilu boga Indru, kao što tačke sveta nose vetrove... tako ja u tebe polažem seme (ime) našeg sina“ (*Bṛhadāraṇyaka-upanishad*, VI, iv, 8; VI, iv, 20–22; up. *Atharva Veda*, XIV, 2, 71).

ših klasa i naroda, istrošena i iscrpljena, može vrlo malo ili ništa da učini kao nadmoćni duhovni element.

Ako se danas sve više govori o „kontroli rađanja“ – imajući u vidu katastrofalne posledice demografskog fenomena kojeg smo uporedili s rakom – time se, dakle, samo dodiruje suštinski problem, jer se tu ni na koji način ne ističe diferencirani, kvalitativni kriterijum. Međutim, tupoglavost je još veća u onih koji ustaju protiv te kontrole na osnovu tradicionalističkih i moralizatorskih ideja koje su sada već obične predrasude. Ako su zaista važne veličina i moć neke loze, uzaludno je brinuti o materijalnom svojstvu očinstva kada „biti otac“ nije propraćeno duhovnim svojstvom, sa smislom za više interesu, za ispravan odnos između polova, a pre svega za ono što zaista znači *muževnost* – za ono što ona znači na ravni različitoj od naturalističke.

Pošto je dekadencija savremene žene razotkrivena, ne treba zaboraviti da je muškarac prvi odgovoran za takvo nazadovanje. Kao što ni plebs nikada ne bi mogao prodreti u sve oblasti društvenog života i civilizacije da je bilo istinskih kraljeva i istinskih aristokrata, tako i u društvu kojim bi upravljali takvi ljudi žena nikada ne bi ni *htela* ni mogla poći putem kojim danas stupa. Periodi u kojima je žena postigla autonomiju i prvenstvo gotovo uvek su se poklapali s epohama očitog opadanja većeg broja drevnih civilizacija. Otud prava reakcija protiv feminizma i protiv svakog oblika ženske devijacije nije protiv žene kao takve, već protiv muškarca koji bi trebalo da se preobradi. Ne može se tražiti da žena ponovo bude takva, da opet uspostavi unutrašnje i spoljašnje uslove nužne za reintegraciju više rase kada muškarac više i ne razaznaje drugo do simulakrum muževnosti.

Ako se pol ne bude probudio u svom duhovnom značenju, a posebno ako se muževni oblik trajno ne odvoji od duhovne supstance koja je postala bezoblična i promiskuitetna, sve je uzaludno. Fizička, falusna, životinjska i mišićna muževnost je otupela i ne sadrži nikakvu klicu stvaralaštva u višem smislu. Falusni čovek se zavarava pri pomisli da dominira – on je zapravo pasivan i trpi sve supitniju silu svojstvenu ženi, ženskom principu.³ *Samо je u dubu pol stvaran i potpun.*

U svakoj tradiciji višeg tipa muškarac je oduvek smatan nosiocem uransko-solarnog elementa roda, elemen-

³Up. J. Evola, *Metafísica del sexo*, nav. delo.

ta koji transcendira običan princip „krvi“, koji se gubi čim prede na žensku liniju. Njegovom razvoju je doduše pogodovao odgovarajući teren koji je predstavljala čista kastinska žena, ali u svakom slučaju on ostaje uvek princip koji određuje, daje oblik i uređuje žensku generativnu supstancu.⁴ Ovaj princip je u vezi sa samim natprirodnim elementom, sa silom koja može učiniti da „struja otice naviše“ i čije su posledice po pravilu „pobeda“, „sreća“ i napredak neke loze. Stoga je u drevnim tradicionalnim oblicima⁵ simboličko povezivanje muškog organa sa idejama vaskrsenja, askeze i sa energijama koje daju najvišu od svih moći imalo realno i duboko, a ne opsceno značenje. Kao odjek viših značenja u mnogim divljim narodima u najčistijem obliku javlja se misao da je pravi muškarac samo onaj ko je iniciran, da inicijacija eminentno obeležava prelaz u muškost, tako da pre inicijacije pojedinci ne samo da nalikuju životinjama, nego nisu „još ni postali muškarci“ i (čak i kad ostare) pripadaju istoj grupi gde spadaju deca i žene i bivaju lišeni svih povlastica muških élites klanova.⁶ Kada se izgubi misao da je nadbi-

⁴Up. *Mānavadbarmashāstra*, IX, 35–36: „Ako se uporedi muška roditeljska moć sa ženskom moći, muškarac se smatra nadmoćnim, jer se potomstvo svih bića razlikuje obeležjem muške moći... Kakva god bila vrsta semena koje se baci na neko pripremljeno polje u odgovarajuće vreme, to se seme razvije u biljku iste vrste, obdarenu očiglednim osobinom svojstvima. Na toj osnovi, kastinski sistem je znao i za hipergamiju: muškarac iz više kaste mogao je imati, osim žena iz sopstvene kaste, i žene iz niže kaste, bez obzira na to koliko je kasta muškarca uzdignuta (up. *Pārīksbita*, I, 4; *Mānavadbarmashāstra*, III, 13). Među divljim populacijama, na primer, postoji ideja o dvojnosti *mogya*, ili krvi, i *ntoro*, ili duha, koja se prenosi isključivo po muškoj liniji (up. Lévy-Bruhl, *L'Âme primitive*, nav. delo, str. 243).

⁵U hinduističkoj tradiciji muško seme se često naziva *virja* (*viryā*), što je termin koji se u tekstovima o tehnicu askeze, posebno budističke, upotrebljava i za silu „uzvodnog toka“ koja može natprirodno obnoviti sve ljudske sposobnosti. Kao neku vrstu obeležja, šivaitске askeste i jogini nose *falus*. Ako su se u Lidiji, Frigiji, Etruriji i drugde na grobove polagali falusi ili opocene skulpturice (up. A. Dietrich, *Mutter Erde*, Leipzig³, 1925, str. 104), u tome se izražavalo upravo združivanje muževne sile i sile vaskrsenja. Tako se u *Knjizi mrtvih* (XVIII) čita, kao prizivanje umrljog: „O božanstva, proistekla iz muževnog principa (bukvalno: iz falusa), pružite mi ruke... O faluse Ozirisov, ti koji se uzdižeš da uništi nepokorne! Ja sam tvojom vrlinom jači od jakih i moćnijih!“ Isto tako, u helenizmu je Hermes predstavljen opscenim simbolom imao značenje vaskrslog prvobitnog čoveka, „koji se drži, koji se držao i koji će se držati na svojim nogama“ kroz različite faze manifestacije (up. Hipolit, *Philosophumena*, V, 8, 14). Iz toga je, kao odjek jedne praznoverice, u starom Rimu falus bio amajlija protiv uroka i za odbijanje zlokobnih uticaja.

⁶Up. H. Webster, *Primitive Secret Societies*, nav. delo, str. 31–34.

ološki element središte i mera prave muževnosti, muškarci se i tada mogu tako zvati ali, zapravo, biće to samo evnusi i očinstvo će značiti puko životinjsko svojstvo koje, zavarano zadovoljstvom, slepo rađa druge životinje i utvare postojanja slične njima.

Potom se još nastoji i da se leš podupre, ne bi li mu se dao privid života; ako se ljudi tretiraju – uz brižljivo planiranje njihovih zajednica – samo po merilu zečeva i pastuva (drugo i ne zaslužuju), nemojmo se obmanjivati: ili će odatle proisteći jedna kultura prelepih radnih životinja, ili će, pak, ako prevlada individualistički i utilitarni element, neki jači zakon odvesti rasu prema regresiji ili gašenju sa istom neumoljivošću fizičkog zakona entropije i opadanja energije. A ono što će tad biti istaknuto biće tek jedan od mnogih aspekata, danas i materijalno vidljivih, „sumraka Zapada“.

* * *

Kao uvod u drugi deo ovog dela daćemo i poslednju napomenu koja direktno dopunjaje ono što je rečeno o odnosima između duhovne muževnosti i posvećene religioznosti.

Iz poslednjih razmatranja čini se da ono što se na Zapadu obično naziva „religijom“ suštinski odgovara „ženskoj“ orijentisanosti. Odnos s natprirodnim koncipiran u personalizovanom obliku (teizam) kao posvećenje, odanost i najdublje odbijanje sopstvene volje pred tom hipostazom predstavlja – na toj ravni – upravo tragove na putu na kojem ženska priroda može ostvariti samu sebe.

Uostalom, ako ženski element uopšte odgovara naturalističkom elementu, može se shvatiti da su u svetu Tradicije niže kaste i rase, gde je naturalistički element imao veću delotvornu moć nego u onima kojima su upravljale moći aristokratskih obreda i božanska nasleđa, imale pravo da sudeluju u nekom višem redu upravo kroz „religiozne“ odnose. Dakle, i „religija“ je mogla imati mesto i funkciju u složenoj hijerarhiji, ma koliko oni bili uslovљeni i podređeni najvišim oblicima duhovnog ostvarenja o kojima je već govoren: inicijaciji i raznim vidovima visoke askeze.

S propadanjem kasti ili sličnih društvenih tela i s dolaskom na vlast nižih slojeva i rasa nije se moglo izbeći da

njima svojstven duh trijumfuje i da u tom pogledu svaki odnos s natprirodnim bude shvaćen isključivo kao „religija“, a da se na svaki viši oblik gleda s nepoverenjem, ako ne čak i da se žigoše kao oskvrnilački i demonski. Takva feminizacija duhovnosti naslućivala se još u drevnim vremenima. Ona je izazvala prvu degeneraciju prvobitne tradicije u rasama gde je prevladala.

U drugom delu ovog rada razmatraćemo proces opadanja zajedno sa drugim procesima koji su doveli do propasti prvobitnog čovečanstva, a iz kojih će se ukazati geneza i lik „modernog sveta“.

Drugi deo

POSTANAK I IZGLED MODERNOG SVETA

Mnoge stvari poznaje Mudrac – mnoge on stvari predviđa: kraj sveta – kraj Asa.

Völuspâ, 44

Otkriću vam tajnu. Evo vremena u kojem će Ženik krunom ovenčati Nevestu. Ali gde je kruna? Negde na Severu je... A odakle stiže Ženik? Iz središta, gde toplota rada Svetlost i prenosi je na Sever... gde Svetlost postaje blistava. Šta rade oni sa Juga? Uspavali su se u toploti; ali probudiće se u oluji, a mnogi od njih na smrt će se uplašiti.

Jakov Beme (Boehme), *Aurora*, II, xi, 43

Postoji razlika između metoda primjenjenog u prvom delu ovog rada i metoda kojeg ćemo sada koristiti. Na tu razliku treba ukazati.

Prvi deo je imao morfološki i tipološki karakter. U njemu je bila reč prvenstveno o tome da se iz različitih svedočanstava izdvoje elementi najpodesniji da u univerzalnom i nadistorijskom smislu naznače prirodu tradicionalnog duha i tradicionalne vizije sveta, čoveka i života. Tako se moglo zanemariti ispitivanje odnosa između odabranih elemenata i celokupnog duha raznovrsnih istorijskih tradicija kojima oni pripadaju. Oni elementi, koji u sklopu neke posebne i konkretnе tradicije nisu u skladu sa čisto tradicionalnim duhom, mogli su se smatrati nepostojećim i nesposobnim da utiču na vrednost i značenje preostalih elemenata. Nismo težili da sagledamo do koje su tačke određeni stavovi i određene istorijske institucije bivali „tradicionalni“ u duhu, a do koje tačke samo u formi.

Sada će naš pristup biti drukčiji. Moraćemo da pratimo dinamičan razvoj tradicionalnih i antitradicionalnih sila u istoriji, usled čega više nećemo moći da primeñujemo isti metod. Biće nemoguće da izdvojimo pojedine posebne elemente iz celine različitih istorijskih civilizacija i potom procenjujemo njihovu „tradicionalnost“. Glavni predmet našeg narednog ispitivanja biće celokupan duh određene civilizacije i način na koji su svi elementi u određenoj civilizaciji konkretno delovali. *Sintetičko razmatranje sila* zameniće *analizu* koja izoluje važeće elemente. Otkrivaćemo „dominantan faktor“ u različitim istorijskim kompleksima i procenjivati različite elemente, ali ne u apsolutnom i apstraktном smislu, nego prema njihovom delovanju u okviru jedne ili druge civilizacije.

Ako smo do sada istorijski i partikularni element uključivali u idejni, univerzalni i „tipični“, sada ćemo idejni element uključivati u realni. To uključivanje će se, poput prvog (ne koristeći metode i rezultate istraživanja savremene istoriografske kritike), suštinski zasnovati na „tradicional-

nom“ i metafizičkom gledištu, na neposrednom poimanju *smisla* koji se ne dedukuje iz pojedinačnih elemenata – nego je njihova pretpostavka – i polazeći od kojeg se mogu dokučiti različite funkcionalne i organske vrednosti koje su takvi elementi mogli imati u raznim epohama i različito uslovljenim istorijskim oblicima.

Tako se može desiti da ono što je pri prvom uključivanju bilo zanemareno, pri drugom izbije u prvi plan i obratno; u okvirima neke određene civilizacije moći će da se vrednuju i da se smatraju presudnim elementi koji mogu biti prisutni i u drugim civilizacijama, ali će tamo morati da ostanu u senci i da budu procenjeni kao irelevantni.

Ova napomena biće od koristi određenoj kategoriji čitalaca. Prelazak s razmatranja Tradicije kao nadistorije na razmišljanje o njoj kao istoriji izaziva promenu perspektive – isti elementi poprimaju različite vrednosti, a sjedine stvari se razdvajaju i razdvojene spajaju, shodno onome što okolnosti svojstvene istoriji od slučaja do slučaja nose sa sobom.

1. UČENJE O ČETIRI DOBA

Ako je moderni čovek sve do juče shvatao i veličao kao evoluciju smisao njemu poznate istorije, tradicionalni čovek je spoznao potpuno drukčiju istinu. U svim drevnim svedočanstvima tradicionalnog čovečanstva uvek se u jednom ili u drugom obliku nalazi misao o regresiji ili o padu: bića su iz prvobitnih viših stanja silazila u stanja sve uslovljenija ljudskim, smrtnim i propadljivim elementom. Takav involutivni proces započinjava je obično u najstarijim vremenima i njega najbolje karakteriše edski termin *ragnarokr* – „sumrak bogova“. To učenje u tradicionalnom svetu nije ostalo u neodređenom i uopštenom obliku; naprotiv, ono se definisalo u organskoj doktrini koju, istovetnu u velikoj meri, možemo naći u *učenju o četiri doba*. Prema tom učenju, stvarni smisao istorije, kao i smisao nastanka onoga što smo, uopšteno rečeno, nazvali „modernim svetom“ proističe iz postepenog opadanja kroz četiri ciklusa ili „generacije“. Stoga će ovo učenje moći da posluži kao osnova za ono što predstoji.

Najpoznatiji oblik učenja o četiri doba pripada grčko-rimskoj tradiciji. Hesiod zapravo govori o četiri ere koje simbolizuju četiri metala (zlato, srebro, bronza i gvožde), a zatim između dve poslednje ere umeće petu, eru „heroja“ – ali koja, kao što ćemo videti, znači samo delimičnu i posebnu obnovu prvobitnog stanja.¹ Hinduistička tradicija poznaće istu doktrinu u obliku četiri ciklusa nazvana redom *satja-juga* ili *krtâ-juga*, *treta-juga*, *dvapara-juga* i *kali-juga* (to jest „mračno doba“).² Pri tome, ta četiri ciklusa upoređuju se sa četiri noge ili potpornja bika koji simbolizuje *darmu* ili tradicionalni zakon. (U svakom ciklusu poklekne po jedna od te četiri noge bika.) Persijska verzija je slična helenskoj: u njoj takođe postoje četiri doba obeležena zlatom, srebrom, čelikom i „mešavinom gvo-

¹Hesiod, *Opera et Dies*, stih 109 i dalje

²Up. na primer *Manavadharmashastru*, I, 81 i dalje.

žda“.³ Haldejsko učenje maltene doslovno preuzima takva shvatanja.

U novije vreme naročito nailazimo na predstavu kočija univerzuma kao četvoroprega kojeg, pod dizginima vrhovnog boga, u kružnoj trci vuku četiri konja koji predstavljaju elemente. Četiri doba odgovaraju naizmeničnoj prednosti svakog od tih konja, koji potom sa sobom povlači ostale konje u skladu sa manje ili više svetlom i brzom simboličkom prirodnom elementu kojeg predstavlja.⁴ Svojevrsno transponovana, ista koncepcija pojavljuje se i u jevrejskoj tradiciji gde se u proročkim spisima govori o sjajnom kipu sa zlatnom glavom, srebrnim grudima i rukama, bronzanim bokovima i bedrima, a nogama i stopalima od gvožđa i ilovače. Taj kip sa ovako podeljenim delovima predstavlja četiri „kraljevstva“ što slede jedno za drugim počevši od zlatnog kraljevstva „kralja kraljeva“ koji je „primio moć, silu i slavu od nebeskog boga“.⁵ Ako se još u Egiptu znalo za predanje – pripisano Evseviju – o tri izdvojene dinastije koje su naizmenično stvorili bogovi, polubogovi i mani,⁶ u tome se može videti ekvivalent prva tri upravo navedena doba (zlatnog, srebrnog i bronznog). Isto tako, u drevnim astečkim predanjima govori se o pet sunaca ili solarnih ciklusa, pri čemu prva četiri odgovaraju elementima u kojima su, kao u evroazijskim tradicijama, predstavljene katastrofe izazvane vatom i vodom (potopom), kao i borbe s divovima koje, kao što ćemo videti, karakterišu ciklus „heroja“ kojeg je Hesiod dodao uz ostala četiri ciklusa.⁷ U tim predanjima može se prepoznati varijanta istog učenja koje se uostalom u sličnim, manje-više fragmentarnim oblicima susreće u kolektivnom pamćenju i kod drugih naroda.

Pre nego što se latimo proučavanja značenja pojedinih perioda bilo bi dobro da izložimo nekoliko opštih razmatranja, pošto je shvatanje kojim se ovde bavimo u otvorenoj suprotnosti sa modernim pogledima na preistoriju i prvobitni svet. Shvatanje, kao što Tradicija nalaže, da je u početku postojao jedan „više-nego-čovek“, a ne animalni

³Up. F. Cumont, *La fin du monde selon les Mages occidentaux*, u *Revue d'Histoire des Religions*, 1931, br. 1–2–3, str. 50 i dalje.

⁴Up. Dion Hrizostom, *Orationes*, XXXVI, 39 i dalje.

⁵Knjiga proroka Danila, II, 31–45.

⁶Up. E. A. Wallis-Budge, *Egypt in the Neolithic and Arcaic Periods*, London, 1902, t. I, str. 164 i dalje.

⁷Up. A. Réville, *Les religions du Mexique*, nav. delo, str. 196–198.

pećinski čovek, i da je najranija preistorija bila ne samo „civilizacija“ nego „era bogova“⁸ smatraju najobičnijom „mitologijom“ mnogi koji na ovaj ili onaj način veruju u jevandelje darvinizma. U svakom slučaju, kako tu mitologiju nismo mi sada izmislili, valja objasniti činjenicu da ona postoji, to jest činjenicu da se u najdrevnjim mitovima i spisima ne nailazi ni na kakvo predanje koje bi podržalo „evolucionizam“, a nailazi se – naprotiv i upravo – na suprotno, naime na neprekidnu misao o boljoj, blistavijoj i natčovečnoj („božanskoj“) prošlosti. Toliko malo se, dakle, zna o „animalnim počecima“; štaviše, svuda se govori o prvobitnom srodstvu između ljudi i božanstava, te neprekidno traje sećanje na prvobitno stanje besmrtnosti, povezano sa idejom da se zakon smrti ukazao u određenom trenutku, gotovo kao protivprirodan čin ili anatema. U dva karakteristična svedočanstva kao uzrok „pada“ naznačeno je mešanje „božanske“ rase s ljudskom rasom – koja je shvaćena kao niža rasa – tako da se u pojedinim tekstovima „greh“ upoređuje sa sodomijom i polnim opštenjem sa životnjama. S jedne strane, tu je biblijski mit o Ben Elohim ili „sinovima bogova“ koji su se spojili s „kćerima čovekovim“ i zbog čega na kraju „svako telo smrtnika oskrnavi svoj put na zemlji“;⁹ s druge strane, tu je Platonov mit o Atlantičanima koji su takođe shvaćeni kao potomci i učenici bogova, a koji zbog svog ponovnog sjedinjavanja sa ljudskim bićima gube božanski element i na kraju u njima prevladava ljudska priroda.¹⁰ U relativno novijim epohama tradicija se u svojim mitovima često poziva na civilizatorske rase i borbe između božanskih i animalnih, kiklopskih ili demonskih rasa. To su skandinavski Asi u borbi protiv *Elementarwesen**; to su Olimpljani i „Heroji“ u borbi protiv divova i čudovišta noći, zemlje i vode; to su arijske Deve ustale protiv Asura, „neprijatelja božanskih heroja“; to su Inke, gospodari koji nameću svoj solarni zakon starosedeocima „Majke Zemlje“; to su Tuata

⁸Up. Ciceron, *De Legibus*, II, 11 „Antiquitas proxime accedit ad deos“ („Drevnost je bliska bogovima“, u smislu „Drevnost se druži sa bogovima“)

⁹Postanje, VI, 4 i dalje.

¹⁰Platon, *Kritika*, 110 c; 120 d–c; 121 a–b. „Njihovo sudelovanje u božanskoj prirodi usled višestrukog i učestalog mešanja sa smrtnicima poče da se umanjuje i prevlada ljudska priroda.“ Dodaje se da su dela ove rase, pored toga što su sledila zakon, bila uzrokovana „nastavljanjem delovanja božanskog zakona u njoj“.

*Nem.: elementarna bića. – Prtl. pret.

de Danan koji su se, po legendarnoj irskoj priči, nametnuli monstruoznim rasama Fomorijaca; i tako dalje. Na osnovu toga, može se reći da ako tradicionalno učenje pamti rodove koji bi mogli odgovarati animalnim i inferornim tipovima opisanim u teoriji evolucije – a koji su supstrat što prethodi civilizacijama koje su stvorile više rase – pravi se greška kada se u evolucionizmu ti animalni rodovi smatraju apsolutno prvobitnim, jer su oni to samo u relativnom smislu; takođe, greška je i to što se pod oblicima „evolucije“ podrazumevaju slučajevi ukrštanja rasa koji su navodno doveli do pojave *drugih*, biološki i civilizacijski nadmoćnih rasa; ove poslednje su se, u stvari, razvile iz sopstvenih središta, ali su usled daleke drevnosti (kao što je slučaj s „hiperborejskom“ ili onom „atlantičkom“) ili zbog geografskih faktora ostavile samo trageve koje će teško pronalaziti oni koji se oslanjaju jedino na arheološka i paleontološka svedočanstva dostupna profanim istraživanjima.

S druge strane, veoma je značajno to da postojeći narodi koji još žive u onom prepostavljenom primitivnom i varvarskom prvobitnom stanju slabo potkrepljuju evolucionističku hipotezu. Ti rodovi umesto da se razvijaju teže odumiranju, čime se pokazuju kao degenerisani ostaci ciklusa čije su se vitalne mogućnosti iscrple, ili pak kao heterogeni elementi, trupine koje je za sobom ostavila središnja struja čovečanstva. Ovo važi već za čoveka iz Neandertala, koji se u svojoj krajnjoj morfološkoj grubosti izgleda približava „čoveku-majmunu“. Neandertalac je u određenom periodu zagonetno nestao, a njegovim „evolutivnim oblicima“ ne mogu se smatrati rase koje su se pojavile posle njega – čovek iz Orinjaka, a naročito kromanjonski čovek – i koje predstavljaju viši tip, tako da se već u njima može prepoznati loza mnogih postajećih ljudskih rasa. Isto važi i za rasu iz Grimaldija*, koja se takođe ugasila. A isto se može reći za mnoge još žive „divlje“ narode. Njihovo „civilizovanje“ nije „evolucija“, nego je gotovo uvek gruba mutacija koja pogarda njihove vitalne mogućnosti. Ima vrstā koje čuvaju karakteristike čak i pod uslovima koji su relativno različiti od njihovih prirodnih uslova; druge se, međutim, u tom slučaju gase, ili pak dolazi do mešanja rasa sa drugim elementima u kojima, u osnovi, nemamo ni asimilaciju ni pravu evolu-

*Ime opštine u Kalabriji gde su u pećinama Balci Rosi (Balzi Rossi) pronađeni ostaci iz paleolita. – *Prim. prev.*

ciju. A plod tih mešavina bilo bi pre nešto nalik na procese koje opisuju Mendelovi zakoni o nasleđu: izgubivši se u fenotipu, primitivistički element se održava kao odvojeno latentno nasleđe podobno da se obnovi u sporadičnim pojavama, ali uvek s odlikom heterogenosti spram višeg tipa.

Evolucionisti veruju da se „pouzdano“ drže činjenica. Oni ne sumnjaju da su činjenice same po sebi neme, da iste činjenice, različito tumačene, potvrđuju najrazličitije teze. Tako se desilo da je neko, imajući u vidu sve datosti iznete kao dokaze teorije evolucije, pokazao da bi te iste datosti, u krajnjem slučaju, mogle da potkrepe i suprotnu tezu koja više nego u jednom pogledu odgovara tradicionalnom učenju – tezu da čovek nije jedini koji je daleko od toga da bude proizvod „evolucije“ životinjskih vrsta, već se i mnoge od njih mogu smatrati sporednim zakržljanim ograncima u kojima je pobacio prvobitni nagon koji se neposredno i na odgovarajući način ispoljio samo u višim ljudskim rasama.¹¹ Ima drevnih mitova o božanskim lozama u borbi protiv monstruoznih bića ili animalnih demona pre nego što se začela ljudska rasa (odnosno čovečanstvo u svom najnovijem obliku); ti mitovi bi se, između ostalog, mogli odnositi upravo na borbu prvobitnog ljudskog principa protiv životinjskih potencijala koje je u sebi nosio, a koji su, da kažemo, na kraju bili izdvojeni da bi onda zaostali u vidu određenih životinjskih rodova. Što se tiče navodnih čovekovih „praotaca“ (kao što su čovekoliki majmun i glacijalni čovek), oni bi mogli da predstavljaju prve koji su pobedeni u pomenutoj borbi; ili su delom bili izmešani s izvesnim životinjskim potencijalima, ili su kod njih ti potencijali prevladali. Ako se u totemizmu, koji se odnosi na društva na nižem stepenu razvoja, pojam kolektivnog mitskog pretka često mešao s pojmom demona određene životinjske vrste, u tome se odražava upravo sećanje na neko slično stanje promiskuiteta.

Iako ne želimo da uđemo u probleme antropogeneze – koji su u izvesnoj meri transcendentni – jer ovde nije mesto za to, smatramo da bi se odsustvo ljudskih, a prisustvo jedino životinjskih fosila u najranijoj preistoriji moglo protumačiti u smislu da je prvobitni čovek (ako je

¹¹Up. E. Dacqué, *Die Erdzeitalter*, München, 1929; *Urwelt, Sage und Menschheit*, München, 1928; *Leben als Symbol*, München, 1929. E. Marconi, *Histoire de l'involution naturelle*, Lugano, 1915; kao i D. Dewar, *The Transformist Illusion*, Tennessee, 1957.

uopšte dopušteno zvati čovekom tip veoma različit od istorijskog čovečanstva) poslednji ušao u onaj proces materijalizacije koji mu je – pošto je prethodno obdario životinje organizmom sposobnim za opstanak – svojim prvim, već degenerisanim granama, punim devijacija i pomešanim sa animalnim, dodelio organizam podoban da se očuva u vidu fosila. Ovde se treba pozvati na pojedine tradicije u kojima se sačuvalo sećanje na prvobitnu rasu „slabih“ ili „mekih kostiju“. Lao Ce, na primer (pogl. V), govorči o hiperborejskoj oblasti gde je započeo, kao što će biti rečeno, sadašnji ciklus, upravo naglašava da „njeni stonovnici (asimilovani u 'transcendentne ljudi') imaju slabe kosti“. Što se novijeg perioda tiče, imamo činjenicu da više rase, pristigle sa Severa, nisu sahranjivale nego su spaljivale leševe, što je još jedan element kojeg treba imati na umu s obzirom na problem da nema ostataka kostiju.

Neko će reći: „Ali zar o tom legendarnom čovečanstvu nema baš nikakvih tragova druge vrste?“ Pored toga što je naivno misliti da viša bića nisu mogla postojati a da za sobom ne ostave tragove poput ruševina, obradenih predmeta, oružja i slično, treba da se istakne kako iz veoma drevnih epoha postoje ostaci kiklopskih dela od kojih nisu sva civilizacijskog tipa (krug Stounhendža, ogromno kamenje postavljeno u čudesnoj ravnoteži, *pedra cananda* u Peruu, kolosi Tiuhuanaka i slično), što zbunjuje arheologe u vezi sa sredstvima upotrebljenim makar samo i za prikupljanje i prenošenje potrebnog materijala. Kada zade dublje u prošlost, pored toga što zaboravlja ono što se s druge strane pretpostavlja ili se, makar, ne isključuje – stare nestale zemlje, novonastala kopna – čovek treba da se zapita da li se rasa (koja je u neposrednom dodiru s kosmičkim silama, kao što Tradicija pretpostavlja da je bilo u početku) ne može razumeti samo zato što nije izradivala materijalne, kamene ili metalne predmete kao što čine oni koji više nemaju nikakvo drugo sredstvo ili moć da deluju na stvari i na bića. Meni se pre čini da je „pećinski čovek“ zapravo mit; izgleda da naš „primitivni“ predak nije koristio pećine (među kojima mnoge pokazuju sakralnu orientisanost) kao svoja staništa, već kao mesta za upražnjavanje kulta, očuvanog u tom obliku i u nesumnjivo „civilizovanim“ epohama (na primer, grčko-minojski kult pećina, ceremonije i inicijacijska skloništa na Idi) i da je stoga, zbog prirodne zaštićenosti mesta, normalno da samo tu nalazimo tragove koje drugde vreme, ljudi i oko-

lina nisu mogli poštovati kako bi na isti način dospeli sve do naših savremenika.

Uopšte uzev, osnovna je tradicionalna ideja da je stanje svesti i civilizacije bilo prirodno stanje – ako ne čoveka uopšte, onda makar odgovarajućih *élites* u počecima; znanje se nije ni „gradilo“ ni sticalo, baš kao što ni prava suverenost nije imala početke na dnu. Pošto je objasnio da ono što su Ruso i njemu slični pretpostavili kao prirodno stanje (pozivajući se na divljake) predstavlja samo poslednji stepen zapuštenosti pojedinih loza koje su bile raštrkane ili zahvaćene posledicama kakvog propadanja ili zastranjenja koje je pogodilo njihovu najdublju suštinu,¹² Žozef de Mestr sasvim ispravno zaključuje: „Što se naučnog puta tiče, zaslepljeni smo grubim sofizmom koji je općinio svaki pogled – naime, da sudimo o vremenima u kojima su ljudi videli posledice u uzrocima na osnovu vremenâ u kojima se oni s naporom vraćaju s posledica na uzroke, u kojima se štaviše bave jedino posledicama, u kojima se kaže da je uzaludno baviti se uzrocima, u kojima se više ni ne zna šta uzrok znači.“¹³ U početku ne samo što su vladali naukom, „nego je ta nauka, različita od naše, poticala odozgo, zbog čega je bila veoma opasna. Ovo objašnjava zašto je u početku nauka uvek bila tajnovita i zatvorena u hramove gde se na kraju ugasila *kada ta vatra više nije mogla poslužiti za drugo sem da sprži*.¹⁴ I od tada, kao surrogat, postepeno je počela da se zasniva *druga*, čisto ljudska i empirijska nauka na koju su savremeni ljudi tako ponosni i s kojom su mislili da izmeri sve što za njih znači civilizacija. Otuda ova poslednja ima samo značenje pukog pokušaja oslobođanja – pomoću surrogata – iz neprirodnog i degradiranog stanja koje uopšte nije bilo karakteristično za prapočetke i koje se, što je najtužnije, više i ne opaža kao takvo.

U svakom slučaju, treba imati na umu da ove i slične naznake mogu malo vredeti za onog ko nije spreman da

¹² J. de Maistre, *Les Soirées de St. Pétersbourg*, Paris–Lyon, 1924, t. I, str. 63, 82 [it. prev.: *Le serate di Pietroburgo*, Rusconi, Milano, 1986]

¹³ J. de Maistre, *Les Soirées*, nav. delo, str. 73.

¹⁴ J. de Maistre, *Les Soirées*, nav. delo, str. 75. Jedna od činjenica koju De Mestr (str. 96–97, i *Entretien*, svuda) ističe jeste da drevni jezici predočavaju znatno viši stepen esencijalnosti, organičnosti i logičnosti od onih savremenih, čineći da se predoseći skriveni formativni princip koji naprosto nije ljudski – posebno kada u istim drevnim ili „divljim“ jezicima postoje fragmenti očito još starijih, uništenih ili zaboravljenih jezika. Zna se da je već Platon nagovestio takvu ideju.

promeni sopstveni mentalitet. Svaka epoha ima svoj „mit“ koji odražava određenu kolektivnu klimu. Uopšteno rečeno, aristokratsku misao da potičemo „odozgo“ i da imamo prošlost od svetlosti i duha danas je zamenila demokratska ideja evolucionizma po kojoj ono više potiče iz nižeg, čovek od životinje, civilizacija iz varvarstva. To nije toliko „objektivan“ rezultat svesnog i slobodnog naučnog ispitivanja, nego je to pre jedan od mnogih odraza koje je pojava modernog sveta – sa njegovim inferiornim društvenim i duhovnim slojevima i čovekom bez tradicije – nužno proizvela na intelektualnom i kulturnom planu. Ne treba da gajimo iluzije; pojedine „pouzdane“ praznovarice uvek će naći načina da pribave alibi i da se odbrene. „Nove činjenice“ neće moći da dovedu do sagledavanja različitih horizonata u meri u kojoj će to moći nov odnos prema njima, a svaki pokušaj da se s naučnog stanovišta vrednuje ono što ovde nameravamo da iznesemo prvenstveno s dogmatsko-tradicionalnog gledišta može imati rezultate samo među onima koji su već duhovno predodređeni da prihvate takvu vrstu saznanja.

2. ZLATNO DOBA

Sada ćemo nastaviti prvo s idejnim i morfološkim, a zatim sa istorijskim – vremenskim i prostornim – određenjem ciklusa koji su saglasni sa četiri tradicionalna doba.

Pre svega, zlatno doba. Ovo doba odgovara civilizaciji početaka, čija je privrženost onom što je nazvano tradicionalnim duhom bila koliko prirodna toliko i potpuna. Stoga se bilo za „mesto“ ili za rod na koji se zlatno doba istorijski i nadistorijski odnosi javljaju simboli i atributi koji odgovaraju najvišoj funkciji kraljevskog dostojanstva – simboli polarnosti, solarnosti, visine, postojanosti i slave, života u uzvišenom smislu. U narednim epohama i u pojedinim tradicijama koje su već izmešane i rasute, vladarske *élites* u tradicionalnom smislu zapravo su se javile kao one koje su još uživale izvorno postojanje ili su ga pak reprodukovale. Ova činjenica pruža mogućnost da – prelaskom, da tako kažemo, sa derivacije na integral – izvedemo i iz titula i iz svojstava ovih vladarskih slojeva elemente pogodne da okarakterišu prvo doba.

Prvo doba je suštinski doba *bića*, dakle i istine u transcedentnom smislu.¹ To proizlazi ne samo iz njegove hinduističke oznake *satja-juga* (satyā-yuga) – gde *sat* znači bivstvo, odakle je *satja* istina – nego verovatno i iz rimskog imena za kralja ili boga zlatnog doba (Saturn). *Saturnus* koji je odgovarao helenskom Kronosu suptilno navodi na ovu misao, budući da se u tom imenu može pronaći upravo arijski koren *sat* („bivstvo“) sjedinjen s atributivnim završetkom *urnus* (kao u *nocturnus*, itd.).² Što se doba bića ili doba duhovne postojanosti tiče, dalje će se videti da će se u mnogim predstavama prvobitnog mesta gde se ovaj ciklus odvijao susresti upravo simboli „kopna“ među vodama, „ostrva“, planine, „središnje zemlje“.

Kao doba bića, prvo doba je i doba Živih u uzvišenom smislu. Po Hesiodu se smrt – ona smrt koja je za većinu za-

¹ Čistota srca, pravda, mudrost i privrženost svetim institucijama su svojstva koja su dodeljena svim kastama u prvo doba. Up. *Vishnu purāna*, I, 6.

² Up. *Introduzione alla Magia*, nav. delo, t. II, str. 80 i dalje.

ista kraj i koja posle sebe ostavlja samo Had³ – pojavila tek u poslednja dva doba (gvozdenom i bronzanom). U zlatno Kronosovo doba život je bio „sličan životu bogova“; bila je to „večna mladost snagâ“; ovaj se ciklus zatvorio, „ali ti ljudi nastavljaju da žive“ (τοὶ μέν... εἰσι) u nevidljivom obliku (ἡέρα ἔσταμενοι).⁴ Ove poslednje reči aludiraju na već pomenutu doktrinu o sakrivanju predstavnika prvo-bitne tradicije i njihovog središta. U kraljevini Jime, persijskog kralja zlatnog doba, nije se znalo ni za bolest ni za smrt⁵ pre nego što ga novi kosmički uslovi nisu naterali da se povuče u „podzemno“ sklonište čiji se stanovnici na taj način otimaju mračnoj i bolnoj sudsibini novih generacija.⁶ On, „Sjajni, Slavni, onaj među ljudima koji je sličan suncu“, učinio je da u njegovom kraljevstvu smrt ne važi.⁷ Kao što su u Saturnovom zlatnom kraljevstvu, po Helenima i Rimljanim, ljudi i besmrtni bogovi živeli jedan jedinstveni život, i vladari prve egipatske dinastije nazvani su θεοί, bogovima ili božanskim bićima. A po haldejskom mitu smrt bi univerzalno zavladala tek u poslepotopskoj epohi, u kojoj bi „bogovi“ ostavili ljudima smrt, a za sebe same sačuvali život.⁸ U keltskim predanjima ime ostrva ili tajanstvene atlantske zemlje date u druidskom učenju kao mesto porekla ljudi⁹ upravo je *Tir na mBeo*, „Zemlja Živih“ i *Tir na bOg*, „Zemlja Mladosti“,¹⁰ u sagi o pustolovi-

³Up. gore, I, 8.

⁴*Opera et Dies*, rr. 121–125.

⁵Up. *Vendidād*, II, 5.

⁶Up. F. Spiegel, *Die arische Periode und ihre Zustände*, Leipzig, 1887, str. 125, 244.

⁷Up. *Yashna*, IX, 4. Besmrtnost se ovde, u stvari, smatra stanjem neuobičajene duše, tako da to nije u protivurečnosti s dugovečnošću materijalnog (telesnog) života ljudi prvog doba o kojoj se u drugim predanjima govori.

⁸Up. *Gilgameš*, X (P. Jensen, *Das Gilgamesh Epos*, Strassburg, 1906, t. I, str. 29). U *Postanju* (VI, 3 i dalje) kraj života (sto dvadeset godina) nastupa tek u određenoj tački kako bi se okončalo stanje spora između božanskog duha i ljudi; taj trenutak odgovara početku „titanskog“ ciklusa (trećeg doba). Ako se u mnogim tradicijama divljih populacija zadržala misao da se nikada ne umire usled prirodnih uzroka, da je smrt uvek nesreća, nasilni i neprirodni dogadjaj koji se, kao i sama bolest, obajašnjava, od slučaja do slučaja magijskim delovanjem nepovoljnih sila (up. Lévy-Bruhl, *La mentalité primitive*, nav. delo, str. 20–21), u tome je, čak i kada je u formi praznoverja, sačuvan odjek sećanja na praprečetke.

⁹Up. H. d'Arbois de Jouyainville, *Le cycle mythologique irlandais et la mythologie celtique*, Paris, 1884, str. 26–28.

¹⁰Up. *The Battle of Gabhra*, Transl. of the Ossianic Society, Dublin, 1854, str. 18–26.

ni keltskog viteza Konela Kaina, ona se poistovećuje s „Pobedničkom Zemljom“ – *Tir na Boadag* – i naziva se „Zemljom Živih, gde se ne zna za smrt i starost“.¹¹

S druge strane, veza sa *zlatom* koju prvo doba uvek pokazuje isto tako upućuje na ono što je nepropadljivo, solarno, sjajno, blistavo. U helenskoj tradiciji zlato je bilo povezano sa blistavim sjajem svetlosti i sa svim onim što je sveto i veliko,¹² tako da se sve ono što je sjajno, blistavo, lepo i kraljevsko nazivalo zlatnim.¹³ Zlatan je u vedskoj tradiciji „prvobitni zametak“, *hiranya-garbha*, i rečeno je: „Zlato je zapravo vatra, svetlost i besmrtni život.“¹⁴ Već je bilo prilike da naglasimo da se u egipatskoj tradiciji verovalo da je kralj „sačinjen od zlata“, kao i da se zlatnim smatrao „sunčev fluid“ koji je činio nepropadljivo telo nebeskih bogova i besmrtnika; tako je kraljeva titula „zlatni“ – „Horus od zlata“ – nesumnjivo odredivala njegovo božansko i sunčev poreklo, njegovu nepropadljivost i neuništivost.¹⁵ Još je Platon¹⁶ izdvojio zlato kao distinkтивni element koji određuje prirodu rase vladara. Od zlatnog vrha planine Meru koji se smatrao „polom“, prvo-bitnom otadžbinom ljudi i olimpskim sedištem i od isto tako zlatnog vrha „drevnog Asgarda“, sedišta Asa i nordijskih božanskih kraljeva smeštenog u „Zemlji Središta“,¹⁷ do „čiste Zemlje“, *kigtu* (quigtu), i njoj ekvivalentnih mesta u dalekoistočnim predanjima – sve nas to iznova vraća na koncept prvobitnog ciklusa u kojem se duhovno svojstvo simbolizovano zlatom ispoljava kao glavno i uzvišeno. Pored toga, treba imati na umu i da je u mnogim mitovima u kojima se govori o čuvanju ili prenošenju nečeg zlatnog zapravo reč o pohranjivanju i prenošenju nečeg što se odnosi na prvobitnu Tradiciju. U edskom mitu, kada se posle *ragnaroka*, „sumraka bogova“, izdignu no-

¹¹Up. P. W. Joyce, *Old Celtic Romances*, London, 1879; str. 106–111.

¹²Up. Pindar, *Olimpica*, I, 1.

¹³Up. L. Preller, *Griechische Mythologie*, Berlin, 1872, t. I, str. 68–69.

¹⁴*Shatāpatha-brāhmaṇa*, XIII, IV, 7; up. sa X, IV, 1, 5–6.

¹⁵Up. A. Moret, *Du caractère*, nav. delo, str. 23.

¹⁶*Država*, III, 415 d. Zlatni simbol (468 e) ponovo se javlja u vezi s herojem i jasno upućuje na prvobitnu rasu.

¹⁷Zlatom sija Odinova kraljevina u Asgardu – kao „dvorana obasjana Suncem, pokrivena zlatom, na vrhu Gimle“ (*Völuspā*, 64). Ostale predstave nordijskog „božanskog“ sedišta kao zlatnog i blistavog u *Grimnismál*, 8; *Gylfaginning*, 14, 17. O blistavom zlatnom drvetu Asgarda vezanom za kosmičko saznanje i za ono „što uvek ostaje“ (postojanst, „biće“), up. *Fjölsvinsmál*, 20 i dalje.

va rasa i novo sunce i kada se Asi ponovo okupe, oni otkrivaju čudotvorne *zlatne* tablice koje su u početku poseđovali.¹⁸

Ekvivalentne ideje, zapravo objašnjenja zlatnog simbola za prvu eru jesu svetlost i sjaj, odnosno „slava“, u specifičnom pobedničkom smislu kojeg smo već objasnili povodom mazdejskog *bvarenô-a*.¹⁹ Prvobitna zemlja – Ajrianem Vaedō (Airyanem Vaējō) – naseljena „semenom“ arijske rase i samog Jime, „Slavnog, Sjajnog“, u persijskoj tradiciji se zapravo smatra prvom svetlosnom tvorevinom Ahura Mazde.²⁰ Šveta-dvipa (Shveta-dyipa), ostrvo ili bela zemlja Severa, što je još jedna od ekvivalentnih predstava (kao što je to i Astlan, prvobitno severno sedište Asteka čije ime podjednako podrazumeva misao o belini, bleštavom sjaju),²¹ po hinduističkoj tradiciji je mesto *tedasa* (tejas), to jest blistave sile, i tu živi božanski Narajana (Nârâyana) smatran „svetlom“, „onim u kome sija velika vatra koja osvetljava i zrakasto se širi u svim pravcima“. Tula koju pominju Grci u mnogim predstavama je imala obeležje „Zemlje Sunca“; neko je rekao: *Tbule ultima a sole nomen habens**. Iako je njena etimologija nejasna i nesigurna, ona nije manje značajna za misao koju su Drevni izgradili o toj božanskoj oblasti²² i upućuje na isto solarno obeležje koje je imao „drevni Tlapalan“, Tulan ili Tula (sažimanje od *Tonalan* = mesto Sunca), prvobitna otadžbina Tolteka i „raj“ njihovih heroja. Ona nas, takođe, vraća i na zemlju Hiperborejaca, s obzirom da su po svetoj geografiji drevnih tradicija upravo Hiperborejci bili tajanstvena rasa koja je obitavala u večnoj svetlosti i čija je oblast bila boravište i postojbina delfijskog Apolona, dorskog boga svetlosti (Φοιβος Απόλλων, Čisti, Blistavi) koji se takođe prikazuje kao „zlatni“ bog i bog zlatnog doba.²³ A loze istovremeno kraljevske i svešteničke, kao što je bo-realna loza, vukle su svoje dostojanstvo iz apolonske ze-

¹⁸Up. *Völuspâ*, 58–59, *Gylfaginning*, 52.

¹⁹Up. *gore*, I, 2.

²⁰*Vendidâd*, I, 3; II, 2 i dalje.

²¹Up. E. Beauvois, *L'Elysée des Mexicains comparé à celui des Celtes*, u *Revue d'Histoire des Religions*, t. X, 1884, str. 271, 319.

*Lat.: Kraj sveta po suncu nosi ime. – *Prim. prev.*

²²E. Beauvois, *L'Elysée des Mexicains*, nav. delo, str. 25–26, 29–30.

²³Up. L. Preller, *Griechische Mythologie*, t. I, str. 196. O Apolonu kao „zlatnom“ bogu, up. Kalimah, *Ad Apollinem*, 34–35 („Apolon je zaista bog sav od zlata“); *Ad Delum*, 260–265 [it. prev.: *Inni. Epigrammi. Frammenti*, BUR, Milano, 1996].

mlje Hiperborejaca.²⁴ Ovde bi se moglo navesti mnoge slične reference.

Ciklus *Bivstva, solarni* ciklus, ciklus *Svetlosti* kao *slave*, ciklus *Živih* u uzvišenom i transcendentnom smislu – takve su, dakle, odlike zlatnog doba, odnosno „ere bogova“ sačuvane u tradicionalnim sećanjima.

²⁴Diodor sa Sicilije, II, 11.

3. „POL“ I HIPERBOREJSKO SEDIŠTE

Sada je važno da razmotrimo posebno obeležje prvo-bitne ere koje dopušta da tu eru dovedemo u vezu sa dosta preciznim istorijsko-geografskim predstavama. Već smo govorili o simbolici „pola“. Ostrvo ili kopno, nasuprot hirovitosti voda, predstavljaju duhovnu postojanost, sedište transcendentnih ljudi, heroja ili besmrtnika, dok planina ili „visina“ imaju olimpska značenja. U drevnim tradicijama te predstave su se često vezivale za „polarnu“ simboliku koja se pridavala vrhovnom središtu sveta, kao i arhetipu svakog *regere** u višem smislu.¹

Međutim, osim kao na simbol, neke datosti iz predanja često i precizno ukazuju na sever kao na položaj nekog ostrva, kopna ili planine čije se značenje meša s mestom prvog doba. Susrećemo se, naime, sa motivom koji istovremeno ima duhovno značenje i stvarno značenje i aludira na vreme u kojem je simbol bio stvarnost, a stvarnost simbol, i u kojem istorija i nadistorija nisu bile dva odvojena dela, nego su se, naprotiv, jedna u drugoj ogledale. Upravo na toj tački je moguće uključiti se u događaje uslovljene vremenom. Po tradiciji, u epohi rane preistorije, koja odgovara zlatnom dobu ili dobu „bivstva“, simbolično ostrvo ili „polarna“ zemlja bila je stvarna oblast na severu, u zoni gde se danas nalazi Severni pol Zemlje. Tu oblast nastanjivala su bića koja su (posedujući ne-ljudsku duhovnost, za koju postoje već navedeni pojmovi zlata, „slave“, svetlosti i života, a koju će kasnije prizivati simbolika sugerisana upravo iz njihovog sedišta) sačinjavala rasu koja je imala uransku tradiciju u čistom i jedinstvenom stanju; ta rasa je bila središnje i naj-neposrednije vrelo raznih oblika i izraza koje je ta ista tradicija imala u drugim rasama i civilizacijama.²

*Lat.: upravlјati, voditi, vladati. – Prim. prev.

¹Up. R. Guénon, *Le Roi du Monde*, nav. delo, pogl. III–IV. Misao o magnetnoj „polarnoj“ planini, često na nekom ostrvu, postojala je u različitim oblicima i transpozicijama u kineskim, nordijskim srednjovekovnim i islamskim legendama. Up. E. Taylor, *Primitive Culture*, London, 1920, t. I, str. 374–375.

²O „polarnom“ poreklu života uopšte kao „potvrdenoj“ hipotezi up. po-

Pamćenje tog arktičkog sedišta nasleđe je tradicija mnogih naroda, bilo u obliku stvarnih geografskih aluzija, bilo simbola njegove funkcije i njegovog prvobitnog značenja koji često prelaze – kao što ćemo videti – na nadistorijsku ravan, ili su, pak, dodeljeni drugim središtima podobnjim da se smatraju kopijama prvog. Iz ovog poslednjeg razloga često nalazimo da su ta sećanja, a potom i imena, mitovi i lokacije izmešani, ali uvežbano oko lako može da izdvoji pojedine sastavne delove. Pre svega, zapoža se mešanje arktičke i atlantske teme, tajne Severa s tajnom Zapada, sve dok atlantsko sedište nije nasledilo upravo ono glavno sedište prvobitne Tradicije na polu. Zna se da je astrofizički uzrok koji dovodi do naginjanja Zemljine ose iz epohе u epohu razlog klimatskih promena koje imamo. S druge strane, prema predanju, ovaj nagib se ostvaruje u datom trenutku i, pravo da kažemo, postoji usklađenost između određenog fizičkog i metafizičkog događaja, kao u smislu nekakvog poremećaja prirode koji odražava neki događaj duhovne prirode. Kada Lao Ce (pogl. V) u obliku mita govori o divu Gongongu koji razbijja „nebeski stub“, te reči se upravo odnose na takav događaj za koji se, u ovoj tradiciji, nalaze i konkretnije reference, mada pod uticajem činjenica iz budućih preokreta: „Stubovi neba bili su smrskani. Zemlja se tresla iz osnova. Nebesa na severu silazila su sve niže. Sunce, Mesec i zvezde promeniše svoje putanje (to jest, njihova putanja je izgledala izmenjeno usled promene deklinacije koja je nastupila). Zemlja se otvorila i vode iz njene utrobe izbile su i poplavile razne zemlje. Čovek se našao u pobuni protiv neba i univerzum je zapao u pometnju. Sunce se pomračilo. Planete su promenile svoju putanje (u već pomenutom smislu promene perspektive) i velika harmonija neba bila je uništena.“³ U svakom slučaju, led i duga noć spustili su se tek u određenom trenutku na polarnu oblast. S nametnutim napuštanjem ovog sedišta zatvorio se prvi a započeo drugi ciklus, započela je druga velika era – atlantska.

znati esej R. Kintona (Quinton), *Les deux pôles, foyers d'origine*, u *Revue de métaphysique et de morale*, br. 1, 1933. Hipoteza o poreklu koje nije borealno već južno, koja se ovde brani, mogla bi biti pripisana predanjima koja se tiču Lemurije, koja je, međutim, povezana s tako drevnim ciklusom da se on ne može uključiti u ova razmatranja.

³Kod I. Donnelly, *Atlantis, die vorsintflutliche Welt*, Essling, 1911, str. 299; M. Granet, *La pensée chinoise*, Paris, 1950, str. 176, 344–346. Možemo podsetiti da Platon „promenjenu putanju zvezda“, to jest različit izgled nebeskog svoda uzrokovani pomeranjem Zemlje, dovodi u vezu s mitskim katastrofama kao što je ona koju je prouzrokovao Faeton.

Indoarijski tekstovi, kao što su *Vede* ili *Mahabharata*, čuvaju sećanje na arktičko sedište putem astronomskih i kalendarskih aluzija koje se mogu razumeti samo u odnosu na takvo sedište.⁴ U hinduističkoj tradiciji se termin *dvipa* (dvipa), koji sam po sebi znači „ostrvski kontinent“, zapravo često koristi za određivanje različitih ciklusa i za prostornu transpoziciju tog vremenskog pojma (ciklus = ostrvo). A u učenju o *dvipama* postoje važna sećanja na arktičko sedište, mada često pomešana sa drugim stvarima. Već pomenuto *šveta-dvipa* (*shveta-dvipa*), ili „ostrvo sjaja“, smešteno je na krajnjem severu, a često se govori o Utarakurama kao o rasi poreklom sa Severa, to jest sa „polarnog ostrvskog kontinenta“ koji je prvi od raznih *dvipa* i, istovremeno, središte svih njih. Sećanje na njega meša se sa onim o *saka-dvipi* (*saka-dvipa*), ostrvu smeštenom u „belom moru“ ili „mlečnom moru“, tj. u arktičkom moru. Tu nema nikakvog odstupanja od zakona „odozgo“.⁵ Po *Kurma-purani* (*Kurma-purāna*) se sedište solarnog Višnua, koji kao znak ima „polarni krst“ – to jest kukasti krst ili svastiku – podudara sa *šveta-dvipom*, zemljom za koju je u *Padma-purani* (*Padma-purāna*) rečeno da je mesto gde s one strane svega što je strah i nemir *samsare** prebivaju velike askete, *mabajogiji* (*mahāyogī*) i „Bramanovi sinovi“ (ekvivalentni „transcendentnim ljudima“, stanovnicima Severa koji se javljaju u kineskoj tradiciji); oni žive uz Harija, koji je sam Višnu shvaćen kao „Plavokosi“ ili „Zlatni“, i uz simbolični presto kojeg „podupiru lavovi, sjajni kao sunce i blistavi kao vatra“. To su varijante teme o „Zemlji Sunca“. Kao odraz toga na doktrinarnom planu može se smatrati činjenica da je, kao što smo već videli, *deva-jana* (*deva-yāna*), put koji vodi u solarnu besmrtnost i nadindividualna stanja bića – suprotno putu povratka manima ili Majkama – nazvan Severni Put. Na sanskritu sever, *uttara*, znači i „najuvišenja“ ili „vrhovna“ oblast, a *uta-rajana* (*utta-rayāna*) – severni put – naziva se ophod Sunca između kratkodnevice i dugodnevice, što je upravo „uzlazni“ put.⁶

⁴Up. L. B. G. Tilak, *The Arctic Home in the Veda (A new key to the interpretation of many Vedic texts and legends)*, Bombay, 1903.

⁵Up. *Višnū-purāna*, II, 2; II, 4; M. K. Rönnkow, *Some Remarks on Shvetadvipa*, u *Bull. Orient. School*, London, V, str. 253 i dalje; W. E. Clark, *Sakadvipa and Svetadvipa*, u *Journ. Amer. Orient. Society*, 1919, str. 209–242.

⁶Sanskrt.: večni krug rađanja i smrti u materijalnom svetu. – Prim. prev.

⁶U hinduističkom obredu se pozdrav poštovanja prema tradicionalnim

Među iranskim Arijcima sačuvala su se još preciznija sećanja. Njihova prvobitna zemlja – Ajrianem Vaedo – je zemlja krajnjeg severa koju je stvorio bog svetlosti, u kojoj je „slava“ i gde je Jima susreo Ahura Mazdu. Postoji tačan spomen na njeno zaledivanje. Predanje kazuje da je Jima upozorio da se približavaju „sudbonosne zime“,⁷ kao delo boga tame, protiv Ajrianem Vaeda ustala je „zima zime“ i onda je „tu bilo deset meseci zime i dva leta“, bilo je „zime po vodama, zime po zemlji, zime po rastinju. Zima je navalila sa svojim najgorim nevoljama“.⁸ Deset meseci zime i dva leta: to je klima na Arktiku.

Iako fragmentarna, nordijsko-skandinavska predanja pružaju različita, izmešana svedočanstva. U svakom slučaju, tu se mogu naći analogna sećanja. Prema tim predanjima se Asgard, prvobitno zlatno sedište Asa, nalazi u Mittgardu, „Središnjoj Zemlji“. Ova mitska zemlja ponekad se poistovećivala sa Gardarikom, što je maltene arktička oblast, ili sa „Zelenim Ostrvom“ ili „Zelenom Zemljom“ koja je u kosmologiji prikazana kao prva zemlja iznikla iz ambisa Ginungagapa i po svoj prilici ima veze sa samim Grenlandom – sa *Grünes Land*. Čini se da je Grenland, kao što mu samo ime kazuje, sve do gotskih vremena imao bujnu vegetaciju i da još nije bio zahvaćen zaledivanjem. Kroz rani srednji vek provlači se misao da rase i narodi potiču iz oblasti Severa.⁹ Između ostalog, u edskim pričama o borbi bogova protiv usuda, *rok* (*rök*), koji na kraju pogoda njihovu zemlju – pričama u kojima se sećanja na prošlost mešaju sa apokaliptičnim temama – mogu se prepoznati pojedini događaji koji se odnose na gašenje prvog ciklusa. Tu se, kao u *Vendidadu*, javlja tema užasne zime. S podizanjem elementarnih sila združuje se pomračenje Sunca; *Gylfaginning* govori o zastrašujućoj zimi koja prethodi kraju i snežnim olujama koje sprečavaju

tekstovima – *anjali* – vrši okretanjem prema severu (*Mānavadharmaśāstra*, II, 70), gotovo kao u znak sećanja na poreklo transcendentnog znanja koje je u njima sadržano. Sever se još i danas na Tibetu povezuje s poreklom jednog prastarog duhovnog predanja, a magijski oblici *bon* (Bön) su navodno njegovi poslednji degenerisani ostaci.

⁷*Vendidād*, II, 20.

⁸*Vendidād*, I, 3–4. Drugi navodi mogu se naći u napomeni prevodioca J. Darmestetera, *Avesta (Sacred Books of the East, t. IV)*, str. 5.

⁹Up. na primer Jordanes, *Historia Gotorum* (Mon. germ. hist., Auct. ant., V, 1, IV, 25): *Scandia insula quasi officina gentium aut certe velut vagina nationum*. [„Ostrvo Skandinavija je takoreći fabrika naroda ili je, nesumnjivo, poput neke matrice nacija.“]

uživanje u blagodati sunca. „Uzburkano se diže more i gušta zemlje; vazduh se mrzne, a ledeni vetr nanosi smetove snega.“¹⁰

U kineskoj tradiciji zemlja „transcendentnih ljudi“ i zemlja „rase mekih kostiju“ često se poistovjećuju sa severnom oblašću; u vezi s jednim carem prve dinastije govoriti se o zemlji smeštenoj severno od Severnog mora, bezgraničnoj, bez atmosferskih poremećaja, sa simboličnom planinom (Huling) i simboličnim vodenim izvorom; zemlja je nazvana upravo „krajnji Sever“ i nju je s velikim žaljenjem napustio car po imenu Mu.¹¹ Slično tome, Tibet čuva sećanje na Tšang Čambalu (Tshang Chambahala), mistični „Grad Severa“, grad „mira“, nekad shvaćen i kao ostrvo gde se – kao Zaratustra u Ajrijanem Vaeđu – „rodio“ junak Guesar. Učitelji tibetanskih inicijacijskih tradicija kažu da „putevi Severa“ vode jogija prema velikoj pobedi.¹²

U Americi, sve do Pacifika i oblasti Velikih jezera, često nailazimo na predanje o počecima koje govoriti o svetoj zemlji „dalekog Severa“ smeštenoj uz „velike vode“, odakle su došli preci Nahua, Tolteka i Asteka. Već smo napomenuli da je preovlađujuće ime za ovu zemlju, Astlan, obuhvatalo – kao i hinduistička šveta-dvipa – misao o belini, beloj zemlji. U nordijskim predanjima postoji sećanje na zemlju nastanjenu gaelskim rasama zvanu Velika Irska ili *Hvitramamaland* (to jest „zemlja belih ljudi“), koja se nalazila u blizini Zaliva svetog Lorenca, a imena Vabanikis (Wabanikis) ili Abenikis, koja se javljaju među stanovnicima tih krajeva, dolaze od reči Vabeja (Wabeya), što znači „belo“.¹³ Pojedine srednjeariške legende pominju četiri prvobitna pretka rase Kiče (Quiche) koji žele da

¹⁰ *Hyndladið*, 44; *Gylfaginning*, 51 (O „zastrašujućoj zimi“ govoriti se i u *Vafþrûðnismál*, 44–45). Edske predstave severa kao mračnog Niflajma kojeg nastanjuju divovi i led (kao što se zaledeni Ajrijanem Vaeđu smatrao sedištem mračnih sila, zle tvorevine Angra Mainjua za koga se tvrdi da je došao sa severa da bi se borio protiv Zaratustre: *Vendidâd*, XIX, 1) verovatno su svojstvene kasnijem periodu, lozama koje su se već iselile na jug. Tumačenje edskog mita o počecima nije jednostavno. Sećanje slično navedenom može se videti u ledu koji je okovao struje prvobitnog svetlog i usisnog središta Muspelshajma – koje ne može da pregazi niko ko nije potekao iz njega“ (up. W. Golther, *Handbuch*, nav. delo, str. 512), i odakle potiču divovi neprijatelji Asa.

¹¹ Lao Ce, pogl. V; up. pogl. III.

¹² Up. A. David-Néel, *La vie surhumaine de Guésar de Ling*, Paris, 1931, str. LXIII–LX [it. prev.: *Vita sovrumana di Gesar di Ling*, Edizioni Mediterranee, Roma, 1990].

¹³ Up. E. Beauvois, *L'Élysée des Mexicains*, nav. delo, str. 271–273, 319.

stignu u Tulu, oblast svetlosti. Nailaze, međutim, samo na led, a sunce se u njoj ne pojavljuje. Tada se razdvajaju i prelaze u zemlju Kičeа.¹⁴ Ova Tula ili Tulan, postojbina praotaca Tolteka – koji su verovatno iz nje izveli svoje ime, i koji su isto tako središte Carstva koje su kasnije osnovali na visoravni Meksika nazvali Tulom – shvaćena je takođe kao „Zemlja Sunca“. Ona se, istina, ponekad smešta istočno od Amerike, to jest negde u Atlantik, ali do toga, po svemu sudeći, dolazi usled mešanja sa sećanjem na sledeće sedište koje je na izvesno vreme preuzeo funkciju prvobitne Tule (kojoj možda najviše odgovara Astlan) kada je u njoj zavladao led a sunce nestalo.¹⁵ Tula je očigledno ekvivalentna Tuli (Thule) kod Grka, mada je to ime, zbog analogije, bilo posvećeno i drugim oblastima.

Po grčko-rimskim predanjima Tula se nalazila u moru koje nosi upravo ime boga zlatnog doba, naime u Kronosovom moru, što je oblast koja odgovara severnom delu Atlantika.¹⁶ Ova lokacija je u kasnijim predanjima preraslala u simbol i u nadistoriju u obliku Srećnih ostrva, Ostrva besmrtnih¹⁷ ili Izgubljenog ostrva – koje se, kao što je pisao Honorije (Honorius Augustadumensis) u XII veku, „krije i nestaje ljudima s vidika, a ponekad se slučajno otkriva, ali čim se potraži, nemoguće je naći to ostrvo“. Tu-

¹⁴ Up. A. Réville, *Les religions du Mexique*, nav. delo, str. 238–239. Četvorici predaka Kičeа verovatno odgovara keltska predstava o „Ostrvu četiri Vladara“ i dalekoistočna predstava o dalekom ostrvu *Kuše* (*Ku-she*), naseljenom transcendentnim ljudima i četvoricom Vladara (up. R. Guénon, *Le Roi du Monde*, nav. delo, str. 71–72). Genon podseća na podelu drevne Irskе na četiri kraljevstva, koja verovatno ponavlja onu svojstvenu „drugoj, daleko severnijoj, danas nepoznatoj zemlji – možda nestaloj“, i ističe često prisustvo, u Irskoj, onoga što je za Grke bio *omphalos*, to jest simbol „Središta“ ili „Pola“, čemu mi dodajemo da je „crni kamen sudbine“ koji je određivao legitimnost kraljeva i bio jedan od mističnih predmeta koje je u Irsku donela rasa *Tuata de Danan* prispeva iz atlantske ili nordijsko-atlantske zemlje (up. C. Squire, *The Mythologie of Ancient Britain and Ireland*, 1909, str. 34), suštinski imao vrednost kraljevskog „polarnog“ simbola u dvostrukom značenju te reči.

¹⁵ Up. R. Guénon, *Le Roi du Monde*, nav. delo, pogl. X, str. 75–76, gde se iznose oštra zapažanja o odnosu koji je tradicionalno postojao između Tule i predstava Velikog Medveda koji se povezuje s polarnom simbolikom. Up. i E. Beauvois, *La Tule primitive, berceau des Papuas du nouveau monde*, u *Museon*, X, 1891.

¹⁶ Plinije, *Naturalis historia*, IV, 30.

¹⁷ Up. Plutarh, *De defectu oraculorum*, XVIII [it. prev.: *Diatribia isiaca e Dialoghi delfici*, Sansoni, Firenze, 1962]; Prokopije, *Gothica*, IV, 20. Po Strabonu (*Geographica*, I, vi, 2), Tula se nalazila na šest dana plovidbe severno od (Velike) Britanije.

la se meša s legendarnom zemljom Hiperborejaca na krajnjem Severu,¹⁸ iz koje su prvobitne ahajske loze donele delfijskog Apolona, ali se meša i sa ostrvom Ogigija – „pupkom mora“ daleko na otvorenom okeanu¹⁹ – koje Plutarh smešta zapravo severno od (Velike) Britanije, u blizini arktičkog mesta gde još živi usnuli Kronos, kralj zlatnog doba. Na tom ostrvu sunce zalazi samo na sat dnevno čitavog meseca, a mrak tokom tog jedinog sata nije gust, nego je neka vrsta sumraka, baš kao na Arktiku.²⁰ Nejasni pojam svetle noći Severa činio je, s druge strane, osnovu koncepcije zemlje Hiperborejaca kao mesta večite svetlosti, bez tame. Ovaj prikaz i ovo sećanje bili su toliko živi da se njihov odjek zadražao sve do kasnog rimskog doba. Pošto je prvobitna zemlja identifikovana s Velikom Britanijom, smatralo se da je Konstancije Hlor* sa svojim legijama prodro u nju ne toliko radi trofeja i vojničke slave koliko da bi dospeo do zemlje „svetije i bliže nebu“, da bi mogao da posmatra oca bogova (to jest Kronosa) i da uživa u „danu gotovo bez noći“ – u smislu da time anticipira zadobijanje večne svetlosti, svojstvene carskoj apoteozi.²¹ A kada se zlatno doba projektovalo u budućnost kao nada novog *saeclum-a*, ponovo izbija na videlo nordijska simbolika: prema Laktanciju, na primer,²² moćni princ koji će ponovo uspostaviti pravdu posle pada Rima

¹⁸Up. Kalimah, *Hymni*, IV, 281; Plinije, IV, 89; Marcijan Kapela, VI, 664. Oko IV veka pre n.e. Hekataj iz Abdere rekao je da je Velika Britanija bila nastanjena „Hiperborejcima“, koji su poistovećeni s Protokeltima. Njima se pripisuje već pomenuto preistorijsko svetilište Stounhendž (up. H. Hubert, *Les Celtes*, t. I, str. 247).

¹⁹Odiseja, I, 50; XII, 244. I ovde zbog povezanosti sa Zevsovim i Hesperidinim vrtom imamo nekoliko očiglednih ukrštanja sa sećanjem na sledeće atlantsko sedište.

²⁰Up. Plutarh, *De facie in orbe lunae*, § 26. Plutarh kaže da iza ostrvâ, severnije, još postoji sedište u kojem Kronos, bog zlatnog doba, spava na jednoj steni sjajnoj kao samo zlato, a ptice mu donose ambroziju. Ostali osvrti kod E. Beauvois, *L'Elysée transatlantique et l'Eden occidental*, u *Revue d'Histoire des Religions*, t. VII, 1883, str. 278–279.

*Konstancije I (oko 250–306), rimski imperator, nazvan Hlor zbog bleđila lica. – *Prim. prev.*

²¹Up. Eumenije, *Panegirico per Costantino Augusto*, § 7. prev. Landriot-Rochet, Autun, 1854, str. 132–133. E. Beauvois, *L'Elysée transatlantique*, nav. delo, str. 282–283, naglašava mogućnost da naziv Ogigija, podijen na gaelске korene *og* (mlad i svet) i *tag* (ostrovo) navodi na „Svetu zemlju mladosti“, na *Tír na mBeo* – „Zemlju Živih“ iz nordijskih legendi – što se na neki način poklapa sa Avalonom, zemljom porekla Tuata de Danan.

²²Laktancije, *Institutiones*, VII, 16, 3. Ovo se javlja i u kasnijoj mističnoj i hermetičkoj literaturi. Pored Bemea, navećemo G. Postela koji u svom

doći će sa severa (*ab extremis finibus plagae septemtrionalis* [iz najudaljenijih krajeva severne oblasti]); na Severu će „ponovo biti rođen“ tibetanski junak, tajanstveni i nepobedivi Guesar, koji će da uspostavi kraljevstvo pravde i satre uzurpatore;²³ u Šambali, svetom gradu Severa, rodiće se Kalki-avatar, onaj koji će okončati „mračno doba“; Hiperborejski Apolon će, po Vergiliju, započeti novo zlatno doba i doba heroja u znaku Rima;²⁴ i tako dalje.

Pošto smo ukazali na ove glavne momente, nećemo se dalje pozivati na zakon uzajamnosti između fizičkih i duhovnih uzroka primenjen na planu gde se može naslutiti bliska povezanost između onoga što se, u širem smislu, može nazvati „padom“ (*zastranjenje* absolutno primordialne rase) i fizičkog naginjanja Zemljine ose koje određuje sudbinu klimatskih promena i periodičnih katastrofa po kontinentima. Samo ćemo naznačiti da od kada je popularno središte opustelo možemo konstatovati sve veće slabljenje i propadanje prvobitne tradicije, što je moralo dovesti do gvozdenog doba, odnosno mračnog doba, *kali-juge*, ili „vučjeg doba“ (*Ede*) i, na kraju, do modernih vremena u užem smislu reći.

delu *Compendium Cosmographicum* kaže da se „raj“ – mistično-teološka transpozicija sećanja na prvobitnu postojbinu – nalazi ispod Severnog pola.

²³A. David-Néel, *La vie surhumaine*, nav. delo, str. XLII, LVII, LX.

²⁴Virgilij, *Eclogae*, IV, 5–10 i dalje.

4. NORDIJSKO-ATLANTSKI CIKLUS

Što se tiče seobe borealne rase, razlikuju se dva velika talasa: jedan sa severa na jug, a drugi – koji ga je sledio – sa zapada na istok. Noseći, dakle, isti duh, istu krv, isti korpus simbola, znakova i glasova, hiperborejske grupe su prvo stigle u Severnu Ameriku i severne oblasti evroazijskog kontinenta. Posle razdoblja od više desetina hiljada godina, izgleda da je druga velika seoba stigla čak do Srednje Amerike, ali se pre svega spustila u jednu zemlju u atlantskoj oblasti, danas nestalu, i tamo utemeljila središte po slici onog polarnog središta. Moguće da je reč o Atlantidi iz Platonove i Diodorove priče, a činjenica ovog pomeranja i ponovnog uspostavljanja središta objašnjava mešanje imena, simbola i topografija u sećanjima na prva dva doba, na šta smo već upozorili. S tim u vezi, treba prevashodno govoriti o „nordijsko-atlantskom“ narodu i civilizaciji.

Izgleda da su se iz tog atlantskog sedišta rase drugog perioda rasprostrle po Evropi, Africi i Americi (otud među Nahuama, Toltecima i Astecima već pomenuta sećanja na prvobitnu otadžbinu). Vrlo verovatno ove rase stižu u zapadnu Evropu u ranom paleolitu. Između ostalog, one bi odgovarale Tuata de Danan, božanskoj rasi pristigloj u Irsku sa zapadnog ostrva Avalona, a koju predvodi Ogma Grijan-ajnek (Ogma grian-ainech), heroj „sunčevog lika“; njegova paralela je beli i solarni Kecalkoatl koji je stigao u Ameriku sa svojim sadruzima iz „Zemlje s one strane Voda“. U antropološkom smislu govoreći to bi bio kromajonski čovek koji se pojavio pred kraj ledenog doba upravo u zapadnom delu Europe (posebno u zoni franko-kantabrijske civilizacije Madelene, Gurdene i Altamire), čovek zacelo superioran u kulturnom i biološkom smislu nad onim starosedelačkim čovekom ledenog doba i Mustjera, toliko da je neko mogao nedavno reći da su kromajonci gotovo predstavljali „Helene paleolita“. Za njihovo poreklo ostaje veoma značajna srodnost njihove civilizacije sa hiperborejskom, koju nalazimo čak i u tragovima na-

roda sa krajnjeg severa (civilizacija „severnog jelena“).¹ Drugi preistorijski tragovi istog ciklusa prisutni su na baltičkim i frizijsko-saksonskim obalama; u Dogerlandu, u delimično nestaloj oblasti – legendarnoj Vineti – bilo je formirano središte ove civilizacije. Pored Španije, drugi talasi seobe dopiru do zapadne Afrike;² kasnije, između paleolita i neolita – verovatno zajedno s rasama direktnog nordijskog porekla – drugi narodi se pomeraju kontinentalnim putem od severozapada do jugoistoka prema Aziji, u oblast za koju se misli da je kolevka indoevropske rase, pa još i dalje, sve do Kine,³ dok druge migracione struje prolaze severnom obalom Afrike sve do Egipta ili prodiru morem s Baleara do Sardinije i preistorijskih centara Egejskog arhipelaga. Pojedinačno posmatrano, poreklo megalitske civilizacije dolmena i „naroda sa ratnim sekiramama“ iz Evrope i sa Bliskog istoka je veoma slično, iako ostaje zagonetno kao, uostalom, i poreklo kromajonca. Sve se odvijalo u velikim talasima, s plimama i osekama, kroz ukrštanje i sukobe s domorodačkim, već izmešanim, ili rasama na drugaćiji način poteklim od iste loze. Tako su od severa do juga i od zapada do istoka širenjem, prilagođavanjem ili dominacijom nikle civilizacije koje su u početku u određenoj meri imale isto obeležje – često i istu krv u venama, produhovljenu u vladajućim élites. Tamo gde se susreću inferiore rase vezane za htonski demonizam i izmešane sa animalnim prirodama ostaju pomeni na borbe – u mitologizovanim oblicima – u kojima se uvek podvlači suprotnost između svetlosnog božanskog tipa (element severnog porekla) i mračnog nebožanskog tipa. Konstituisanjem tradicionalnih organizacija osvajačkih rasa oblikovala se tada hijerarhija koja je imala duhovnu, ali istovremeno i etničku vrednost. U Indiji, Iranu, Egiptu, Peruu i tako dalje imamo dosta jasne tragove toga u kastinskom režimu.

¹Up. E. Pittard, *Les races et l'histoire*, Paris, 1925, str. 75–78. S. Kadner, *Deutsche Väterkunde*, Breslau, 1933, str. 21–22.

²Reč je o legendarnoj kraljevini *Ufacu* (*Uphaz*) i, delimično, preistorijskoj afričkoj civilizaciji koju je rekonstruisao Frobenius; pomešavši parcijalno srediste s prvobitnim sedištem, čija je kolonija verovatno bilo, on je *Ufacu* poistovetio sa sedištem Platonove Atlantide. Up. L. Frobenius, *Die atlantische Götterlehre*, Jena, 1926 [it. prev. *I miti di Atlantide*, Xenia, Milano, 1993]; *Erlebte Erdteile*, Leipzig, 1925.

³Nedavna otkrića u Kini upravo su tragovi velike preistorijske civilizacije slične onoj egipatsko-mikenskoj, verovatno stvorene od tih migracionih talasa.

Rekli smo da je prvo bitno, atlantsko središte moralo da ponovo uspostavi „polarnu“ funkciju hiperborejskog središta i da se zbog toga u materiji predanja i sećanja često mešaju. To mešanje, međutim, ne treba da nas spreči da u periodu koji je usledio, a koji i dalje spada u najraniju preistoriju, konstatujemo preobražaj civilizacije i duhovnosti, diferencijaciju koja iz prve ere vodi u drugu – iz zlatnog u srebrno dobu – i koja priprema puteve za treću eru, bronzano ili titansko doba kojem bi nužno i nominalno odgovarao atribut „atlantičanskog“, budući da helenска tradicija predstavlja Atlanta kao srodnog Titanima, kao Prometejevog brata.⁴

Antropološki gledano, već se u rasama poteklim iz prvo bitne borealne loze može uočiti prva velika grupa koja se diferencirala kroz idiovarijaciju, to jest kroz promenu bez mešanja; ovu grupu su mahom sazvali migracioni talasi najneposrednijeg arktičkog porekla i ona će se poslednji put pojaviti u raznolikim lozama čiste arijske rase. Druga velika grupa se zatim diferencirala kroz mešovitu varijaciju, to jest kroz mešanje sa domorodačkim rasama Juga, s protomongolskim, negroidnim i drugim rasama koje su najverovatnije bile degenerisani ostaci stanovanika drugog nestalog preistorijskog kontinenta smeštenog na jugu, kojeg su neki označili kao Lemuriju.⁵ U drugu grupu verovatno ulazi crvena rasa poslednjih Atlantičana (onih koji su, prema Platonovoj priči, izgubili svoju izvornu „božansku“ prirodu kroz učestalo spajanje s ljudskom rasom) koju treba smatrati prvo bitnom etničkom lozom mnogih kasnijih civilizacija koje su osnovali talasi seoba sa zapada na istok (krtsko-egejska crvena rasa, eteokritska, pelazgijska, likijska, egipatski

⁴Ako s jednog aspekta legenda o Atlantu koji nosi teret sveta na svojim plećima govori o Titanu Atlantu koji je, po nekim (up. Servije, *Ad Aeneidem*, IV, 247; Igino, *Fabulae*, 150), učestvovaо u borbi protiv Olimpljana, sa drugog aspekta ona može važiti kao simbol koji ukazuje na „polarno“ regentstvo, na samu funkciju „pola“, potporu ili duhovnu „osu“ koju je, posle one hiperborejske, atlantski rod preuzeo u prvom periodu. U svojoj egegezi Klement Aleksandrijski je rekao: „Atlant je neosetljivi pol; on bi mogao biti i neprekrena sfera i možda se, u najboljem slučaju, njime aludira na nepokretnu večnost“ – što je tumačenje koje se pronalaže i kod drugih (up. L. Preller, *Griechische Mythologie*, nav. delo, t. I, str. 463–464; A. Bessmerthy, *Das Atlantensrätsel*, Leipzig, 1932, str. 46).

⁵Up. u delu H. Virta (Wirth), *Der Aufgang der Menschheit*, Jena, 1928, pokušaj da se za određivanje dveju rasu koje su se diferencirale iz prvo bitne loze upotrebe istraživanja o krvnim grupama.

Kefti, itd.),⁶ kao i američkih civilizacija koje su se u svojim mitovima sećale porekla svojih praotaca iz božanske atlantske zemlje „smeštene na velikim vodama“. Grčko ime Feničana znači Crveni, a u tome je verovatno još jedan trag sećanja na prve atlantske moreplovce neolitskog Sredozemlja.

S antropološke, a podjednako i sa duhovne tačke gledišta mogu se, dakle, razmotriti dve komponente u opsežnoj materiji predanja i institucija ovog drugog ciklusa – jedna borealna i druga atlantska. Prva se neposredno odnosi na svetlosti Severa, uglavnom zadržavajući prvo bitnu uransku i „polarnu“ usmerenost; druga odaje preobražaj do kojeg dolazi u dodiru s moćima Juga. Pre nego što razmotrimo smisao tog preobražaja koji je, da kažemo, unutrašnja varijanta gubitka polarnog boravišta – prva promena – potrebno je istaći još jedan momenat.

Gotovo svi narodi čuvaju sećanje na neku katastrofu koja je zatvorila ciklus prethodnog čovečanstva. Mit o potopu je najčešći oblik u kojem se takvo sećanje predstavlja kod mnogih naroda: od Persijanaca do Meksikanaca i Mača, od Haldejaca i Grka pa sve do Hindusa i naroda afričke atlantske obale, Kelta i Skandinavaca. Njegov prvo bitni sadržaj je, međutim, istorijska činjenica; to je u stvari kraj atlantskog kopna, kao u Platonovoj i Diidorovoj priči. U jednoj epohi koja – kako proizlazi iz nekih hronoloških tragova utkanih u mit – osetno prethodi eri u kojoj bi, prema hinduističkoj tradiciji, započelo „mračno doba“, središte atlantske civilizacije, s kojim su različite kolonije morale održati vezu verovatno tokom dugog perioda, potonulo je u dubinu. Istorisko sećanje na to središte postepeno je hlapilo u potonjim civilizacijama, ali su se u krvi vladarskih kasti, u korenima jezika, u institucijama, znakovima, obredima i hijerogramima sličnog tipa ipak očuvali delovi drevnog nasleđa. U jevrejskoj tradiciji bi tema Vavilonske kule, s kaznom „jezičke pometnje“ kao posledicom, mogla da aludira na period u kojem je jedinstvena tradicija izgubljena, u kojem se različiti oblici civilizacije odvajaju od zajedničkog porekla i više jedan drugog ne razumeju nakon što je vodena katastrofa zatvorila ciklus atlantskog čovečanstva. Ipak, istorisko sećanje se često održalo u mitu – u nadistoriji. Zapad, gde je bila

⁶Up. A. Mossi, *Le origini della civiltà mediterranea*, Milano, 1910, str. 332 [rist. Anastatica: Edizioni Librarie Siciliane].

smeštena Atlantida u svom prvobitnom ciklusu (kada je produžavala i nastavljala najdrevniju „polarnu“ funkciju) više puta je predstavljao nostalgiju uporišnu tačku za „pale“. Transpozicijom ravnih voda koje su se zatvorile nad atlantskim kopnom bile su upoređene s „vodama smrti“ preko kojih naredne generacije – postpotopske, već sazdane od smrtnih bića – treba inicijacijski da predu da bi se ponovo vratile u božansko stanje „mrtvih“, to jest nestale rase. Na toj osnovi se poznate predstave „Ostrva Mrtvih“ često mogu shvatiti u istom smislu, to jest kao preobražaji sećanja na potonuli ostrvski kontinent.⁷ Tajna raja i mesta besmrtnosti uopšte počela je da se povezuje s tajnom Zapada (a u pojedinim slučajevima i Severa) u većini tradicionalnih učenja, na isti način na koji je tema „Spasenih iz voda“ i onih koji „ne tonu u vode“⁸ od realnog istorijskog smisla – odnoseći se na *élites* koje su izbegle katastrofu i zasnovale nova tradicionalna središta – dobila simbolični smisao i javlja se u legendama o prorocima, herojima i iniciranima, dok sve do relativno novijih vremena odnekud odozdo na površinu zagonetno izbjaju simboli svojstveni toj prvobitnoj rasi, gde god se pojavljuju kraljevi i tradicionalne vladarske dinastije.

Želeći da pridodamo još ponešto, pomenućemo da su kod Helena često od sporednog značaja lokacije samog božanskog vrta (Θεῶν κῆπος), gde je prvobitno obitavao olimpski bog Zevs,⁹ i vrta Hesperida, „s one strane reke Okeana“ – Hesperida koje su za neke bile upravo kćerke Atlanta, kralja zapadnog ostrva. Upravo taj vrt treba da osvoji Herkul u jednom od svojih simboličkih poduhvata

⁷Up. D. Mereshkowsky, *Das Geheimnis des Westens*, Leipzig-Zürich, 1929, str. 200 i dalje, i svuda, gde mnoge pretpostavljene veze s atlantičanskim elementima u obredima i simbolima u starini nisu bez osnove.

⁸Na primer, Jama, Jima, Noe, Deukalion, Šamašnapištin (Shamashnapishtin), Romul, solarni junak Karna iz *Mahabharate*, itd. Može se zapaziti da kao što Vivašvantov sin Manu – naslednik solarne tradicije i tvorac zakona novog ciklusa koji je izbegao potop – ima brata Jamu (up. s persijskim Jimom koji je solarni kralj što se isto tako spasio od potopa) koji je „bog onih koji su mrtvi“, tako se i Minos, čije ime čak i etimološki odgovara Manuu, često javlja kao paralela Radamantu koji je kralj „ostrva Blaženih“ ili „Heroja“ (up. L. Preller, *Griechische Mythologie*, t. II, str. 129–131).

⁹Ako ne u svim, ipak je u mnogim slučajevima prihvatljivo zapažanje A. Pignoliha (*Les origines de Rome*) koji u pojavi olimpskih bogova, uz ženska božanstva zemlje, vidi rezultat mešanja kulta nordijskog porekla s kultovima južnjačkog porekla. To bi trebalo imati na umu u legendi koja od zapadnog vrta pravi mesto Zevsovog venčanja s Herom; njihov brak je, kao što je poznato, sve u svemu bio nesrećan.

koji su bili najviše vezani za njegovo osvajanje olimpske besmrtnosti, a za vodiča ima samog Atlanta, „poznavaoa mračnih morskih dubina“.¹⁰ Uopšteno govoreći, helenski ekivalent nordijsko-solarnog puta ili indoarijske *deva-jane* bio je, dakle, zapadni Zevsov put, koji iz Kronosovog utvrđenja na Ostrvu heroja u dalekom moru vodi na visine Olimpa.¹¹ Po haldejskoj tradiciji, na Zapadu „iza dubokih voda smrti“, „onih za koje nikada nije bilo vodiča i koje niko od prastarih vremena nije više prešao“, nalazi se božanski vrt gde vlada Atrahazis-Šamašnapištin (Atrachasis-Shamashnapishtin), junak koji je izbegao potop i stoga još uvek onaj koji zadržava privilegiju besmrtnosti; ovo je vrt kojeg Gilgameš, sledeći zapadni put sunca, osvaja da bi zadobio dar života.¹²

Za Egipat je značajno da njegova civilizacija ne zna za „varvarsku“ preistoriju: ona izbjija, da kažemo, odjednom, imajući od početka visok nivo. Prema predanju, prve dinastije formirala je rasa pristigla sa Zapada zvana „Horusovi pratioci“ (*shemsu Heru*), oni koji nose „znak prvog medu stanovnicima Zapadne zemlje“, to jest Ozirisa koji se zato smatrao večnim kraljem u „Jaluovim poljima“, u „zemlji svetog Amentija“* s one strane „vodâ smrti“ smeštenih „na dalekom Zapadu“, koja se ponekad vezuje upravo za misao o velikoj ostrvskoj zemlji. Egipatski pogrebni obred preuzima simbol i sećanje; u njemu je obredna formula bila: „Na Zapad!“ Obred je morao obuhvatiti i prelazak preko voda, a u povorci se nosio „sveti kovčeg sunca“, onaj „Spasenih iz Voda“.¹³ S druge strane, povodom istih dalekoistočnih i tibetanskih predanja već je pomenut takozvani zapadni raj s drvećem zlatnih plo-

¹⁰Up. Apolodor, *Biblioteca*, II, 5, 11 [it. prev.: *Biblioteca*, Adelphi, Milano, 1995]; Hesiod, *Theogonia*, stih 215 [it. prev.: Esiodo, *Opere*, Einaudi, Torino, 1998].

¹¹Up. W. H. Roscher, *Die Gorgonen und Verwandtes*, Leipzig, 1879, str. 23–34. V. Ridžvej (W. Ridgeway, *The Early Age of Greece*, Cambridge, 1901, str. 516–518) tačno ističe da je verovanje u zapadna boravišta besmrtnih karakteristika prvenstveno naroda koji su koristili obred kremacije – u suštini nordijsko-arijski – a ne sahranjivanja mrtvih.

¹²Up. *Gilgameš*, X, 65–77; XI, 296–298.

¹³*Prema egipatskoj kosmologiji, Amenti je boravište mrtvih čijim dušama sudi bog Oziris – *Prim. prev.*

¹⁴Up. E. A. Wallis-Budge, *Egypt in the Neolithic and Archaic Periods*, London, 1902, str. 165–166. Kao što se kod Helena često prepišu lokalizovanja sedišta besmrtnih na severu i na zapadu, tako su i u pojedinim drevnim egipatskim tradicijama Polja Mira, *Sekhet Hetet*, i Zemlja Tri-jumfa, *ta-en-mâXeru* – koje umrli, obožen u solarnom smislu, doseže

dova, kao u vrtu Hesperida; a za tajnu Zapada, na koju se tako ponovo nailazi, sugestivna je slika Midua s kanapom i natpisom: „Onaj koji odvlači [duše] prema Zapadu“.¹⁴ S druge strane, sećanje koje se pretvorilo u rajske mit pro-nalazi se i u navedenim keltskim i gaelskim sagama o „Zemlji Živih“, Mag-Melu (Mag-Mell) ili Avalonu, mestima besmrtnosti shvaćenim kao zapadne zemlje.¹⁵ U Avalonu bi preživeli iz rase „s visina“ (Tuata de Danan) – Kralj Artur i legendarni heroji kao Kondla, Oisin, Kukulain, Legar, Ogi-jer Danac i drugi¹⁶ – prešli u večno postojanje. Ovaj tajanstveni Avalon isto je što i atlantski „raj“ koji je opisan već u američkim legendama: to je isti drevni Tlapalan ili Tulan, to je „Zemlja Sunca“ ili „Crvena Zemlja“ u koju bi se – kao i Tuata u Avalon – vratili i iščezli beli bog Kecalkoatl i legendarni carevi kao Huemak, pomenut u rukopisu *Codex Chimalpopoca*. Prema jevrejskom folkloru, Enoch odlazi na mesto koje se nalazi zapadno, „nakraj zemlje“, gde pronalazi simbolične planine i božansko drveće koje čuva arhanđeo Mihailo; ovo drveće daje život i spasenje izabranima, ali nijedan smrtnik ga neće dodirnuti sve do Strašnoga Suda.¹⁷ Poslednji odjaci ovog mita su skrivenim putem stigli sve do hrišćanskog srednjeg veka; u nekoj misterioznoj atlantskoj zemlji monasi moreplovci iz manastira Svetog Matije i Svetog Albeusa pronašli su zlatni grad s Enohom i Ilijom, „nikad neumrlim prorocima“.¹⁸

S druge strane, u mitu o potopu nestanak svete zemlje koju sad već *mare tenebrosum* – „Vode Smrti“ – odvaja od

preko postojećeg prolaza u „planini“ i gde „velike vođe objavljaju večni život i moć za njega“ – isto tako smešteni u pravcu severa. Up. E. A. Wallis-Budge, *Book of the Dead*, nav. delo, str. CIV–CV.

¹⁴ Up. A. Réville, *La Religion Chinoise*, nav. delo, str. 520–524. Za detaljniji uvid up. Lao Ce (pogl. III) u vezi s putovanjem cara Mua na Zapad, gde osvaja „planinu“ (Kunlun) i susreće „Kraljicu-majku Zapada“, Ks Vangmu (Xiwangmu).

¹⁵ Up. C. Squire, *The Mythologie*, nav. delo, str. 34–41; E. Beauvois, *L'Élysée transatlantique*, nav. delo, str. 287, 315, 291, 293; za Avalon: J. Husserius, *Britannicarum ecclesiarum Antiquitas et primordia*, Dublin, 1639, str. 524 i dalje.

¹⁶ Up. Alano da Lilla, *Propetia anglicana Merlini*, Frankfurt, 1603, str. 100, 101, koji upoređuje mesto gde je nestao Kralj Artur sa onim u kojem su nestali Ilij i Enoh, odakle će se, uostalom, jedan i drugi morati ponovo pojaviti jednoga dana. Pozivajući se na zemlju Hiperborejacu, već je klasični svet znao za bića – često kraljevska, poput Kreza – koja su tamo jer ih je „oteo“ Apolon (up. Pauly-Wissowa, *Real-Encyklopädie*, IX, str. 262–263).

¹⁷ Knjiga o Enobu, XXIV, 1–6; XXV, 4–6.

¹⁸ Up. Goffredo da Viterbo, *Pantheon*, Ratisbona, 1726, str. 58–60; E. Be-

ljudi, može poprimiti i značenje koje ga povezuje s „kovčegom“, to jest sa očuvanjem „zametaka Živih“ – Živih u uzvišenom i prenesenom smislu.¹⁹ Nestanak legendarne svete zemlje može značiti i prelazak središta koje čuva ne-promjenjenu prvo bitnu ne-ljudsku duhovnost u nevidljivo, u okultno ili neispoljeno; stoga će, prema Hesiodu, bića prvog doba „koja nikada nisu umrla“ kao „nevidljiva“ nastaviti da postoje u svojstvu ljudskih čuvara. Tako legenda o zemlji, ostrvu ili potonulom gradu često stoji naporedo sa legendom o podzemnim narodima ili podzemnom kraljevstvu,²⁰ koja se ponavlja kod mnogih naroda.²¹ Kada je prevladala bezbožnost na zemlji, preživeli iz prethodnih doba prešli su u neko „podzemno“, to jest nevidljivo sedište koje je, zbog mešanja sa simbolikom „visine“, često smešteno u planinama.²² Tu bi oni nastavili da postoje sve dok sa okončanjem ciklusa opadanja ne postane moguće da se ponovo pojave. Pindar²³ kaže da se put koji vodi do Hiperborejaca „ne može pronaći niti morem, niti kopnom“ i da je samo junacima poput Perseja i Herkula bilo dato da ga prevale. Montezuma, poslednji meksički car, može da dosegne Astlan tek pošto je podvrgnuvši se magijskim operacijama pretrpeo promenu svog fizičkog oblika.²⁴ Plutarh saopštava da su stanovnici Severa jedino u stanju sna mogli uspostaviti vezu s Kronosom,

auvois, *L'Élysée transatlantique*, nav. delo, u *Revue d'Histoire des religions*, t. VIII, str. 681–682.

¹⁹ U haldejskoj redakciji mita bogovi naređuju Atrahazisu da, „sahrani vi ih“, spase od potopa svete spise iz prethodne epohe, to jest skladišta njenog znanja; ovi spisi su shvaćeni kao „preostalo seme“ iz kojeg će se kasnije sve razviti.

²⁰ U pojedinim germanskim legendama česta je, na primer, veza između planine u kojoj nestaje neki car i potonulog mesta ili grada (up. J. Grimm, *Deutsche Mythologie*, t. II, str. 819–820). Prema persijskoj tradiciji, kralj Jima je sagradio sklonište – *vara* – koje se često javlja kao „podzemno“, da bi spasao „zametke živih“ (up. *Vendidād*, II, 22 i dalje; *Zarādusbt-nāma*, stih 1460 i dalje).

²¹ U vezi ovoga ponovo upućujemo na R. Guénona, *Le Roi du Monde*, pogl. VII–VIII.

²² Tako se u irskim sagama kaže da se deo Tuata de Danan povukao u „zapadni raj“ Avalona, a deo je odabrao podzemna boravišta – *sidhe* – pa otud i ime *Aes Sidhe*, to jest „rasa začaranih visina“ (up. C. Squire, *The Mythologie*, nav. delo, str. 41). Po meksičkom predanju, u pećinama Kapultepeka postoji ulaz u podzemni svet u kojem je kralj Huemak II nestao i iz kojeg će se jednoga dana pojaviti da obnovi svoje kraljevstvo (up. E. Beauvois, *L'Élysée des mexicains*, nav. delo, str. 27); i tako dalje.

²³ Pindar, *Pitische ode*, X, 29.

²⁴ Up. E. Beauvois, *L'Élysée des mexicains*, nav. delo, str. 321.

kraljem zlatnog doba, i drugim stanovnicima krajnje severne oblasti.²⁵ Prema Lao Ceu,²⁶ u čarobne oblasti o kojima govori i koje se povezuju čas s arktičkim, čas sa zapadnim sedištem „ne može se stići ni brodom, ni kolima, već se one dosežu letom duha“; a u lamaističkom učenju ponekad se kaže: Šambala, tajanstveno nordijsko sedište, „u mom je duhu“. ²⁷ I tako su svedočanstva o onome što je bilo stvarno sedište bićâ – i to ne samo ljudskih – preživela i zadobila nadistorijsku vrednost dajući istovremeno simbole za stanja s one strane života, tj. dostižna samo putem inicijacije. Pored simbola, pojavljuje se već iskazana misao da prvobitno Središte još postoji, ali je tajno i po pravilu nedostizno (kao što je katolička teologija utvrđila za Eden); pokolenjima poslednjih doba tek će promena stanja ili prirode otvoriti pristup njemu.

Tim putem uspostavio se, dakle, drugi veliki uticaj metafizike na istoriju. U stvari, simbol Zapada može, kao i simbol pola, dobiti univerzalnu vrednost, s one strane bilo kakvog geografskog ili istorijskog odnosa. Na Zapadu, gde se gasi fizička svetlost podložna nastajanju i nestajanju, pali se nepromenljiva duhovna svetlost, započinje put „Sunčeve lade“ prema Zemlji Besmrtnih. A kako se ovakva oblast nalazi tamo gde sunce zalazi iza horizonta, ona je shvaćena kao podzemna ili podvodna. Ovu neposrednu simboliku dirigovanu samom prirodom su, dakle, koristili najrazličitiji narodi i ona nije u vezi sa atlantskim sećanjima.²⁸ To, međutim, ne znači da takav motiv u određenim granicama, poput ovde iznetih, može imati istorijsku vrednost. Hoćemo da kažemo da se među bezbrojnim oblicima koje je poprimila tajna Zapada može izdvojiti određena grupa za koju se može opravdano pretpostaviti da njen simbol ne vodi poreklo iz prirodnog fenomena Sunčeve putanje, nego je daleko sećanje na nestalu zapadnu, duhovno transponovanu otadžbinu. U tom pogledu, presudan dokaz predstavlja već istaknuta i iznenadujuća podudarnost između američkih i evropskih, a naročito nordijskih i keltskih mitova.

²⁵ Plutarh, *De facie in orbe lunae*, § 26. Zna se da je u drevno doba snu pripisivana i sposobnost da neutrališe fizička i podstiče ona unutrašnja čula, u toj meri da prirodnim putem posreduje kontakt s nevidljivim.

²⁶ Lao Ce, pogl. II.

²⁷ A. David-Néel, *La vie surhumaine*, nav. delo, str. XLII, LVII, LX.

²⁸ Up. J. Zemmerich, *Toteninsel und verwandte geographische Mythen*, u *Archiv für Ethnologie*, t. IV, str. 218 i dalje, koji ipak pogrešno smatra da se tim opštim mitom može iscrpiti pojam Atlantide kao stvarne zemlje.

Osim toga, „tajna Zapada“ uvek obeležava određeni stadijum u istoriji duha, *koji više nije onaj prvobitni*. Ona odgovara tipu duhovnosti koji se – tipološki ili istorijski – ne može smatrati primordijalnim. Da bi se definisao, potrebna je *tajna preobražaja* kojeg obeležava dualizam i diskontinuirani prelazak: *jedna svetlost se rada, druga zalazi*. Transcendencija postaje „podzemna“. Nad-priroda više nije priroda – kao što je bila u izvornom stanju. Ona je cilj inicijacije, predmet neizvesnog osvajanja. Razmotrena u svom opštem aspektu, „tajna Zapada“ se, prema tome, javlja kao svojstvena upravo najnovijim civilizacijama čije ćemo različite vidove i sudbine sada ispitati. Ona se vezuje za solarni simbol u užem smislu, a ne za onaj „polarni“. Nalazimo se u drugoj fazi prvobitne tradicije.

5. SEVER I JUG

U prvom delu ovog rada već smo istakli vezu solarne simbolike sa mnogim civilizacijama tradicionalnog tipa. Prirodno je da se ona nalazi i u nizu tragova, sećanja i mitova povezanih s prvočitnim civilizacijama. Ako se razmatra atlantski ciklus, mora se konstatovati kvarenje, diferenciranje njemu svojstvene solarne simbolike od one koja se odnosi na prethodnu, hiperborejsku civilizaciju. Kao hiperborejski stadijum može se smatrati onaj stadijum na kojem svetlosni princip pokazuje obeležja nepromenljivosti i središnjosti, odlike – da kažemo – čisto „olimpiske“. To je karakteristika koju, kao što je ispravno istaknuto, ima Apolon kao hiperborejski bog koji nije, kao Helios, sunce u svom zakonu uspona i zalaska, nego je jednostavno sunce – vladajuća i nepromenljiva priroda svetlosti.¹ Izgleda da su svastika i drugi preistorijski oblici krsta koji se susreću na samom pragu ledenog perioda – kao i onaj drugi prastari preistorijski solarni simbol, name krug sa središnjom tačkom (ponekad „ocrtan“ divovskim dolmenima) – prvočitno imali veze upravo s tim prvim oblikom duhovnosti. Zapravo, ako je svastika solarni simbol, ona je to kao simbol kružnog kretanja oko čvrstog i nepokretnog središta kojem odgovara središnja tačka kruga, drugog solarnog simbola.² Tragovima prvočitnog stadijuma nordijskog predanja pripadaju varijante solarnog točka i svastike, krugovi, krstovi, krugovi s krstovima, zrakasti krugovi i, kasnije, sekire sa svastikom, dvosekle sekire, sekire i drugi predmeti izrađeni od aerolita raspoređenih u kružni oblik, kao i slike „solarnog broda“ pono-

¹ L. Preller, *Griechische Mythologie*, nav. delo, t. I, str. 188.

² Up. R. Guénon, *Le Roi du Monde*, pogl. II, str. 12–13. Ako iz karte o raširenosti svastike na zemlji, koju je izradio T. Wilson (Wilson, *The Swastika, the Earliest Known Symbol*, u *Annual Report of Smithsonian Institution*, 1896; W. Scheuermann, *Wohin kommt das Hakenkreuz?*, Berlin, 1933, str. 4) proizlazi da taj znak nije svojstven samo indoevropskim rasama – kao što se verovalo – ipak je reč o takvoj rasprostranjenosti da u velikoj meri odgovara nordijsko-atlantskim seobama prema Zapadu (Americi) i Istoku (Evropi).

vo vezane za sekiru ili apolonijsko-hiperborejskog labuda i severnog jelena.³

Od takve duhovnosti razlikuje se ona koja se takođe vezuje za solarni simbol, ali u odnosu na *godinu* („bog-godina“), dakle na zakon promene, uspona i pada, smrti i ponovnog rađanja. Prvočitna tema bila je promenjena u trenutku kojeg možemo nazvati „dionizijskim“. Javljuje se uticaji svojstveni drugom principu, drugom kultu, drugoj lozi rasa i drugoj oblasti. Zapažamo izvesno preplitanje koje stvara razlike.

Da bi se ono tipološki odredilo, može se razmotriti i tačka koja je najznačajnija za simbol sunca kao „boga-godine“: *kratkodnevica*. Tu se upliće i sve veću važnost dobija novi element – ono u čemu svetlost izgleda da nestaje i iz čega zatim ponovo izniče, gotovo pod dejstvom novog dodira s prvočitnim principom svog sopstvenog života. Reč je o simbolu koji se ne nalazi u tradicijama čisto polarne loze, ili se javlja kao sasvim podređen, dok u civilizacijama i rasama Juga preovlađuje i često poprima središnje značenje. To je žensko-telurski simbol, predstavljen kao Majka (božanska žena), Zemlja, Vode (ili Zmija); ova tri karakteristična izraza su u velikoj meri ekvivalentna i često združena (Majka-Zemlja, plodne Vode, Zmija iz Voda, itd.). Odnos koji se uspostavlja između tih dvaju principa – Majke i Sunca – daje smisao dvema različitim verzijama simbolike, od kojih jedna još čuva tragove nordijske „polarne“ tradicije, dok druga obeležava nov ciklus, srebrno doba i mešavinu – koja već ima značenje degenerisanja – između Severa i Juga.

Uopšteno uzev, tamo gde se stavlja naglasak na Sunčeve prekretnice još traje neka povezanost s „polarnom“ simbolikom (osa Sever–Jug), dok se simbolika ravnodnevica vezuje s longitudinalnim pravcem (Istok–Zapad) – u toj meri da prevladavanje jedne ili druge simbolike u različitim civilizacijama često samo po sebi dopušta određivanje onoga što se u njima naizmenično odnosi na hiperborejsko i atlantsko nasleđe. U onoj tradiciji i civilizaciji koju nazivamo *atlantskom*, međutim, nailazimo na mešavitu formu. Uz prisustvo solsticijske simbolike uopšte, tu još uvek imamo „polarni“ element; ali u preovladivanju

³ Up. S. Müller, *Nordische Altertumskunde*, Leipzig, 1897, str. 420 i dalje; J. Déchelette, *Le culte du soleil aux temps préhistoriques*, u *Rivue Archéologique*, 1909, t. I, str. 305 i dalje; t. II, str. 94 i dalje.

teme solarnog boga koji se menja i u pojavi i nadmoći figure Majke ili sličnih simbola za vreme solsticija kriju se efekti drugog uticaja, drugog tipa duhovnosti i civilizacije.

Kada je središte sazданo od solarnog muškog principa koncipiranog kao život koji nastaje i nestaje, koji ima zimu i proleće, smrt i ponovno rađanje (kao u slučaju takozvanih bogova vegetacije), dok se istovetno, nepromenljivo načelo raspoznaće u Univerzalnoj Majci, u Zemlji shvaćenoj kao večni princip svakog života, kao kosmička matrica, sedište i nepresušni izvor svake energije – tada smo već u civilizaciji opadanja, u drugoj eri koja je tradicionalno u vodenom ili lunarnom znaku. Međutim, gde god se sunce i dalje shvata kao čista svetlost, kao „bestelesna muževnost“ lišena istorije i lišena rađanja, gde se čak, držeći se linije „olimpskog“ značenja, pažnja usred-sreduje na sjajnu nebesku prirodu *fiksnih* zvezda – budući da su one oslobođene zakona uspona i zalaska koji će u suprotstavljenoj konцепцијi delovati na to isto sunce kao boga-godinu – u takvim slučajevima opstaje najviša, čista i prvočitna duhovnost (ciklus uranskih civilizacija).

Ovo je sasvim opšta, mada fundamentalna shema. U univerzalnom smislu može se govoriti o *Svetlosti Juga* i *Svetlosti Severa*, i u meri u kojoj takva suprotnost u materiji pomešanoj od onog što je istorijsko – i što, osim toga, ide unatrag sve do veoma drevnih epoha – može imati relativno određene crte, možemo reći: uranska duhovnost i lunarna duhovnost, „Arktik“ i „Atlantida“.

Istorijski i geografski gledano, Atlantidi bi zapravo odgovarao Zapad, a ne Jug. Jugu bi, pak, odgovarala Lemurija koju smo uzgred pomenuli i čijim bi se poslednjim dekadentnim ostacima moglo smatrati određene crne i južnjačke populacije. Ali kako mi, u stvari, sledimo liniju opadanja prvočitne hiperborejske civilizacije, Atlantidu ćemo uzeti tek kao fazu tog opadanja, a Jug ćemo uopšteno razmatrati samo u odnosu na uticaje koje je u atlantskom ciklusu (ali ne samo u njemu, ukoliko se tom izrazu ne da uopšteni tipološki smisao) izvršio na prvočitne rase i borealnu civilizaciju – dakle, u okviru prelaznih oblika koji imaju dvostruko značenje kvarenja prvočitnog nasledja i uzdizanja u čistije oblike htionsko-demonskih tema svojstvenih južnjačkim domorodačkim rasama. Stoga nije rečeno Jug, nego *Svetlost Juga*, a za drugi ciklus upotrebićemo izraz „lunarna duhovnost“ pozivajući se na Mesec kao sjajni, ali ne solarni simbol, koji je gotovo sličan nekoj „nebeskoj zemlji“, to jest nekoj pročišćenoj zemlji (Jug).

Da teme Majke ili Žene, Vode i Zemlje vuku prvočitno poreklo s Juga i da se usled mešanja i prožimanja takođe nalaze u svim kasnijim „atlantskim“ tragovima i sećanjima stvar je zbog mnogih elemenata toliko nesumnjiva da je poneke autore navela na pogrešne zaključke da upravo kult Majke smatraju svojstvenim nordijsko-atlantskoj civilizaciji. Ipak, verodostojna je ideja kojom se Mouru (Môuru) – jedna od „tvorevinâ“ koja je, po *Avesti*,⁴ nasledila arktičko sedište – dovodi u vezu sa „atlantskim“ ciklусом i objašnjava kao „Zemlja Majke“.⁵ Pored toga, ako je neko poverovao da se u preistorijskoj civilizaciji Madeleine (koja je atlantidanskog porekla) raspoznaće prvočitno središte iz kojeg se u neolitu Mediteranom proširila civilizacija u kojoj je Boginja Majka imala toliko nadmoćnu ulogu da se u tom pogledu moglo reći kako „u osvit civilizacije žena posredstvom religije zrači tako živu svetlost da muški lik ostaje neprimećen u senci“,⁶ i ako je neko bio ubeden da je u iberijsko-kantabrijskom ciklusu pronašao iste karakteristike kao kod lunarno-demetrinske misterije koja preovladava u prehelenskoj pelazgijskoj civilizaciji⁷ – u svemu tome sigurno ima istine. Uostalom, Tuata de Danan iz irskog ciklusa, božanska rasa sa Zapada o kojoj je bilo reči, po nekim u svom imenu nosi značenje „narod Boginje“. Legende, predanja i nadistorijske transpozicije koje od zapadnog ostrva prave boravište kakve boginje, kraljice ili vrhovne sveštenice u svakom slučaju su brojne i u tom pogledu pune značenja. Prethodno smo već dali različite napomene o tome. Čuvanje zlatnog voća (koje može imati vrednost tradicionalnog nasledja prve dobe i simbola duhovnih stanja koji su mu svojstveni) u zapadnom Zevsovom vrtu je, kao što se zna, i prema mitu, prepušteno ženama – Hesperidama – i to

⁴Up. *Vendīdād*, I, 4.

⁵H. Wirth, *Der Aufgang der Menschheit*, nav. delo, *svuda*. Termin *Mu* je čest u civilizaciji Maja koja se može smatrati ostatkom upravo južnjačkog ciklusa koji kao sedište ima prastari kontinent koji je obuhvatao Atlantidu i koji se možda široko prema Pacifiku. Izgleda da je u tablicama Maja u *Kodeksu Troana* (Troana) reč o izvesnoj kraljici ili božanskoj ženi Mu koja je, između ostalog, prodrla na Zapad prema Evropi. U svakom slučaju, Ma (Mâ) ili Mu ime je najvažnije boginje-majke drevnog Krita.

⁶Up. F. Cornelius, *Die Weltgeschichte und ihr Rhythmus*, München, 1925, str. 11–14; A. Mosso, *Le origini della civiltà mediterranea*, Milano, 1909, str. 90, 100, 118.

⁷Up. J. J. Bachofen, *Das Mutterrecht*, Basel, 1897, § 164 [it. prev.: *Il Matrariato*, Einaudi, Torino, 1988, t. 2].

upravo Atlantovim kćerkama. Prema nekim gaelskim sagama, atlantskim Avalonom vladala je kraljica devica, žena koja se javlja Kondli da ga odvede u „Zemlju Živih“ što – po simbolima – govori da se u njoj nalaze samo žene i deca.⁸ A kad Hesiod iznosi da je srebrno doba odlikovalo upravo veoma dugo „detinjstvo“ *pod materinim okriljem*,⁹ to je ista ideja izražena istom simbolikom. I sâmo ime *srebrno* doba naznačava lunarnu svetlost, lunarno-matrijarhalnu epohu.¹⁰ U pomenutim keltskim mitovima žena predstavlja stalnu temu, a ona je ta koja heroja čini besmrtnim na zapadnom ostrvu.¹¹ Tome odgovaraju (1) helenska legenda o Kalipso, Atlantovoj čerki, kraljici tajanstvenog ostrva Oigije, božanskoj ženi koja uživa besmrtnost i podaruje je onima koje ona izabere;¹² (2) tema „device na prestolu morâ“ duž zapadnog puta kojeg je prevalio Gilgameš – device koja je i boginja mudrosti i čuvarka života, i koja se između ostalog izgleda meša i sa samom boginjom-majkom Ištar;¹³ (3) nordijski mit vezan za Iduna i njegove jabuke što obnavljaju i obezbeđuju večni život;¹⁴ (4) dalekoistočno predanje o već pomenutom „zapadnom raju“, sa aspekta po kojem se on naziva i „Zemlja Zapadne Žene“;¹⁵ i najzad (5) meksička tradicija vezana za božansku ženu, majku velikog Huicilopočtlija

⁸Up. P. W. Joyce, *Old Celtic Romances*, nav. delo, str. 108 i dalje.

⁹Hesiod, *Opera et Dies*, stihovi 129–130.

¹⁰Up. J. J. Bachofen, *Das Mutterrecht*, nav. delo, § 148.

¹¹Up. E. Beauvois, *L'Elysée transatlantique*, nav. delo, str. 314–315, 291–293; 314; t. VIII, str. 681 i dalje. U istom odjeku sazdana je srednjovekovna legenda o monasima koji u Atlantiku pronalaze zlatni grad i nikad neumre proroke; javlja im se kip žene usred mora, napravljen od bronze (Venerin metal), da pokaže put.

¹²Homer, *Odiseja*, I, 50; VII, 245, 257; XXIII, 336. Na pomenuto se može nadovezati i ono što kaže Strabon (*Geographica*, IV, iv, 5) o ostrvu blizu Britanije gde je vladao Demetrin i Korin kult (kao u pelazgiskom Egeju). Dok Ovidije (*Fasti*, II, 659) čini od Ane atlantidansku nimfu, Ana – Ana Perena – nije drugo do personifikacija nepresušne hrane koja daruje besmrtnost (sanskr. *anna*), i vrlo često je povezana sa zapadnim Jelisejem.

¹³Up. P. Jensen, *Das Gilgamesch Epos*, Strassburg, 1906, t. I, str. 28.

¹⁴*Gylfaginning*, 26, 42; up. *Hávamál*, 105.

¹⁵Up. A. Réville, *La religion chinoise*, nav. delo, str. 430–436 o kraljevskoj Majci Zapada koja se predstavlja i u vezi s „planinom“ Kunlun, koja poseduje eliksir besmrtnosti i u legendi od smrtnog života otima kraljeve, poput Vangmua. U ovoj dalekoistočnoj konцепцијi jasno je vidljiva suprotnost između dve komponente: čista zapadna zemlja, koja je sedište Majke, i Amitabino (Amithaba) kraljevstvo, iz kojeg su žene strogo isključene (up. str. 524).

(Huitzilopochtli), koja postaje vladarka svete okeanske zemlje Astlana.¹⁶ To su odjeci koji posredno ili neposredno upućuju na istu ideju; to su sećanja, simboli i alegorije koje treba dematerijalizovati i pretvoriti u univerzalne pojmove koji upućuju upravo na izvesnu „lunarnu“ duhovnost, na izvesno *regere* i učestvovanje u nepropadljivom životu. Sve ovo je iz solarnog i muževnog znaka prešlo u lunarni i „ženski“ znak Božanske žene.

Do istog zaključka moglo bi se možda stići preko helenског mita o Afroditi – boginji koja je u svojim azijskim varijantama karakteristična za južnjačku komponentu mediteranskih civilizacija – jer je ona bila rođena iz voda putem *devirilizacije* prvo bitnog nebeskog boga, Urana, komе poneko čak pripisuje (kao što je slučaj sa Kronosom), zlatno doba ili polarno sedište. Prema tradiciji drevnije *Ede*, pojavom ženskog elementa – „tri moćna devojčeta, kćeri divova“¹⁷ – zatvorilo bi se zlatno doba i započele bi prve borbe između božanskih rasa (Asi i Vanii), a zatim i između divova i božanskih rasa; ove borbe, kao što ćemo videti, odražavaju duh kasnijih doba.

U svom osnovnom htionskom aspektu žena je zajedno s demonima zemlje bila zapravo glavni predmet južnjačkih starosedelačkih kultova. Otud će proizaći velike azijsko-južnjačke htionske boginje i one koje prikazuju nakazni stetopigični ženski idoli ranog megalita.¹⁸ Upravo je ta boginja južnog sveta – ali preobražena, svedena na čist, gotovo demetrinski oblik (kojeg ona pokazuje već u pećinama Brasamponija, gde je ostavio tragove čovek iz Orinjaka) – morala da bude uvedena u novu civilizaciju zapadno-atlantskog porekla i da u njoj dominira.¹⁹ Od neolita sve do mikenskog perioda, od Pirineja do Egipta, tragom

¹⁶Up. E. Beauvois, *L'Elysée des Mexicains*, nav. delo, str. 318–321, povodom božanskih žena ili nimfi koje, prema Keltima i Meksikancima, nastanjuju transatlantski Jelisej.

¹⁷Up. *Völuspá*, 7–8. Tekst kaže da pre dolaska žena „zlatne stvari nisu trpele kvarenje“. Takve stvari pronalaze se posle kraja ciklusa „sumraka bogova“ (*Völuspá*, 59). I prema *Gylfaginning*, 14, „zlatno doba se okončalo pojmom nekih žena“.

¹⁸Up. A. Mosso, *Excursioni nel Mediterraneo*, Milano, 1910, str. 211 i dalje; *Le origini della civiltà mediterranea*, nav. delo, str. 90 i dalje.

¹⁹Pojava demetrinskih civilizacija, u smislu pročišćenja južnjačkih i starosedelačkih telursko-demonskih kultova, mogla bi odgovarati jednom od tumačenja mita o Ateni, olimpskoj boginji sa sjajnim obeležjima i personifikacijom pobede, koja uništava Gorgone koje su bile rodene na dalekom Zapadu i tamu imale svoje sedište (Hesiod, *Theogonia*, 270 i dalje). A na dalekom Zapadu, po nekim, bila je rođena i sama Atena (up. W 11

atlantskih kolonizatora pronalaze se gotovo isključivo ženski idoli, a u kultu više sveštenice nego sveštenici ili pak, neretko, i feminizirani sveštenici.²⁰ U Trakiji, u Iliriji, u Mezopotamiji, ali i među keltskim i nordijskim lozama, s odjecima sve do vremena Germana, i naročito u Indiji u onom što je sačuvano u nekim južnjačkim oblicima tantičkog kulta i u preistorijskim tragovima takozvane civilizacije Mohendžo Daro, provlači se isti motiv – da ne govorimo o novijim oblicima, o kojima će kasnije biti više reči.

Ovo bi bio kratak osrvt na prvobitne htonske korene teme svojstvene „Svetlosti Juga“, na koju je mogla biti preneta južnjačka komponenta prisutna u civilizacijama, tradicijama i institucijama koje su zasnovane posle velikog pokreta sa Zapada na Istok; ovo je razlažuća komponenta, koja se suprotstavlja dok se još podražava prvobitni tip olimpsko-uranske duhovnosti, vezan za rase najneposrednjeg polarnog porekla (nordijsko-atlantskog) ili za one koje su u svakom slučaju umele da održe i ponovo zapale vatru primordialnog predanja čak i u zoni uticaja veoma različitih od onih iz prvobitnog sedišta.

S obzirom na skrivenu vezu između onoga što se odvija na vidljivom planu, prividno se oblikujući prema spoljnim uslovima, i onoga što se pokorava sodbini i najdubljem duhovnom značenju, povodom takvih uticaja ovde se možemo okrenuti samim faktorima okoline i klime da bismo analogno objasnili diferencijaciju do koje je došlo. Posebno u periodu duge ledene zime bilo je prirodno da u rasama sa Severa iskustvo sunca, svetlosti i same vatre deluje u smislu duhovnosti koja oslobođa, tako da je uransko-solarna, olimpska ili priroda nebeske vatre izbila u prvi plan u sakralnoj simbolici ovih rasa više nego u drugim. Uz to su oština klime, jalovost tla, potreba za lovom i napokon potreba za seobom, za prelaženjem nepoznatih mora i kontinenata, morale prirodno da one koji su iznutra čuvali ovo duhovno iskustvo sunca, sjajnog neba i vatre oblikuju u soj ratnika, osvajača i moreplovaca – u toj meri da je sinteza između duhovnosti i muževnosti

Roscher, *Nektar und Ambrosia – Grundbedeutung der Aphrodite und Athene*, Leipzig, 1883, str. 93, 94, 98; *Die Gorgonen und Verwandtes*, nav. delo, str. 37, 130). Treba se, pored toga, prisetiti sukoba između Atene i Posejdona za prevlast nad Atikom (up. Apolodor, II, 177) – sukoba koji odražava suprotnost dveju civilizacija od kojih je ona Posejdona drevnja.

²⁰Up. A. Mosso, *Escursioni nel Mediterraneo*, nav. delo, str. 211 i dalje.

produbljena, o čemu se karakteristični tragovi čuvaju u indoevropskim rasama.

Upravo u vezi s tim osvetjava se i drugi aspekt već istaknute simbolike *svetog kamenja*. Kamen, stena, jeste izraz čvrstine, duhovne nepropadljivosti, sakralne i istovremeno čelične muževnosti „Spasenih iz voda“. On obeležava glavno svojstvo onih koji su postepeno zavladali u novim vremenima, koji su stvorili poslepotopsku tradicionalnu središta u mestima gde se, upravo preko simboličnog kamena kao varijante *omfalosa*, često ponovo pojavljuje znak „središta“, „pola“, „Božje kuće“.²¹ Otud helenska tema o *drugoj rasi rođenoj iz „kamena“ posle potopa*,²² otud se za Mitru mislilo da je rođen iz kamena, i otud kamenje pokazuje prave kraljeve (up. I, 4) ili se nalazi na početku *via sacra* (rimski *lapis niger*); otud iz svetog kamenja treba izvući sudbonosne mačeve, i otud se od meteoritskog kamenja, „nebeskog“ ili „gromovskog kamenja“ često pravila sekira, oružje i simbol preistorijskih osvajača, u vezi sa već pomenutim.

Na Jugu je, prema tome, bilo prirodno da predmet najneposrednjeg iskustva ne bude solarni *princip*, već da to budu njegovi *efekti* u bujnoj plodnosti vezanoj za zemlju – da se, dakle, središte pomeri prema Majci Zemlji kao *Magna Mater*^{*}, a simbolika prema htonske božanstvima ili entitetima, prema bogovima vegetacije i biljne i životinjske plodnosti, dok je vatra s aspekta božanskog, nebeskog i blagotvornog prešla na suprotni aspekt: „niži“, dvosmislen, telurski. Povoljna klima i prirodno izobilje morali su zatim navesti većinu na opuštanje, na mir, odmor, na neko kontemplativno nestajanje pre nego na aktivno samopotrđivanje i samoprevazilaženje.²³ Tako i u nizu svega onoga što u određenoj meri može biti uslovljeno spoljnim faktorima, u tradicijama Juga preovlađuju htonske teme i patos umiranja i ponovnog rađanja (dok „Svetlost Severa“, nasuprot tome, prate muževni *ethos* i

²¹Up. R. Guénon, *Le Roi du Monde*, pogl. X. Termin *baithél, bétbil*, koji odgovara *omfalosu*, na hebrejskom ne znači drugo – kao *Bait-le* ili *Bethel* – do „Božja kuća“. Up. i L. E. de Paini, *Pierre Volonté* (Paris, 1932), koji se bavi ovim motivom, ali ne bez izmaštanih udaljavanja od teme.

²²Arnobije, XI, 5.

*Lat.: Velika Majka. – *Prim. prev.*

²³U tekstu *Zhongyong* (X, 1–4) karakteristično je da je suprotnost između herojske muževne sile (čak i u materijalizovanom smislu) i mokog i saosećajnog stava preneta na Sever i Jug.

ratnička duhovnost sa čvrstom voljom da se vlada, propaćeni solarnim i uranskim znacima), čemu odgovaraju određena naklonost prema promiskuitetu, bekstvu i opuštanju, panteistički naturalizam čas čulnih, čas mističnih i kontemplativnih boja.²⁴

U svakoj istorijskoj epohi koja je usledila nakon spuštanja borealnih rasa može se uočiti delovanje dveju antagonističkih težnji koje su, u jednom ili u drugom obliku, ponavljale upravo osnovni polaritet Sever–Jug. U svakoj kasnijoj civilizaciji moći ćemo da prepoznajemo dinamički proizvod susreta ili sudara takvih težnji, koji je doveo do stvaranja manje-više trajnih oblika – sve do prevladavanja onih sila i procesa koji su vodili do kasnijih doba, bronzanog i gvozdenog. I ne samo to: koliko unutar svake pojedinačne civilizacije, toliko i u borbi između različitih civilizacija – u nastupanju jedne ili u nestajanju druge – naslutice se često nadjavlja značenja i moći će ponovo da se uoči nadolazak ili urušavanje sila koje podstiče jedan od dva duhovna pola, s većim ili manjim pozivanjem na etničke slojeve koji su prvobitno upoznali „Svetlost Svera“, ili su, u ekstazama Juga, bili očarani Majkama.

6. CIVILIZACIJA MAJKE

Da bismo nastavili sa ovakvim istraživanjem, neophodno je da tipološki preciznije ukažemo kakvi su oblici civilizacije nasledili onu prvobitnu. Kao prvo, pozabavimo se samim pojmom „Civilizacije Majke“.¹

Tu civilizaciju, u stvari, karakteriše metafizička transpozicija koncepta žene kao principa i suštine rađanja. Boginja izražava najvišu stvarnost, a svako biće, koncipirano kao sin, javlja se u odnosu na nju kao nešto uslovljeno i potčinjeno, lišeno sopstvenog života, pa stoga propadljivo i efemerno. Takođe su tipa velike azijsko-mediteranske boginje života: Izida, Ašerat, Kibela, Tanit, a pre svega Demetra, središnja figura pelazgijsko-minojskog ciklusa. Predstava solarnog principa kao deteta koga u naručju drži Velika Majka, te stoga kao nečega što je rođeno; egipatsko-minojske predstave kraljica ili božanskih žena koje nose lotos i ključ života; Ištar, o kojoj jedna od najstarijih himni kaže: „Izvan tebe nema nijednog pravog boga“, a koja je nazvana *Ummu ilani*, odnosno Majka bogova; različite, često kosmološki intonirane aluzije na prvenstvo principa „noći“ nad principom „dana“ koji sviče iz njenih grudi – dakle nadmoć mračnih i lunarnih božanstava nad onim ispoljenim i dnevnim; karakterističan osećaj „okultnog“ kao usuda, kao nevidljivog fatalističkog zakona kojem niko ne može izmaći; prednost (u pojedinim arhaičnim simbolikama koje su često povezane s lunarnim prenešenjem sa solarnim označavanjem vremena) znaka ili boga Meseca u odnosu na znak Sunca (na primer, vavilonski Sin naspram Šamaša) i inverzija usled koje Mesec ponekad poprima muški rod, a Sunce ženski; uloga pripisana principu Vodā i korelativni kult zmije i sličnih bića i, na drugom planu, podređen položaj Adonisa u odnosu na Afroditu, Virbiju u odnosu na Dijanu, nekih obličja Ozirisa – pretvorenenog iz svog prvobitno solarnog oblika u lu-

²⁴Naglašavajući da simbolika Sunčevih solsticija ima „polarni“ karakter, dok se simbolika ravnodnevica odnosi na pravac zapad-istok, pa stoga i na „atlantsku“ civilizaciju, iz perspektive sveukupnih do sada izloženih činjenica veoma je zanimljivo razmotriti smisao izvesnih proslava ravnodnevice upravo u njihovoј vezi s temama južnih civilizacija uopšte. U tom pogledu veoma je značajno tumačenje Julijana Imperatora (*Mater Deorum*, 173 d, c, 175 a, b [it. prev.: *Inno alla Madre degli Dei*, Il Basilisco, Genova, 1983]). Tokom ravnodnevice Sunce izgleda kao da je izbeglo svojoj orbiti i svom zakonu, kao da se gubi u bezgraničnom: to je trenutak kada je u najvišem stepenu „antipolarno“ i „antiolimpško“. Ovaj zanos prema bekstvu odgovara, s druge strane, *patusu* promiskuitetnih svetkovina koje su se proslavljale kod nekih naroda tokom prolećne ravnodnevice upravo u ime Velike Majke; te svetkovine su ponekad čak povezane s mitom o „kastraciji“ njenog solarnog sina-ljubavnika.

¹Citaoca upućujemo na J. J. Bahofena, *Das Mutterrecht*, Basel, 1897, da bi video do koje se tačke ovde mogla upotrebiti dokumentacija ovog naučnika i u kojoj meri su njegove tvrdnje uklopljene u širi i savremen način razmišljanja.

narnog boga voda – u odnosu na Izidu,² Jahusa u odnosu na Demetru, azijskog Herukla u odnosu na Militu, itd. – svi navedeni primjeri, više ili manje neposredno, imaju iste pobude i izvorišta.

Uostalom, na neolitske statuice Majke sa Sinom nailazi se po čitavom Jugu, od Mesopotamije do Atlantika.

U kritskoj civilizaciji, gde se zemlja porekla umesto „otadžbina“ (πατρίς) zvala „maternjom zemljom“ (μητρίς) – zbog čega takođe predstavlja specifičnu vezu s atlantsko-južnjačkom civilizacijom³ i sa supstratom još drevnijih kultova Juga – bogovi su smrtni. Poput leta, oni svake godine pretrpe smrt.⁴ U kritskoj civilizaciji Zevs (*Teshub*) nema oca, a majka mu je vlažna zemlja. Prema tome, „žena“ je prapočetna, dok je Bog nešto „rođeno“ i smrtno, te se njegov grob pokazuje na kritskoj planini.⁵ Besmrtn je, međutim, nepromenjivi ženski supstrat svakog života. Kada se prorede senke hesiodskog Haosa, pojavljuje se crna Geja – μέλανων γαῖα – ženski princip. *Bez muža*, pošto je rodila „velike planine“, Okean i Pont*, Geja rađa svog sopstvenog muškarca i mladoženju. Čitavo jedno božansko pokolenje koje je poteklo od Geje (kao što je Hesiod izneo oslanjajući se na predanje koje ne treba mešati sa čisto olimpskim predanjem) predstavljeno je kao svet podložan pokretu, promeni i nastajanju.

Na nižem stupnju, a na osnovu tragova očuvanih sve do istorijskih vremena u izvesnim azijsko-mediteranskim kultovima, mogu se zapaziti određeni ritualni izrazi karakteristični za ovo izvrtanje vrednosti. Uzeli smo u obzir sakajske** i frigijske svetkovine. Sakajske svetkovine u čast velike Boginje imale su kao vrhunac ubijanje nekog

²Up. Plutarh, *De Iside et Osiride*, XLI, XXXIII. Diodor (I, 27) izveštava da je u Egiptu kraljica uživala moći i počasti veće od kraljevih, čime se odražavala činjenica da je Izida nadživelia Ozirisa i da se stoga njoj duguje vaskrsenje tog boga i darivanje čovečanstva mnogim blagodatima (budući da je upravo ona ta koja otelovljuje besmrtni princip i saznanje). Mi bismo, ipak, istakli da se takvo gledište odnosi tek na period opadanja prvobitne egipatske civilizacije.

³Up. J. J. Bachofen, *Das Mutterrecht*, nav. delo, § 1 (str. 28). Herodot (I, 173) podseća da se Likijci, poreklom Krićani, „nisu raspoznавали по имену оца, већ мајке“.

⁴Up. F. Cornelius, *Weltgeschichte*, nav. delo, str. 39–40.

⁵Kalimah, *Zeus*, I, 9–15. Up. J. J. Bachofen, *Das Mutterrecht*, nav. delo, § 36.

*Duboko pusto more, inače stari naziv za Crno more i zemlje oko nje. — *Prim. prev.*

**Skitsko nomadsko pleme. — *Prim. prev.*

čoveka koji je vršio ulogu muškarca-kralja.⁶ Svrgavanje muževnog elementa prilikom proslave boginje susreće se i u kastraciji koja se, kao što je već napomenuto, vršila u Kibelinim misterijama: sveštenici su se katkada, posednuti Boginjom, u mahnitoj pomami fizički lišavali svoje muškosti da bi se preobrazili u ženski tip, shvaćen kao najviše ispoljenje svetog.⁷ Razmotrimo sledeće činjenice: od hramova Artemide u Efusu, preko Astarte pa sve do Hiperopolisa sveštenici su često bili evnusi;⁸ i lidijski Herkul, noseći ženske haljine, tri godine služi zapovedničkoj Omfali koja je, kao i Semiramida, zapravo slika božanske žene; učesnici pojedinih misterija posvećenih upravo Herkulju ili Dionisu preoblačili su se u žene; činjenica je da kod nekih drevnih germanskih rođova sveštenici obučeni u žene bdiju u svetoj šumi; povrh toga, radi ritualnog zamjenjivanja pola kipovi boginje Nana-Ištar u Susu i Venere na Kipru su nosili muška obeležja, a žene u muškoj odeći zajedno s muškarcima preobučenim u žene proslavljale su njen kult;⁹ napokon, tu je minojsko-pelazgijsko prinošenje *slomljenog oružja* Boginji¹⁰ i otimanje hiperborejskog ratničko-sakralnog simbola, sekire, koje vrše amazonske figure i ženska božanstva Juga. U svemu ovome imamo

⁶Up. Dion Hrizostom, *Or*, IV, 66. Ako savremena tumačenja koja u takvom obredu vide ubistvo „duha vegetacije“ spadaju u uobičajene izmišljotine „etnologa“, ostaje ipak istinito i tačno da je odlika ovih sakajskih obreda pretežno htosna i da se oni pronalaze i kod mnogih drugih naroda. Filon iz Biblosa (fragm. 2, 24) u vezi s tim podseća na Kronosovo žrtvovanje svog sina pošto ga je odenuo u kraljevsku odeždu. Kronos ovde, naravno, nije kralj zlatnog doba, već predstavlja pre svega vreme koje u narednim epohama osvaja moć nad svakom vrstom života i kom je nov olimpski rod (Zeus) izmiče tek zahvaljujući kamenu. Žrtvovanje podseća na prolazni karakter kojeg pokazuje svaki život, čak i kad je zadenut kraljevskim oblijem. Kako se u sakajskim svetkovinama za ulogu kralja koga je trebalo ubiti birao neki zarobljenik osuđen na smrt – kao što je, prema istini Majke, svako biće već po svom rođenju osuđeno na smrt – to bi, dakle, moglo sadržati duboko značenje. Up. C. Clemen, *Religionsgeschichte Europas*, nav. delo, t. I, str. 189–190.

⁷Up. J. G. Frazer, *Atys et Osiris*, Paris, b. g., str. 226; F. Cornelius, *Weltgeschichte*, nav. delo, str. 11–14, za ono što se odnosi na analogue konceptije raširene među kamitskim rasama.

⁸F. Cornelius, *Weltgeschichte*, str. 5.

⁹Up. Makrobije, *Saturnalia*, III, 7, 2 i dalje; J. G. Frazer, *Atys et Osiris*, nav. delo, str. 207, 227, 295. Analogna izmena pola dogadala se u Argu, na proslavi Hibristika, pored toga što postoji u svadbenom obredu sačuvanom kod nekih drevnih tradicija ili u upotrebi kod nekih divljih zajednica, degenerisanih ostataka nestalih civilizacija.

¹⁰Up. A. Mosso, *Le origini della civiltà mediterranea*, nav. delo, str. 271–273.

istina fragmentarne, materijalizovane ili iskrivljene, ali zato ne i manje karakteristične odraze jedne složene koncepcije po kojoj se (pošto je žensko postalo osnovni simbol svetosti, snage i života) faktor beznačajnosti, unutrašnje nepostojanosti i bezvrednosti, propadljivosti i duhovne klonulosti povezuje s muškošću i sa muškarcem uopšte.

Mater = zemlja, *gremium matris terrae**. Otuda se, što je najbitnije, u istom tipu civilizacije južnjačkog korena i u istom opštem značenju, u svim vidovima kultova, mitova i obreda gde preovladava htomska tema pojavljuje muški element; nije reč samo o boginjama, nego i o bogovima zemlje, rasta, prirodne plodnosti, voda i podzemne vatre. U podzemnom i u okultnom svetu vladaju prvenstveno Majke, ali u smislu noći i mraka, suprotnosti nebu (*coelum*), pošto nebo može takođe da podrazumeva opštu ideju nevidljivog, ali u njenom višem, svetlom – upravo nebeskom aspektu. Uostalom, postoji osnovna i dobro poznata suprotnost između *Deus*, tipa svetlosnih božanstava indoevropskih loza,¹¹ i *Al*, shvaćenog kao predmeta demonsko-ekstatičnog i frenetičnog kulta tamnih rasa Juga, lišenih svake prave natprirodnosti. U stvari, inferiorno-demonski element, elementarna vladavina podzemnih moći, određuje onaj najniži aspekt kulta Majke. Nasuprot svemu tome nalazi se bezvremena i nepromenljiva „olimpska“ stvarnost u svetlu sveta inteligibilnih bića (κόσμος νοητός) ili dramatizovana u vidu božanstava rata, pobjede, sjaja, visina i nebeske vatre.

Kao mesto od posebne važnosti, možemo istaći da se upravo navedeno gledište reflektuje u činjenici da je u južnjačkim civilizacijama (gde dominira telursko-ženski kult) sahranjivanje bilo preovlađujući pogrebni obred, dok su nordijsko-arijske civilizacije prvenstveno vršile kremaciju. Kroz sahranjivanje pojedinac se ne pročišćava i ne oslobađa zemnih ostataka niti se uzноси u više sfere, nego se vraća u dubine zemlje i ponovo raspada u htomskoj *Magna Mater*, odakle je dobio svoj efemerni život. Otud su najdrevniji etnički slojevi Juga smatrali da se kraljevstvo mr-

tih nalazi pod zemljom, a ne na nebu.¹² Po svom simboličnom značenju, dakle, obred sahranjivanja mrtvih spada u obeležja ciklusa Majke.

Tako bi se uopštavanjem mogla čak utvrditi veza između ženskog shvatanja duhovnosti i *panteizma*, u smislu da je *Sve* koncipirano kao veliko more u kojem se jezgro pojedinačnog bića gubi poput zrnca soli. Tu je ličnost iluzorna i trenutna pojавa jedinstvene nediferencirane supstance, duh i priroda istovremeno; ona je jedina stvarna i tu uopšte nema mesta za neki zaista transcendentni poređak. Ipak, treba dodati – a to će biti važno za određivanje smisla narednih ciklusa – da oblici u kojima se božansko koncipira kao ličnost predstavljaju nešto izmešano, ali u osnovi slično;¹³ u njima pronalazimo vezu između naturalističkog odnosa čovekovog rađanja i stvaranja i odgovarajućeg *patosa* čiste zavisnosti, poniznosti, pasivnosti, povlačenja i odricanja od sopstvene volje. U tom pogledu zanimljivo je Strabonovo mišljenje (*Geografija*, VII, 3,4) da je molitvu (na planu jednostavne pobožnosti) muškarci prenela žena.

Dok smo govorili o doktrini, naglasili smo da materijalizacija muževnog predstavlja neizbežno naliće svake feminizacije duhovnog. Ovaj motiv se javlja u smislu kasnijih preobražaja civilizacije koji tradicionalno odgovaraju bronzanom (ili čeličnom), a zatim i gvozdenom dobu, ali se njime mogu tačno naznačiti drugi aspekti civilizacije Majke.

Uz materijalistički shvaćenu muževnost – u smislu fizičke snage, čvrstine, zatvorenosti i snažnog dokazivanja – žena je zbog svojih sposobnosti da oseća, da se žrtvuje i da voli (a ne samo zbog tajne rađanja) mogla izgledati kao predstavnik višeg principa; tako je ona kroz spoznaju različitu od spoznaje jednostavne materijalne sile zbog toga mogla stići autoritet i u izvesnoj meri izgledati kao slika univerzalne Majke. Stoga nije protivurečno što se u nekim slučajevima duhovna, pa čak i društvena ginekokratija ne javlja u feminiziranim društvima, nego se javlja u ratobornim i ratničkim društvima.¹⁴ Zapravo, opšti simbol

*Lat.: krilo majke zemlje. – *Prim. prev.*

¹¹Up. na primer, L. Preller, *Römische Mythologie*, nav. delo, str. 45–46. „Bogovi“, kao što objašnjava Varon (I, v, 66), jesu upravo bića svetlosti i dana. Nebo je u poreklu svake stvari i izražava najvišu moć. Zevos koren – kao i Jupiterov, koji je *Deus Pater* – jeste onaj isti kojeg imaju *deva*, *Dianus* i slični, s pozivanjem na misao o blistavosti neba i svetlosti dana.

¹²Up. F. Cornelius, *Weltgeschichte*, nav. delo, str. 15–16.

¹³Podrazumeva se da se ovde pozivamo na slučajevе u kojima ovakvo postupanje nije svojstveno samo nižim slojevima neke civilizacije i egzoteričnom aspektu neke tradicije, niti ulazi kao prolazna faza u asketski put, već daje ekskluzivno obeležje svakom odnosu sa božanskim.

¹⁴Up. J. J. Bachofen, *Das Mutterrecht*, nav. delo, § 9.

srebrnog doba i atlantskog ciklusa nije demonsko-telurski ili grubo naturalistički (kao u slučaju ciklusa primitivnih preistorijskih ženskih idola), nego je onaj simbol u kojem se ženski princip već uzdiže u čistiji oblik – gotovo kao u drevnom simbolu Meseca kao pročišćene ili nebeske Zemlje (οὐρανή αἱθερίη γῆ) koja, kao takva, vlada nad svim što je zemaljsko.¹⁵ Ženski princip uzdiže se u duhovni ili barem moralni autoritet koji sebe čini vrednim samo u odnosu na materijalne i fizičke muževne nagone i svojstva.

Tamo gde su se ženskim likom, pre svega, zaodenula bića koja ne samo da štite prirodnji običaj i zakon i osvećuju se za svetogrđe ili zločin (od nordijskih Norni do Erinija, Temide i Dike), nego posreduju dar besmrtnosti – tamo treba prepoznati upravo ovaj viši oblik koji se uopšteno može odrediti kao *demetrinski*, pošto je u vezi sa čistim simbolima Devica i Majki koje začinju bez muža ili, na primer, sa Cererom, boginjom zemljoradnje i useva.¹⁶ Između *demetrinskog* i *afrodiskog* tipa postoji suprotnost. U vezi s takvom diferencijacijom možda je i suprotnost koja postoji u dalekoistočnim tradicijama između „Čiste Zemlje“ što pripada „Ženi Zapada“ i podzemnog kraljevstva *Ema-O*, ili pak ona u helenskim predanjima, koja se javlja između simbola Atene i Gorgona, koje je ona potukla. *Demetrinska dubovnost, čista i mirna put lunare svetlosti, tipološki određuje Srebrno doba i verovatno ciklus prve atlantske civilizacije*. Međutim, istorijski gledano ona nije originalna, već je proizvod transformacije.¹⁷ Tamo gde je simbol postao stvarnost potvrđuju se oblici stvarne ginekokratije na čije tragove se nailazi u najdrevnijim supstratu mnogih civilizacija.¹⁸ Tu

¹⁵J. J. Bachofen, *Das Mutterrecht*, nav. delo, §§ 8, 148. Julijan Imperator (*Helios*, 150a) smatra Selenu principom koji, mada ne dostiže inteligibilni svet ili svet bića, „ureduje materiju posredstvom oblika i odstranjuje iz nje ono što je u njoj divlje, nepokorno i neuredno“.

¹⁶Up. J. J. Bachofen, *Das Mutterrecht*, nav. delo, § 68.

¹⁷Bahofenova gledišta, u mnogim tačkama tradicionalno validna, treba odbaciti ili makar upotpuniti tamo gde, pozivajući se na element vezan za zemlju i Majku i prepostavljajući ga kao prvobitan i drevniji, predočavaju nešto kao spontanu evoluciju od nižeg ka višem, mada je u stvari reč o oblicima „ukrštanja“ između nižeg (Jug) i višeg (hiperborejskog elementa).

¹⁸Kao karakterističan tip može se navesti, na primer, legenda o Jurupariju (up. E. Stradelli, *Legenda dell'Jurupary*, u *Bullettino della Società Geografica*, 1890, str. 659 i dalje, 798 i dalje), koja verovatno odražava smisao nešto novije peruanske civilizacije. Jurupari je junak koji se javlja u društvu kojim upravljaju „žene“ da bi otkrio tajni solarni zakon rezer-

je prepostavka da, kao što se lišće ne rađa jedno iz drugog nego sa stabla i grana, tako se i čovek rađa od majke. Sin ne održava rasu, on ima čisto individualnu egzistenciju ograničenu na vreme svog zemaljskog postojanja. Kontinuitet pak počiva na žensko-materinskom principu. Otud sledi posledica da je žena kao majka u središtu i u osnovi prava naroda ili porodica i prenosnica nasleđa po ženskoj liniji.¹⁹ Ako se s porodice pređe na društvenu grupu, stiže se do struktura kolektivističkog i komunističkog tipa: pozivanjem na jedinstvo porekla i materinski princip, čiji su svi na podjednak način sinovi, *aequitas* postaje *aequalitas*^{*}, uspostavljuju se odnosi univerzalnog bratstva i izjednačenosti, afirmiše se nekakvo saosećanje koje ne zna za granice ni za razlike, rađa se sklonost da bude zajedničko sve što se poseduje i što je, uostalom, poklon Majke Zemlje. Ako su se na svetkovinama kojima su se i u relativno novijim periodima proslavljale htonske boginje i vraćanje velikoj Majci Života (mada ne bez ponovnog oživljavanja orgijastičkog elementa svojstvenog najnižim južnjačkim oblicima) svi ljudi osećali slobodni i jednak, ako kastinske i klasne podele nisu više važile nego su staviše mogle biti preokrenute, i ako su važili opšta sloboda i uživanje u promiskuitetu – u svemu tome se, dakle, zadržava pomenuti motiv.²⁰

S druge strane, takozvano prirodno pravo i komunistički promiskuitet svojstven mnogim divljim društvima totemističkog tipa (Afrika, Polinezija) – sve do takozvanog slovenskog *mira*^{*} – gotovo uvek ističu karakterističnu sliku „civilizacije Majke“, čak i tamo gde nije bilo matrijarhata, gde je pre reč o ostacima telurizma inherentnog nižim autohtonim rasama nego o mešavini varijacija primordijalne borealne civilizacije. Osim u Platonovoј priči o prvobitnoj Atlantidi, komunistička tema sjedinjena s idejom o društvu koje ne zna za ratove, koje je slobodno i skladno, postoji i u raznim opisima prvih doba, uključujući i zlatno doba. Ali u pogledu ovog poslednjeg, zbrku nam izaziva zamena jednog novijeg događaja drugim da-

visan samo za muškarce, koji je protiv drevnog zakoma majki, i kojeg treba podučavati u svim zemljama. Jurupari se potom, poput Kecalkoata, povlači u svetu zemlju na istoku Amerike.

¹⁹Up. J. J. Bachofen, *Das Mutterrecht*, nav. delo, §§ 4, 11, 15.

^{*}Lat.: jednakost postaje istovetnost. – *Prim. prev.*

²⁰J. J. Bachofen, *Das Mutterrecht*, nav. delo, §§ 12, 66.

^{*}Rus.: svet; ruska seljačka zemljšnja zajednica. – *Prim. prev.*

leko starijim sećanjem. „Lunarna“ tema mira i zajednice u naturalističkom smislu ima malo toga zajedničkog sa onom koja odlikuje prvo doba.²¹

Međutim, kada se jednom otkloni ova zabluda i na svoje pravo mesto (ne u ciklus Zlatnog, nego Srebrnog doba, doba Majke, koje treba smatrati *drugim* dobom) vrate predanja očuvana kod mnogih naroda, a koja su u vezi s prvobitnim svetom – mirnim svetom bez ratova i bez podela, svetom zajednice u dodiru s prirodom – ta predanja postaju veoma značajna i potvrđuju već rečeno.

S druge strane, ovakvim razmišljanjima možemo stići do poslednje morfološke karakterizacije od suštinske važnosti. Ako se pozovemo na ono što smo u prvom delu ovog rada izneli o značenju prvobitnog kraljevskog dostojanstva i o odnosima između njega i sveštenstva, može se prepoznati da u tipu društva kojim upravlja sveštenička kasta – kojom stoga dominira njoj svojstven „ženski“ tip uzdizanja duha – i koje potiskuje kraljevsku funkciju na potčinjenu i samo materijalnu ravan, vlada ginekokratsko-lunarni duh, jedna demetrinska forma (posebno ako je takvo društvo usmereno na ideal mističkog jedinstva i bratstva). Nasuprot tipu društva artikulisanom prema preciznim hijerarhijama, nadahnutom „trijumfalnim“ uznošenjem duha i s kulminacijom u kraljevskoj natčovečnosti, ovaj tip odražava istinu Majke u njenoj sublimaciji, u skladu sa onom koja je verovatno odlikovala najbolji period atlantskog ciklusa i koja se ponovila i sačuvala u kolonijama koje su se širile sve do Pelazga i ciklusa velikih azijsko-mediteranskih boginja života.

Tako se u mitu, u obredu, u opštим koncepcijama života, prava i onog što je sveto, u etici kao i u samim društvenim oblicima javljaju elementi koji se u istorijskom svetu mogu pronaći samo fragmentarno, pomešani s drugim motivima, preneseni na različite ravni, ali koji takođe opet vraćaju, u idejnoum smislu, na jedinstveno osnovno usmerenje.

Ovo usmerenje odgovara, dakle, južnjačkom izopačenju prvobitne tradicije, odstupanju od „Pola“ koje je u du-

hu pratila promena mesta i varijacijama nastalim mešanjem prvobitne borealne loze i u civilizacijama „srebrnog doba“. To ne bi trebalo da smetne s uma onaj ko hoće da usvoji upravo izložena i suprotstavljena značenja – Sever i Jug – ne samo morfološki, kao vezana za dva univerzalna tipa civilizacije (što su razmatranja koja je uvek moguće susziti), nego takođe i kao polazne tačke za integraciju u više značenje dinamike i borbe istorijskih i duhovnih snaga u razvoju najnovijih civilizacija, u poslednjim fazama „sumraka bogova“.²²

²¹ Saturnalije su u ideji da ponovo prizovu zlatno doba u kojem je kraljevao Saturn proslavljale promiskuitet i univerzalnu jednakost po ugledu na ono za šta se mislilo da je bilo svojstveno takvom dobu. Zapravo, ovdje je reč o zastranjuvanju, a prizvani Saturn nije kralj zlatnog doba, već je prvenstveno htonski demon, što govori podatak da je prikazan u paru sa Opsom, jednim oblikom boginje Zemlje.

²² U skladu s već naglašenim, A. Rozenberg (Rosenberg, *Der Mythus des XX. Jahrhunderts*, München, 1930, str. 45–46) jeste u pravu kada smatra – nasuprot Bahofenu – da treba razdvajati, a ne povezivati; da „civilizacija Majke“ koja za Bahofena predstavlja najdrevniji stadijum iz kojeg bi zatim „evoluirale“, kao viši i noviji oblici, uranske i patrijarhalne civilizacije, zapravo stvara heterogen svet za sebe na koji se mogu pozivati i druge rase s kojim je dolazio u dodir ili u sukob ono što je čuvalo odanost nordijskoj tradiciji. Rozenberg je u pravu i (*Der Mythus*, str. 132) kada smatra apsurdnom povezanost koju uspostavlja Virt (Wirth) u pogledu nordijsko-atlantskog ciklusa, između solarnog i kulta Majke koji naprotiv uvek odaje htonska obeležja, a najviše lunarna – ne solarna. Ovakvoj konfuziji pogoduje već više puta istaknuta činjenica da se, bilo zbog vremenske udaljenosti, bilo zbog njihovog prelaska u oblike mita, u mnogim tradicijama sećanja na arktički ciklus pronalaze stopljena sa onim iz atlantskog ciklusa.

7. CIKLUSI OPADANJA. HEROJSKI CIKLUS

U vezi s periodom koji je prethodio potopu, biblijski mit govori o rasi „snažnih ljudi, od starine na glasu“ – *isti sunt potentes a saeculo viri famosi* – rođenoj u zajednici nebeskih bića sa ženama koje su ih bile zavele.¹ Takva zajednica može da bude vrednovana kao jedan od simbola procesa mešanja, putem kojeg je u prvočitnu duhovnost prodrila ona iz doba Majke. To je rasa divova – Ispolina (Nefilim na hebrejskom) – koja je, između ostalog, u *Knjizi Enobovoj* nazvana „narodom krajnjeg Zapada“. Biblijski mit izveštava da je zbog ove rase zemlja postala puna nasilja, toliko da izazove katastrofu poplave.

Podsetimo se, s druge strane, Platonovog mita o androginu. Legendarna „androgina“ rasa moćnih bića uspeva da zaplaši i same bogove. Oni, pak, da bi je zaustavili, kidaju ova bića na dva dela, na „muško“ i „žensko“.² Na sličnu podelu koja uništava moć sposobnu da uliva strah bogovima aludira ponekad simbolika „neprijateljskog para“, koja se javlja u mnogim predanjima, što je motiv koji može imati i istorijsko, a ne samo metafizičko tumačenje. Prvočitna rasa androgina, moćna i božanska, može se povezati sa stadijumom u kojem su Ispolini „bili slavni ljudi“; to je rasa zlatnog doba. Posle nje došlo je do razdvajanja: iz „jednog“ se izdvajaju „dva“, par, dijada. Jedan kraj je Žena (Atlantida); nasuprot Ženi je Muškarac, ali Muškarac više nije duh i zato diže pobunu protiv lunarnog simbola, samopotvrđujući se ili krenuvši u nasilno osvajanje i uzurpaciju duhovnih moći.

To je titanski mit. To su „Giganti“. To je bronzano doba. U Platonovom *Kritiji* su nasilje i nepravda, žudnja za

¹Postanje, VI, 3 (u prevodu Dure Daničića).

²Platon, *Gozba*, 14–15. U vezi s temom „para“, ako tražimo neku aluziju na Atlantidu, možemo se podsetiti da je, po Platonu, u toj zemlji prvočitna žena Kleito radala u parovima, što se podudara s meksičkim predanjem vezanim za ciklus Voda, Atonatiju, u kojem žena-zmija Kjuatkoatl (Ciuatoatl) rada veliki broj blizanaca. Meksički ciklus se zatvara potopom koji čak i u pojedinostima (spasavanje zametaka živih, slanje orla koji se ne vraća i kolibrija koji se vraća sa zelenom granom; up. A. Réville, *Les religions du Mexique*, nav. delo, str. 198) odgovara onom biblijskom.

moći i pohlepa osobine povezane sa degeneracijom Atlantidana.³ U drugom helenskom mitu kaže se da su „ljudi iz prvočitnih vremena (kojima pripada Deukalion koji se spasao od potopa) bili puni nadmenosti i oholosti, da su počinili više nego jedan zločin, da su kršili zakletve i bili nemilosrdni“.

Suštinska odlika mita i simbola jeste da su oni sredstva kojima je moguće izraziti mnogostruka značenja, koja opet treba uredno odvojiti i, slučaj po slučaju, pripisati različitim vrstama putem odgovarajućih tumačenja. To važi i za simbol neprijateljskog para i titana.

Na osnovu dualiteta Muškarac–Žena (u smislu materijalizovane muževnosti i obične svešteničke duhovnosti), što je pretpostavka novih tipova civilizacija koje su involutivno usledile za onom prvočitnom, možemo preći na njihovo određivanje.

Prvi tip civilizacije je upravo ona titanska, u negativnom smislu, s uporištem u duhu jedne materijalizovane i nasilne rase koja više ne prepoznaje autoritet duhovnog principa koji odgovara svešteničkom simbolu ili duhovno ženskom „bratu“ (na primer, Avelj naspram Kaina), i koja afirmiše – ako ne i prisvaja, tako reči iznenada i za nižu upotrebu – saznanja pogodna da obezbede nadmoć nad određenim nevidljivim silama koje su inherentne stvarima i ljudima. Reč je, prema tome, o zloupotrebljenoj pobuni, krivotvorenuju onoga što je moglo biti pravo koje je pripadalo prethodnim „slavnim ljudima“ muževne duhovnosti vezane za funkciju poretna i vladavine „odozgo“. Prometej je taj koji otima nebesku vatrnu samo u korist ljudskih rasa, ali nije taj koji to zna i da podnese, te otud ona za njega postaje izvor muka i kažnjavanja⁴ sve dok ga ne osloboodi Herkul, drugi, dostojniji junak izmiren sa olimpskim principom – sa Zevsom – i s njim zdržan pro-

³„Oni, pošto se izopćaju, onima koji su mogli da vide izgledali su kao inferiorniji jer su uništili upravo ono najuzvišenije što bi zasluživalo da bude voljeno; a ljudi nesposobni da shvate što je istinski srećan život, smatrali su ih tada osobito slavnim i blaženim, iako su bili prepuni nečasne pohlepe i snage.“

⁴Kazna koju Prometej trpi sadrži simbolične elemente koji joj daju tajni smisao: „orao“ mu izjeda jetru. Orao ili jastreb, sveta Zevsova i Apolonova ptica (u Egiptu Horusova, među nordijcima Odin-Votanova, u Indiji božanske Vatre [Agnijeva] i Indrina), zapravo je samo jedan od simbola za kraljevsku „slavu“, to jest za samu božansku vatrnu koju je oteo Prometej, a jetra se smatrala sedištem ratničke strasti i „razdražljive duše“. Prenošenje božanskih snaga na ravan takvih čisto ljudskih i nečistih svojstava koja im ne mogu odgovarati je ono što uništava Prometeja i što za njega ima vrednosu imanentne kazne. A već je naglašen

tiv Giganata. To je rasa „veoma inferiorna“, kako po prirodi (φυση^{*}), tako i po umu (ψόνηα^{**}), koja je, prema Hesiodu, već posle prvog doba odbacila poštovanje bogova i otvorila se za telurske sile (na kraju svog ciklusa ona postaje, kaže Hesiod, rasa podzemnih demona, ύποχθόνιοι), te je otud izrodila naredno, sad već smrtno pokolenje oljeno samo u upornosti, materijalnoj sili, divljem užitku u nasilju, ratu i nadmoći (Hesiodovo bronzano doba; čelično doba po Persijancima; doba biblijskih divova – Ispoljina).⁵ Po drugom helenskom predanju⁶ Zevs je izazvao poplavu da bi ugasio element „vatre“, koja je pretila da uništi čitavu zemlju kada Faeton, sin Sunca, više nije znao da upravlja i zaustavi četvoropreg kojeg su razulareni konji suviše povukli uvis u nebo. „Vremena sekire i mača, vremena vetra, vremena Vuka, pre nego što svet propadne. Nijedan čovek više ne štedi drugoga“, sećanje je *Eda*.⁷ Ljudi ovog doba „imaju srce tvrdo kao čelik“, ali „budući da su plašljivi, hvata ih crna smrt“ i oni nestaju u *vlažnom* (έντρεντο) obitavalištu duhova u Hadu.⁸ Ako biblijski mit kaže da je potop doneo kraj ovoj civilizaciji, treba misliti da nisu različiti bili ni soj koji je zatvorio atlantski ciklus ni civilizacija pregažena na kraju okeanske katastrofe – možda (kao što poneko veruje) zbog posledica prethodno pomenute zloupotrebe izvesnih tajnih moći (titanska crna magija).

U svakom slučaju, prema nordijskoj tradiciji „vremena sekire“ su otvorila put razuzdavanju elementarnih sila koje na kraju odvlače sa sobom božansku rasu Asa – koja bi ovde mogla odgovarati rasi preostalih grupa zlatne loze – i probijaju barijere „utvrđenja u središtu sveta“, čime se figurativno iskazuju stvaralačke granice koje je postavila prvo bitna „polarna“ duhovnost. Kao što smo već videli, pojavljivanje žena sa značenjem jedne duhovnosti koja više nije muževna najavilo je „sumrak Asa“, kraj zlatnog ciklusa.⁹ I evo kako mračna sila kojom su se sami Asi napajali,

dvostruki aspekt simbolike Atlanta, titanskog roda, u kojoj se misao o „polarnoj“ funkciji i kazni ukrštaju.

*Grč.: priroda. – *Prim. prev.*

**Grč.: znak, značenje, smisao. – *Prim. prev.*

⁵Hesiod, *Opera et Dies*, stihovi 129–142, 143–155.

⁶Hyginus, *Fabulae*, 152 b –154.

⁷Völuspá, 46.

⁸Hesiod, *Opera et Dies*, 152–154.

⁹Völuspá, 8; *Gylfaginning*, 14.

ali koju su oni ranije držali zauzdanu – vuk Fenrir, štaviše dva vuka – „preterano narasta“.¹⁰ To je zastranjivanje, ogrešenje Titana, za čim odmah sledi pobuna i izbijanje svih elementarnih sila, od paklene Vatre Juga do bića zemlje – *brinthursen* – ranije držanih van zidina Asgarda. Veza je pokidana. Posle „epohe sekire“ (bronzano doba), ne samo Sunce, „koje je izgubilo svoju snagu“, već sa njim i Mesec, proždraće dva vuka:¹¹ to jest, ne samo solarna duhovnost već i ona lunarna, demetrinska, ima kraj. Odin, kralj Asa, pada, a i sam Tor koji je uspeo da ubije vuka Fenrija podleže njegovom otrovu, odnosno skončava jer je njegova božanska priroda Asa iskvarena smrtonosnim principom kojeg mu prenosi taj divlji stvor. Usud ili svršetak – *rök* – ispunjava se padom luka Bifrosta koji spaja nebo i zemlju:¹² to predstavlja sliku Zemlje posle titanske pobune, prepustene samoj sebi, lišene svake veze sa božanskim. To je „mračno“ ili „gvozdeno doba“, posle onog „bronzanog“.

Konkretnija veza data je u podudarnim svedočanstvima koja pružaju usmena i pismena predanja mnogih naroda. Ona govore o učestalom suprotstavljanju predstavnika dvaju moći, duhovne i svetovne (kraljevske ili ratničke), što su posebni oblici kojima se zaodeva jedna ili druga u svom prilagođavanju različitim okolnostima.¹³ Ovaj fenomen je drugi aspekt procesa koji vodi u treće doba. Za uzurpacijom sveštenika sledi pobuna ratnika,

¹⁰*Gylfaginning*, 34; up. *Lokasenna*, 39. Iz napomene da je dva vuka rodila „majka“ džinova (*Gylfaginning*, 12) proizlazi unutrašnja veza između raznih „ciklusa dekadencije“.

¹¹*Gylfaginning*, 51. Povodom „Vuka“, kao i „epohe Vuka“ ovde date kao sinonim za bronzano doba i mračno doba, treba istaći da je takva simbolika ponekad imala suprotno značenje: Vuk se odnosio i na Apolona i na Svetlost (λόκη), i to ne samo među Helenima, već takođe i među Keltimi. Pozitivno značenje Vuka pojavljuje se u rimskom ciklusu, gde se Vuk javlja kao simbolična životinja za „večni grad“, slično Orlu. U Julianovom tumačenju (*Helios*, 154 b) on se povezuje sa solarnim principom u svom kraljevskom aspektu. Ovaj dvostruki smisao simbola Vuka spada u one slučajevе koje treba objasniti degeneracijom starijeg kulta čiji simboli poprimaju negativno značenje u narednoj epohi. Vuk u nordijskoj tradiciji mora da je bio povezan s prvo bitnim ratničkim elementom, ali je dobio negativno značenje degeneracijom i razuzdavanjem tog istog elementa.

¹²*Gylfaginning*, 51, 13. Ovaj lük – koji podseća na već pomenuti (up. I, 2) „pontifikalni“ simbol – ruši se sa prolaskom „Muspelovih (Muspell) sinova“ čiji je gospodar Surtr, koji dolazi s Juga da bi se borio protiv Asa. Tako se vraća lokalizovanje destruktivnih sila na jug (*Völuspá*, 51).

¹³Up. R. Guénon, *Autorité spirituelle et pouvoir temporel*, nav. delo, str. 13 i dalje.

njihova borba protiv sveštenika da bi obezbedili vrhovnu vlast, što vodi u još niži stadijum od onog demetruškog, sveštenički sakralnog društva. Takav je društveni ekvivalent „bronzanog doba“, titanskog, luciferskog ili prometejskog motiva.

Ako, dakle, u titanskom prevratu imamo degeneraciju pokušaja ponovnog uspostavljanja „muževnog“ u materialističkom, nasilnom i gotovo individualističkom smislu, njemu je pandan analogna devijacija ženskog sakralnog prava, koja morfološki određuje „amazonski“ fenomen. Simbolično, u amazonizmu i u uopštenom tipu naoružanih ženskih božanstava možemo videti – po Bahofenu¹⁴ – abnormalno ojačanu ginekokratiju, pokušaj reakcije i obnove drevne vlasti „ženskog“ ili lunarnog principa protiv pobune i uzurpacije muškog – ali to je odbrana koja se ostvaruje na istoj ravni nasilnog muškog potvrđivanja, pokazujući gubitak onog jedinog, duhovnog elementa na kojem su se zasnivali „demetruški“ premoći i pravo. Imao ili nema istorijsku i društvenu realnost, amazonizam se u mitu predstavlja s gotovo konstantnim odlikama koje omogućavaju da se analogno obeleži dati tip civilizacije.

Tako se može apstrahovati svako efektivno pojavljivanje žena ratnica u istoriji ili u preistoriji i u uopštenom smislu shvatiti amazonizam kao simbol reakcije „lunarne“ ili svešteničke duhovnosti (ženskog aspekta duha) koja ne zna da se suprotstavi materijalnoj i svetovnoj moći (materijalnom aspektu muževnosti), koja više ne priznaje njen pravo (titanski mit) osim kao isto tako materijalno i svetovno, to jest prisvojivši način postojanja svoje suprotnosti (muževna figura i snaga „amazonskog“). Možemo se, dakle, vratiti na ono već rečeno u pogledu narušavanja normalnih odnosa između sveštenstva i kraljevstva. U upravo pomenutoj generalizaciji, „amazonizam“ postoji gde god se javljaju sveštenici koji nemaju ambiciju da budu kraljevi, već da vladaju nad kraljevima.

U jednoj legendi punoj značenja, Amazonke koje uza lud pokušavaju da osvoje simbolično „Belo Ostrvo“ (ostrovo Leukadiju, koje ima svoje ekvivalente u mnogim tradicijama) razbežale su se pred senkom, i to ne pred titanskim, već herojskom, Ahilejevom; drugi su ih *heroji* takođe potukli – Tezej, koji se može smatrati osnivačem viline države Atine,¹⁵ i Belerofont. One koje su se dokopa-

¹⁴Up. J. J. Bachofen, *Das Mutterrecht*, nav. delo, §§ 8–9.

¹⁵J. J. Bachofen, *Das Mutterrecht*, nav. delo, § 26.

le hiperborejske dvosekle sekire pomažu Venerinom gradu, Troji, u borbi protiv Ahajaca, da bi ih zatim još jedan junak – Herkul, oslobođilac Prometejev – konačno satro. Herkul otima njihovoj kraljici simbolični pojaz Aresa-Marsa i λάρψη, sekiru, koju postavlja kao znak najviše moći lidijske dinastije Herkulida.¹⁶ Značenje amazonizma u odnosu na „olimpški“ heroizam kasnije će moći pobliže sagledati.

Posle ovoga treba razmotriti drugu mogućnost. U prvom planu je uvek par. Javlja se kriza, ali se žensko prvenstvo očuvalo kroz nov princip – *afrodiski*. Majku zamenjuje Hetera, Sina Ljubavnik, a usamljenu Devicu božanski par koji, kao što je naglašeno, u mitologijama često obeležava kompromis između dva suprotstavljenih kulta. Međutim, žena ovde nije – kao na primer u olimpskoj sintezi – Hera potčinjena Zeusu (iako uvek u latentnoj zavadi s njim), niti tu, kao u dalekoistočnoj sintezi, imamo *jang* koji održava svoje aktivno i nebesko svojstvo naspram svog ženskog i zemaljskog komplementa *jina*.

Htonska i niža priroda prodire u sam muževni princip i spušta ga na falusnu ravan. Žena sada vlada nad muškarcem u meri u kojoj je ovaj postao rob čula i puko orude razmnožavanja. Pred afrodiskom boginjom muškarac postaje poput demona zemlje, poput boga oplođujuće vode – troma i nedovoljna sila, podložna magiji ženskog principa. Iz ove teme, analogno, prema različitim prilagodavanjima, proizlaze tipovi civilizacija koji se mogu nazvati afrodiskim. Teorija o Erosu koju je Platon povezao s mitom o androginu čija je moć paralisana njegovim razdvajanjem na „dvoje“, muško i žensko, može imati i ovo značenje. Seksualna ljubav rađa se među smrtnicima iz mračne želje palog muškarca koji, opažajući sopstvenu unutrašnju lišenost, traži u blistavoj ekstazi ljubavnog zagrlijaja ponovno uspinjanje u potpunost prvobitnog „androginog“ stanja. U tom kontekstu u erotskom iskustvu se, dakle, krije varijitet titanskog pokušaja – s tom razlikom što je on, po samoj svojoj prirodi, u znaku ženskog principa. Lako je potom istaći da princip etičkog opadanja i kvarenja mora biti nužno povezan i sa civilizacijom usmerenom u tom smislu, kao što se može videti iz razli-

¹⁶Up. Filostrat, *Heracles*, 19–20; Plutarh, *Quaestiones Graecae*, 45. U germanskim sagama ista tema se javlja u sukobu između prvobitnog lika Brunhilde, kraljice ostrva, i Sigfriđa koji je pobeduje; uvek postoji i mogućnost za različita tumačenja, koja su uostalom već pomenuta.

čitih svetkovina koje su se u relativno novijim vremenima nadahnjivale afroditizmom. Ako se Mouru, mazdejska „tvorevina“ koja verovatno odgovara Atlantidi, povezuje s demetrinskom civilizacijom, onda se nagoveštaj po kojem bog tame kao protivtvorevinu suprotstavlja sramna zadovoljstva¹⁷ može odnositi upravo na naredni period afrodiske degeneracije ove civilizacije, paralelan s titanskim prevratom, tj. na često povezivanje afrodiskih boginja i nasilnih i surovih ratničkih božanskih figura.

Platon, kao što je poznato, utvrđuje hijerarhiju oblika eros-a koja ide od čulnog i profanog do svetog,¹⁸ kulminirajući u erosu kroz koji „smrtnik nastoji da zauvek živi, da bude besmrтан“.¹⁹ U *dionizizmu* eros postaje upravo „sveta manija“, mistični orgazam; to je najviša mogućnost ovog pravca koji teži da razveže od materijalnih spona i proizvede preobražaj kroz neobuzdanost, neumerenost i ekstazu.²⁰ Ako simbol Dionisa koji se bori protiv Amazonki govori o najvišem idealu takvog duhovnog sveta, on ipak uvek ostaje kao nešto niže u odnosu na ono što će biti treća mogućnost nove ere – ponovo uspostavljanje herojskog, koje je jedino zaista bilo odvojeno i od ženskog i od telurskog.²¹ Zapravo, Dionis je važio i za biće donjeg sveta – „Dionis je isto što i Had“, kaže Heraklit²² – i često je povezivan s principom voda (Posejdon) ili podzemnog ognja (Hefest).²³ Često ga, takođe, prate i ženski likovi majki, devica ili boginja prirode koje su postale ljubavni-

ce: Demetra i Kora, Arijadna i Aridela, Semela i Libera. Muževnost koribanata koji su često ogrtali ženski svečani plašt, poput sveštenika frigijskog kulta majke, sumnjiva je.²⁴ Ovde u misteriji, u „svetoj orgiji“ združenoj sa seksualnim elementom, prevladava ekstatično-panteističko usmerenje; frenetični kontakti sa okultnim silama zemlje, menadična i pandemična oslobođanja zbivaju se u domenu koji je istovremeno onaj neobuzdanog seksa, noći i smrti. Ako su u Rimu bahanalije prvobitno proslavljale prvenstveno žene – koje su se u dionizijskim misterijama mogle javiti kao sveštenice i čak kao one koje iniciraju – i ako se istorijski sva sećanja na dionizijske epidemije suštinski povezuju sa ženskim elementom,²⁵ u svemu tome imamo jasan postojanja motiva nadmoćnosti žene u ovom ciklusu, i to ne samo u kruto afrodiskom stadijumu, gde onda vlada preko spone koju eros u svom telesnom obliku obrazuje za falusnog muškarca, već i kao žene koja umiruje ekstazu, što može značiti i rastvaranje, uništavanje oblika, dakle u osnovi sticanje duha samo pod uslovom odbacivanja – u istom smislu – njegovog posedovanja u muževnom obliku.

Treću i poslednju mogućnost koju treba razmotriti utemeljuje *civilizacija heroja*. Hesiod izveštava da je posle bronzanog, a pre gvozdenog doba, uz rase čija je sudbina sada već bila „gašenje bez slave u Hadu“, Zevs stvorio jedan bolji soj kojeg Hesiod naziva upravo „herojima“, a kojima je data mogućnost da osvoje besmrtnost i da imaju udela, uprkos svemu, u stanju koje je slično onom primordijalnog doba.²⁶ Reč je, dakle, o tipu civilizacije u kojoj se ispoljava pokušaj obnove prvobitnog predanja na osnovu ratničkog principa i ratničke oposobljenosti. Zapravo, ne postaju svi „heroji“ besmrtni ako izbegnu Had; takva je sudbina samo nekolicine. I ako se razmotre u celiini helenski i mitovi drugih tradicija, utvrđivanjem srodnosti – skrivenih iza različitih simbola – titanskih i herojskih podviga, može se uočiti da heroji i titani, u osnovi, pripadaju istoj lozi, da su to oni hrabri iz iste transcendentne avanture koja može uspeti ili podbaciti. Heroji koji postaju besmrtni su dakle oni čija pustolovina uspeva, to jest odgovaraju onima koji zaista znaju da zahvaljujući

¹⁷*Vendīdād*, I, 3.

¹⁸Platon, *Gozba, svuda*, 14–15, 26–29; up. *Fedar*, 244–245, 251–257 b.

¹⁹*Gozba*, 26.

²⁰Za detaljnije ispitivanje ove pozitivne mogućnosti seksualnosti up. J. Evola, *Metafisica del sesso*, nav. delo, §§ 45 i 53.

²¹Bahofen (*Das Mutterrecht*, §§ 111–112) raspoznaće tri stadijuma u dionizijskom kultu, naizmenično vezana za aspekt ovog boga kao htonskog bića, lunarne prirode i svetlosnog boga povezanog sa Apolonom – ali Apolonom koncipiranim kao sunce podložno promeni i strasti. Po ovom poslednjem aspektu Dionis bi se tipološki svrstao u niz pobednika nad Amazonkama. U svakom slučaju, pre nego u tračko-helenskoj mitologiji, viša mogućnost dionizijskog principa potvrdila se u onoj indoarijskoj vezanoj za Somu kao lunarno-nebeski princip (*Rg-Veda*, X, 85) koji rađa žestoku božansku opijenost – *mada* (IX, 92, 2) – i ima veze s kraljevskom životinjom, orlom, i sa borbom protiv ženskih demona u dogadaju vezanom za pojavu boga ratnika Indre (up. *Rg-Veda*, IV, 18, 13; IV, 27, 2).

²²Up. Diels, fragm. 15.

²³Plutarh, *Sympostaca*, V, 3.

²⁴Up. J. J. Bachofen, *Das Mutterrecht*, nav. delo, §§ 108–111.

²⁵Up. V. Macchioro, *Zagreus*, nav. delo, str. 161.

²⁶Hesiod, *Opera et Dies*, stihovi 156–173.

nagonu za transcendencijom prevaziđu zastranje svojstveno titanskom pokušaju obnove prvobitne duhovne muževnosti i prevazilaženja žene – to jest lunarnog, afrodiskog, ili amazonskog duha; drugi heroji, koji ne znaju da ostvare takvu mogućnost koju im virtuelno dodeljuje olimpski princip, Zevs (na istu mogućnost aludiraju Jevandelja, gde se kaže da prag nebesa može pretrpeti nasilje²⁷), spuštaju se na nivo titanskog i divovskog roda pogoden raznim kaznama i prokletstvima kao posledicama svoje nepromišljenosti i pokvarenosti kojom su se služili na „putenim stazama na zemlji“. U vezi s ovim odnosom između Puta Titana i Puta Heroja zanimljiv je mit po kojem oslobođeni Prometej pokazuje Herkulu put do vrta Hesperida, gde će ovaj morati da ubere voćku besmrtnosti. Tu voćku, pošto ju je Herkul osvojio, uzima Atina – koja ovde predstavlja olimpski intelekt – i vraća je na mesto, „jer nije dozvoljeno nositi je kogjkuda“;²⁸ to verovatno znači da se ova tekovina čuva za lozu kojoj pripada kako ne bi bila oskrnavljena u službi čoveka, kao što je Prometej nameravao da učini.

I u herojskom ciklusu se ponekad javlja tema dijade, dakle para i žene, ali s različitim značenjem od već razmotrenih slučajeva na koje smo ukazali u prvom delu govoreći o sagi o *Rex Nemorensis*-u, o „ženama“ koje božanske kraljeve čine takvima, o „ženama“ viteškog ciklusa, itd. U vezi sa ovim različitim aspektom koji, shodno slučajevima, pokazuje istu simboliku, ovde će biti dovoljno reći da žena otelovljuje princip oživljavanja (Eva – „životna“ – Heba i ono što proističe iz odnosa božanskih žena sa Drvetom života, itd.), prosvetljenja ili transcendentnog znanja (Atina, rođena iz glave olimpskog Zevsa, Heruklov vodič; dečica Sofija, premudra Gospa u „Vernima Ljubavi“, itd.), ili moći (hinduistička Šakti, boginja bitaka Morigu koja nudi svoju ljubav junacima keltskog ciklusa o Ulsterima, itd.). Žena je predmet osvajanja; ona ne lišava heroja njegovog muževnog karaktera, već mu dopušta da ga integrise na višem stupnju. U ciklusima je daleko istaknutiji motiv suprotstavljanja svakoj ginekokratskoj pretenziji i svakom amazonском pokušaju. Ovaj motiv je zajedno sa drugim,

²⁷1 haldejski junak Gilgameš u potrazi za darom života koristi nasilje i preti da će provaliti vrata vrtu „sa božanskim drvećem“ koja mu je ženski lik, Sabitu (Sabitu), „žena na prestolu mora“, zatvorila (up. P. Jensen, *Das Gilgamesch Epos*, nav. delo, I, str. 28).

²⁸Apolodor, *Bibliotheca*, II, 122.

isto tako sušinskim motivom za određivanje koncepta „heroja“ – koji se odnosi na savezništvo sa olimpskim principom i borbu protiv titanskog principa – imao jasan izraz u helenskom ciklusu, prvenstveno u liku dorskog Herkula.

Već smo videli da se poput Tezeja, Belerofonta i Ahila Herkul bori protiv simboličnih Amazonki sve dok ih ne istrebi. Mada se kod lidijskog Herkula pokazuje određeni pad sa Omfalom, dorski Herkul ostaje u osnovi onaj koji je nazvan μισόγυνος, neprijatelj žene; od njegovog rođenja boginja zemlje Hera je neprijateljski nastrojena prema njemu; po rođenju je udavio dve zmije koje mu je Hera poslala da ga uniše. Herkul će morati neprestano da se bori protiv nje, ali ostajući neporažen, uspeva štaviše i da je rani, kao i da, u olimpskoj besmrtnosti, poseduje njenu jedinu kćerku Hebu, „večnu mladost“. Razmotrimo li ostale likove ciklusa o kojem je reč i na Zapadu i na Istoku, uvek ćemo, više ili manje, pronalaziti te iste osnovne teme. Tako se Apolon, čije je rođenje Hera na svaki način ometala (uz znatnu pomoć Aresa, silovitog boga rata) i koja mu je poslala zmiju Pitona da ga progoni, morao boriti protiv njenog sina Tacija koji je pod majčinom zaštitom; u borbi nju ranjava hiperborejski heroj kao što, u epopeji, Afrodитu ranjava Ajaks. Ako je i neizvestan konacni ishod poduhvata haldejskog junaka Gilgameša u potrazi za biljkom besmrtnosti, ostaje činjenica da je čitava njegova priča, u osnovi, prikazivanje o borbi koju on preduzima protiv boginje Istar (afroditiski tip Majke Života) čiju ljubav odbacuje okrutno je podsetivši na sudbinu koju su imali njeni drugi ljubavnici; on zatim ubija demonsku životinju koju je na njega pustila sama boginja.²⁹ Indra, nebeski prototip heroja, u jednoj akciji koja se smatrala „herojskom i muževnom“ pogađa svojom munjom amazonsku nebesku ženu Ušas (Ushas), a on sam je istovremeno gospodar one „žene“, Šakti, koja ima i značenje „moći“.³⁰ Ako Parsifalov odlazak izaziva smrt njegove majke koja se protivila njegovom herojskom pozivu, pozivu „nebeskog viteza“,³¹ ako persijski junak Rostam u

²⁹Up. G. Maspero, *Histoire ancienne des peuples de l'Orient classique*, nav. delo, t. I, str. 575, 580, 584.

³⁰Rg-veda, X, 138; IV, 30, 8. O ovom Indrinom poduhvatu kaže se: „Izvršio si herojski čin, muževan – vīryam Indria cakartha paumasyam – kada si pogodio ženu koju je teško ubiti, nebesku ženu. Ti, Indra, koji si veliki, uništio si Ušas, kćerku Dijausa, kada ona htede da bude velika.“

³¹U ciklusu o Gralu, sakralno „herojskom“ tipu o kojem govorimo od-

Šabnami (Shâhnâmeh, Knjiga o kraljevima) mora da izbegne zamku zmaja koji mu se predstavlja u vidu žene zavodnice pre nego što oslobodi kralja – koji upravo zahvaljujući Rostamu uspeva da povrati vid i koji je onaj što pokušava da se uspne na Nebo pomoću „orla“ – onda u oba ova slučaja vidimo prikazivanje istog motiva.

Uopšteno govoreći, zavodljiva zamka žene koja nastoji da odvrati od simboličnog poduhvata junaka koncipiranog kao uništitelja titana, monstruoznih bića ili ratnika u pobuni, ili kao onog koji potvrđuje više pravo, tako je česta i popularna tema da je ovde suvišno ilustrovati je posebnim napomenama. U tako sačinjenim legendama i sagama svakako treba smatrati izvesnim da se zamka žene svodi na ravan telesnosti u najnižem smislu reči. Ako je istina da kada „žena nosi smrt, muškarac je prevazilazi kroz duh“ prelazeći sa falusne muževnosti na onu duhovnu,³² tome treba dodati da, zapravo, zamka koju postavlja žena ili boginja ezoterično izražava isto tako skrivenu opasnost jednog oblika duhovnosti koja oduzima muževnost i teži da nagon prema natprirodnoj istini sinkopira ili ga od nje udalji.

Vladavina u počecima nije bila postojanje nego posedovanje prvo bitne sile; ta osobina ἀυτοφυῆς i ἀυτοτέλεστος* se u Heladi često združivala sa herojskim idealom.

Takva osobina je ponekad izražavana kroz simboliku oceubistva ili incesta (oceubistva u smislu određene emancipacije, postajanja principa po sebi, a incesta u analognom smislu, u značenju posedovanja prvo bitne stvaralačke materije). Tako u svetu bogova kao odraz istog tog duha nalazimo, na primer, tip Zevsa koji je ubio sopstvenog oca i posedovao majku Reju kada je ona, da bi mu pobegla, uzela oblik *zmije*.³³ Indra koji satire prvo bitnu zmiju Ahi – kao što Apolon ubija Pitona – shvaćen je kao onaj ko ubija nebeskog oca, Dijausa.³⁴ Još se u simbolici hermetičke *Ars Regia* očuvala tema „filozofskog incesta“.

S obzirom na dve redakcije solarne simbolike već korišćene da se ukaže na diferencijaciju tradicije, može se re-

govara onaj ko može sesti na prazno mesto na viteškom saboru a da se pritom ne sruši ili ne bude ošinut gromom. Ovde se možemo pozvati i na ono što je rečeno o skrivenom značenju Prometejeve kazne.

³²J. J. Bachofen, *Das Mutterrecht*, nav. delo, § 76, str. 191.

*Grč.: samoispunjenje i samoprosvetljenje – *Prim. prev.*

³³Atenagora, XX, 292.

³⁴Rg-veda, I, 18; I, 32; IV, 50, itd.

či da herojski mit stoji u vezi sa suncem koje je povezano s principom promene, ali ne sušinski – ne po sudbini propadljivosti i večnog rastvaranja u Majci Zemlji, koja je svojstvena bogovima-godinama – već tako što teži da se reši tog principa da bi se preobrazio i ponovo uspostavio u olimpskoj nepromenljivosti, u besmrtnoj uranskoj prirodi.

Herojske civilizacije koje se pojavljuju pre gvozdenog doba – to jest epohe lišene svakog duhovnog principa, kavke god vrste on bio – i otprilike u bronzano doba, kao prevazilaženje demetrinsko-afrodiske duhovnosti ili titanske *hybris*, predstavljaju delimično vaskrsavanje Svetlosti Severa, trenutke obnove zlatnog arktičkog ciklusa. Veoma je značajna, u tom pogledu, činjenica da se među podvizima koji Herkulu daju olimpsku besmrtnost nalazi podvig u vezi sa vrtom Hesperida, a do kojeg je stigao, prema nekim predanjima, prošavši kroz simbolično nordijsko sedište „koje nije dostupno smrtnicima ni s mora, ni s kopna“³⁵ – zapravo, kroz zemlju Hiperborejaca; on, „lepi pobednik“ (καλλίνικος), iz ove zemlje Hiperborejaca poneo je maslinu kojom su se krunisali *pobednici*.³⁶

Na kraju ovog kraćeg pregleda morfološki ćemo odrediti šest osnovnih tipova civilizacija i tradicija počevši od one primordijalne (zlatno doba). To su s jedne strane *demetrijam*, kao čistota Svetlosti Juga (srebrno doba, atlantski ciklus, svešteničko društvo), *afroditizam*, kao njegov degenerisan oblik i napokon, *amazonizam*, kao zastranjujući pokušaj lunarnе obnove. S druge strane imamo *titanicam* (u jednom drugom okviru čak luciferizam), kao degeneraciju Svetlosti Severa (bronzano doba, doba ratnika i divova), *dionizam*, kao težnju muškom, izopačenu i devirilizovanu u pasivnim i promiskuitetnim oblicima ekstaze,³⁷ i *heroizam*, kao obnovu olimpsko-solarne duhovnosti i prevazilaženje bilo Majke, bilo Titana. Takve su osnovne strukture na koje se, u principu, može analitički svesti svaki mešoviti oblik civilizacija koje se javljaju u istorijskim vremenima, u ciklusima „mračnog doba“ ili gvozdenog doba.

³⁵Pindar, *Pittiske ode*, X, 29 i dalje.

³⁶Pindar, *Olimpijska oda* III, 13 i dalje; Plinije, *Naturalis Historia*, XVI, 240.

³⁷Od značenja koje ovde, u morfološiji civilizacija, dajemo dionisizmu treba izdvajati značenje koje može imati u okviru „Puta leve Ruke“, u vezi s posebnom inicijacijskom upotrebatom seksa i žene. Up. J. Evola, *Mefatistica del sesso*, nav. delo, §§ 29 i 54.

SOLARNA DUHOVNOST

Arktički ciklus Zlatnog doba – Ciklus božanskog kraljevskog dostojanstva

DEMETRINSKA DUHOVNOST ↓

Atlantsko-južnjački ciklus
Srebrno doba
Sveštenička ginekokratija

AMAZONSKI CIKLUS

TITANSKI CIKLUS
Bronzano doba
Drugi atlantski period

AFRODITSKI CIKLUS**DIONIZIJSKI CIKLUS****HEROJSKA DUHOVNOST**

Arijski ciklus

Sumrak heroja

GVOZDENO DOBA**GVOZDENO DOBA****A) Američki ciklus – Istočnomediterski ciklus**

Iz više razloga u ovo delo ne možemo uključiti metafiziku istorije glavnih drevnih civilizacija. Moći ćemo da istaknemo samo poneki od njihovih najkarakterističnijih aspekata, toliko da damo liniju vodilju onome ko bude želeo da za sopstveni račun preduzme posebno istraživanje o poretku neke od ovih civilizacija.

S druge strane, moraćemo ubrzno da naš horizont ograničimo samo na Zapad, pošto je izvan Zapada većina civilizacija na ovaj ili onaj način sve do relativno novijih vremena sačuvala tradicionalan karakter („tradicionalan“ u širem smislu te reči, tako da se njime ponovo obuhvate sve već opisane varijacije povezane u jednakom suprostavljanju „humanističkom“ ciklusu poslednjih epoha) i neće ga izgubiti sve do njegovog razaranja od strane zapadnih naroda koji su i sami već postali žrtve degenerativnog procesa. Moraćemo, dakle, da pogled usmerimo na Zapad da bismo pratili procese koji su imali odlučujuću ulogu u genezi savremenog sveta.

Tragove nordijsko-solarne duhovnosti u istorijskim vremenima nalazimo naročito na prostoru *arijske civilizacije*. S obzirom da je često zloupotrebljavan, termin „arijski“ upotrebljavaćemo s rezervom, u smislu da on ne mora odgovarati samo biološkom ili etničkom konceptu (u tom pogledu bilo bi prikladnije govoriti o borealnoj ili severnoatlantskoj rasi, u zavisnosti od slučaja), nego da prvenstveno odgovara konceptu *rase duba*, čije je podudaranje s rasom tela bilo veoma raznoliko u različitim civilizacijama. „Arijski“ duh je manje-više ekivalentan „herojskom“ duhu; kao nejasno nasleđe on stoji u vezi sa prvobitnošću, ali odlučujući element je težnja ka unutrašnjem oslobođenju i vraćanje u predašnje stanje u jednoj aktivnoj i borbenoj formi. Ovakvom gledištu ide u prilog i činjenica da je u Indiji termin *ārya* važio kao sinonim reči *dviža*, to jest „dva puta rođeni“ ili „preporodeni“.¹

¹O konceptu „arijskog“ up. J. Evola, *Sintesi di dottrina della razza*, Hoepli, Milano, 1942.

Što se tiče prostora koji pripada arijskoj civilizaciji, zanimljivo je svedočanstvo *Aitareya-brâhmaṇa*. Ovaj tekst kazuje da su se borbe između *deva*, to jest sjajnih božanstava, i *asura*, neprijatelja božanskih heroja, zametnule u sve četiri oblasti prostora. Oblast u kojoj su deve trijumfovale i koja je stoga dobila ime nepobedive oblasti – *sâ-esha dig aparâjita* – bila bi oblast između Severa i Istoka koja upravo odgovara pravcu nordijsko-atlantske migracije. Nasuprot tome, Jug i Indija smatrani su oblastima demona, snagâ neprijateljskih bogovima i *arijima*. U obredu tri ognja upravo je „južnjačka vatra“ određena da izagna takve sile.² Za zapadno područje možemo se pozvati na „narode sekire“, obično povezane s megalitskom kulturom dolmena. Prvobitno sedište ovih rasa je za profana istraživanja obavljeno tajnom, ništa manje od sedišta prvih rasa koje su bile očigledno nadmoćne nad čovekom iz Neandertala i koje je, kao što smo rekli, poneko mogao nazvati „Helenima paleolita“. Postoji veza između pojave „naroda sekire“ u neolitu i novijih širenja indoevropskih („arijskih“) naroda u Evropi. Uopšteno govoreći, uvidelo se da njima treba pripisati poreklo državno-političkih i ratničkih oblika koji su se suprotstavljeni formi kulture demetrinskog, miroljubivog, komunitarnog i sveštenečkog tipa, a koji su često zauzimali njeno mesto.³

Druge civilizacije, pored arijskih, od istorijskih vremena pokazuju tragove primordijalnog predanja. Međutim, odvelo bi nas suvše daleko i na klizav teren ukoliko bismo podrobnije ovde razmatrali međuigre dveju suprotstavljenih tema Juga i Severa, s osvrtom na etnički element.

U svakom slučaju, u pogledu onog što se odnosi na prekolumbijsku Ameriku treba razmotriti prvenstveno arhaični talog ciklusa telursko-južnjačke civilizacije koji nije lišen veze sa atlantskim. U njega spada civilizacija Maja, kao i ona Tiahuanaka, Puebla i drugih loza ili manjih središta. Veoma slične crte nalaze se u preistorijskim tragovima jedne vrste južnog pojasa koji se od pelazgijskog Sredozemla širi sve do ruševina prearijske civilizacije

²Up. V. Papesso, *Inni del Rg-veda*, Bologna, 1929, t. I, str. 65. *Inni dell'Atharva-veda*, Bologna, 1933, str. 29. Pored toga, u *Rg-veda*, X, 15, 6, Jug je pravac žrtvovanja u čast očeva – što je suprotno severnom putu Sunca i bogova – ali isto tako i pravac na kojeg se poziva u magijskim praksama u tekstu *Atharva-veda* kada se prizivaju mračne i demonske sile destrukcije, ili kada se pali ritualni plamen da sazda „zaklon i oklop“ za duh umrlog (*Atharva-veda*, XVIII, 4, 9).

³Up. C. Dawson, *The Age of the Gods*, nav. delo, svuda.

Mohendžo Daro (Indija) i analognih tragova u predinstičkoj Kini.

Takva civilizacija ima pretežno demetrinsko-sveštenečki karakter; uz jaku htosku komponentu tu se često javljaju solarni simboli, ali preinačeni i oslabljeni, tako da bi se uzalud tražili preradeni elementi na osnovu duhovne muževnosti i olimpske nadmenosti. Ovo važi i za civilizaciju Maja. U takvoj civilizaciji u prvom planu su figure sveštenika i božanstava, koje ujedno nose i znamenja najviše vlasti i kraljevskog dostojanstva. Karakterističan je poznati majanski crtež iz Drezdanskog kodeksa (*Codex Dresdensis*): tu se vidi upravo božanstvo, Kukulkan, sa insignijama kraljevskog dostojanstva, a pred njim sveštenik na kolenima nad samim sobom izvršava krvavo smrtonosno žrtvovanje. Demetrinski princip tako vodi u oblike „religioznog“ tipa u kojima postovi i mučenja obeležavaju čovekov pad sa nivoa njegovog prvobitnog dostojanstva. Kao što izgleda, Maje su stvorile carstvo zvano „Kraljevstvo Velike Zmije“ (*Načan* [Nachan]; koliko čest, toliko i značajan simbol za ovu civilizaciju), koje je imalo miroljubiv karakter, nije bilo ni ratničko ni herojsko, a u njemu su sveštenečke nauke bile uveliko razvijene. Ali dostigavši visok stepen izobilja, carstvo se postepeno izrodilo u oblike hedonističke i afrodiske civilizacije. Izgleda da od Maja potiče tip boga Kecalkoatla, koji je solarni atlantski bog lišen muževnosti upravo u miroljubivom i kontemplativno-mučeničkom kultu. Prema predanju, Kecalkoatl je u određenom trenutku napustio svoj narod i povukao se u atlantsko sedište, odakle je i došao.

Ovo bi verovatno trebalo dovesti u vezu sa invazijom rasa loze Nahua, Tolteka i na kraju Asteka, koji su nadvladali Maje i njihovu dekadentnu civilizaciju stvorivši nove države. Te rase su najjasnije sačuvale predanje na Tulu i Astlan, odnosno nordijsko-atlantsko sedište, i stoga po svemu sudeći spadaju u ciklus „herojskog“ tipa. Njihova poslednja tvorevina bilo je drevno meksičko carstvo čija je prestonica po legendi izgrađena tamo gde se pojавio *Orao*, stežući u kljunu *Zmiju*. Isto se može reći za loze Inka, koje su od „Sunca“ poslatе kao vladari, i koje su stvorile peruansko carstvo namećući se rasama sa daleko nižom civilizacijom i njihovim animističkim i htoskim kultovima koji su se održali u narodnim slojevima.⁴ Ovde

⁴Svaki novi kralj Inka imao je po zakonu zadatak da proširi carstvo i so-

je veoma zanimljiva legenda o rasi divova iz Tiuhuanaka čije nebo je uključivalo samo Mesec (lunarni ciklus sa svojom titanskom suprotnošću) – rasi čiji prorok Sunca biva ubijen i koju satire i okamenjuje naredno pojavljivanje Sunca, što se može dovesti u vezu upravo sa dolaskom Inka. Uopšteno rečeno, postoje mnoge legende o belim američkim lozama vladara „odozgo“, tvorcima civilizacije.⁵ U Meksiku je zatim karakteristična dvojakost kako solarnog kalendara nasuprot lunarnom (koji izgleda pripada najdrevnijem sloju domorodačke civilizacije i koji je prvenstveno vezan za svešteničku kastu), tako i aristokratsko-naslednog sistema vlasništva nasuprot komunističko-plebejskom sistemu, ili konačno, suprotstavljanje kulta izrazito ratničkih božanstava, Uicilopočtija i Teckatlipoke, preživelim ostacima kulta Kecalkoatla. U najstarijim predanjima ove civilizacije nalazi se – kao u *Edi* – tema borbe protiv divova i tema o poslednjem pokolenju koje pogaća vodena katastrofa. Kao što je pokazala prilikom španskog prodora, ratnička civilizacija ovih rasa pokazuje ipak obeležje degeneracije u pravcu specifičnog, pogubnog dionisizma, koji bi se mogao nazvati *mabnitost krvi*. Tema svetog rata i herojske smrti kao žrtve koja donosi besmrtnost (tema koja se nije isticala među Astecima više nego među evropskim nordijskim lozama ili među Arapi-ma) ovde je pomešana s nekom vrstom ludila žrtvovanja ljudi u mračnom, žestokom zanosu uništenja života da bi se održao kontakt sa božanskim putem kolektivnih pokolja kakvi se nisu dešavali ni u jednoj poznatoj civilizaciji. Kao i u carstvu Inka, ovde su drugi faktori degeneracije zajedno sa unutrašnjim političkim sporovima doveli do sloma ovih civilizacija (koje su nesumnjivo imale slavnu i solarnu prošlost) pod rukom malobrojnih bandi evropskih pustolova. To su ciklusi čije unutrašnje vitalne mogućnosti mora da su odavno bile iscrpljene, zbog čega se i ne može konstatovati nikakvo zadržavanje ili ponovno klijanje drevnog duha u vremenima posle osvajanja.

larnim kultom zameni onaj domorodački (up. F. Cornelius, *Die Weltgeschichte*, nav. delo, str. 99, a up. i belešku u 6. pogl., nap. 18, o legendi o Jurupariju).

⁵Up. L. Spence, *The Mythologies of Ancient Mexico and Peru*, London, 1914, str. 76–77. Slične legende pronalaze se u Severnoj Americi. S druge strane, iz istraživanja krvnih grupa primenjenih na problem rasa izgleda da proizlazi da među starosedeocima Severne Amerike i među Pu-eblima postoje tragovi krvи koja je srodnja skandinavskim narodima [up. i J. de Mahieu, *Il grande viaggio del Dio Sole*, Edizioni Mediterranee, Roma, 1979 – Nap. it. prir.].

Pri svemu tome, među pojedinim plemenima Severne Amerike morenski fragmenti drevnog nasleđa trajali su duže u duhu i u rasu. Herojski element je čak i tu ponekad preinačen – prvenstveno u oblicima okrutnosti i strogosti. Uprkos svemu, uglavnom se može prihvati stav koji, u tom pogledu, govori o „ljudskoj figuri upotpunjenoj na jedinstven način: njeno dostojanstvo, njen ponos, njeni ispravnost i snaga njenog duha, njena plemenitost i njen heroizam – esencije lepote u kojoj su istovremeno prisutni i orao i sunce – nalažu poštovanje i naslućuju nekaku duhovnost bez koje bi ove vrline bile nerazumljive i lišene dovoljnog razloga“.⁶

Uostalom, ovakva situacija može se sresti i u Evropi u kasnom neolitu, kod ratničkih plemena koja su u tom svom svojstvu mogla izgledati kao poluvarvari naspram jednog društva demetrinsko-svešteničkog tipa koje su oni pregazili, pokorili ili apsorbovali. U njima su, zapravo, posred određene involucije vidljivi tragovi formativnog delovanja prethodnog ciklusa nordijske duhovnosti. A to, go tovo bismo rekli, važi za epigone, za mnoge nordijske narode iz perioda prodora.

Što se tiče Kine, ograničićemo se da istaknemo veoma značajnu činjenicu da ritual zadržava tragove drevnog dinastičkog prenošenja po ženskoj liniji,⁷ čemu se sigurno suprotstavlja duh naredne, već istaknute kosmokratske koncepcije prema kojoj car jasno otelovljuje funkciju muškarca i „pola“ nasuprot sveukupnosti sila ne samo *demosa* nego i sveta, kao i duh jednog od najrigoroznijih tipova očinskog prava. Nedavno otkrivene ruševine (Smit) izvesne civilizacije sredne Majama, s linearnim tipom pisma, koja je neočekivani podzemni sloj arhaičniji od isto tako drevne kineske civilizacije, takođe nas mogu navesti na pomisao da je jednu demetrinsko-atlantičansku fazu⁸ – putevima koje je još nemoguće tačno utvrditi – nasledio solarni ciklus koji, uostalom, isprva nije uvek znao da izbriše svaki trag. Odjek te faze jesu sledeći elementi: 1) metafizičke koncepcije u kojima još postoje ostaci arhaične ideje o srodnosti „Neba“ i žene ili majke, one koja je

⁶F. Schuon, u *Études Traditionnelles*, 1949, III, str. 64 [up. i F. Schuon, *La tradizione dei pellirosse*, Edizioni di Ar, Padova, 1978. – Nap. it. prir.].

⁷Up. H. Maspéro, *La Chine antique*, nav. delo, str. 153.

⁸Up. H. Schmidt, *Prähistorisches aus Ostasien* (u *Zeitschrift für Ethnologie*, 1924, str. 157), u pogledu mogućnosti civilizatorskog delovanja zapadnog porekla u neolitskom periodu na Dalekom istoku.